

ไทอาหมขึ้นในมหาวิทยาลัยศิลปากร ภายหลังมีลูกศิษย์ คืออาจารย์เรณู วิชาศิลป์ ได้พากเพียรอ่านจนถึงขั้นแปล อาหมบูรณจี สำเร็จ อาจารย์บรรจบเสียชีวิตเมื่อปีพ.ศ. 2535 ขณะอาจารย์เรณูเริ่มงานแปล อาหมบูรณจี ได้หลายปีแล้ว ส่วนอาจารย์ประเสริฐ ก็ถ่ายทอดความรู้ไทอาหมออกมาเป็นระยะ³² ในหมู่ชาวไทอาหมเองแม้ว่ากระบวนการฟื้นฟูภาษาไทจะล้มลุกคลุกคลานบ้าง แต่ความพยายามก็ไม่เคยขาดหาย เมื่ออ่าน "กาเลหม่านไต" ข้างถึงตรงนี้ ดินนโลงใจ นึกถึงอาจารย์บรรจบว่า ท่านคงตายตาหลับแล้ว

อาจารย์ประเสริฐ ณ นคร พยายามถอดความรู้ไทอาหมออกมา เพื่อให้เห็นระบบสังคมอาหม เพราะเชื่อว่าความเชื่อพื้นฐานต่างๆ เช่น เรื่องผีดำ เรื่องขวัญ และประเพณีต่างๆ อาจช่วยให้คนไทยเราเข้าใจวัฒนธรรมดั้งเดิมของเราได้ดียิ่งขึ้น และยังได้เปรียบเทียบระบบเกณฑ์แรงงานของล้านนาที่ปรากฏในมังรายศาสตร์กับระบบของอยุธยาอย่างน่าสนใจ ทำให้ดิฉันได้รู้ว่า ทาส เป็นส่วนยึดหยุ่นอย่างหนึ่งให้ระบบไพร่ เพราะทำให้ไพร่บางคนอ้างตนเป็นทาสเพื่อเลี่ยงภาษี และวัดก็เป็นส่วนยึดหยุ่นอย่างหนึ่งของล้านนาและอยุธยา เพราะคนอิสระบางคนมักหลบมาเป็นข้าพระในยามศึกสงคราม ล้านนาและอยุธยาจึงต้องมีการจำกัดว่าวัดใดจะมีข้าพระได้เท่าใด แต่อาหมใช้ระบบภาษีเป็นส่วนยึดหยุ่น คือจำกัดจำนวนถือครองที่ดินไม่เกินคนละหกไร่ครึ่งโดยไม่เสียภาษี (แต่ถูกเกณฑ์ไปทำงานให้หลวงตามกำหนดเวลา) ถ้าต้องการที่ดินทำนาเพิ่มต้องเสียภาษีรายปี

เมื่ออ่านข้อสังเกตเกี่ยวกับโครงกลอนอาหมของอาจารย์ประเสริฐ ที่ตามสังเกตต่อเนื่องมานับสิบปี ท่านเห็นว่ากลอนอาหมเกี่ยวกับการสร้างโลก อันเป็นกลอนไทยที่มีจำนวนพยางค์เลขคู่ เขียนแบบกลอนหัวเดียว ลงท้ายวรรคคู่ด้วยสระเสียงเดียวกัน เหมือนเพลงลำตัดหรือเพลงเรือ ในสุดท้ายท่านสรุปว่า กลอนหก และกลอนแปดของไทยเรานี้ เป็นลูกผสมระหว่างกลอนไทยที่มีจำนวนพยางค์เป็นเลขคู่ แต่มาใช้เลขคู่แบบปัฐยาวัตของอินเดีย³³ มันทำให้ดิฉันอดคิดถึงคุณจิตร ภูมิศักดิ์ไม่ได้ เพราะคุณจิตรเคยพูดไว้ว่าถ้าสามารถอ่านอาหมบูรณจีได้ อาจพบร่องรอยของคำโคลงกลอนของไทยเรา ที่จริงอาจารย์บรรจบก็เห็นว่าคำสวดอาหมคล้าย "แหล่" ของไทยด้วย

หลังจากอาจารย์ประเสริฐเปิดสอนการอ่านหนังสือไทอาหม ลูกศิษย์คนหนึ่งคืออาจารย์

³² เช่น การสร้างโลกตามคติไทยอาหม เสนอในงานสัมมนา "ล้านนาคดีศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี" 28-31 มกราคม 2528 ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และ ความรู้จากไทอาหมใน "การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท" สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , 2538

³³ ประเสริฐ ณ นคร จาก การสร้างโลกตามคติไทยอาหม และ ความรู้จากไทอาหม อ้างแล้ว

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ ได้ไปศึกษาภาษาที่อีสานมานานนับเดือน นอกจากนี้ยังมีพระครูสิริปัญญาเมธีเพระมหาบุญแลม มะลิลา ได้ไปค้นคว้าที่หมู่บ้านปัดซำกุ ดิฉันจึงไปตามอ่านงานของอาจารย์วิไลวรรณบางเล่ม พบว่าท่านเคยเปรียบเทียบภาษาไทยอาหมกับภาษาในจารึกสุโขทัยว่าต่างเป็น "ภาษาไทยยุคเก่า" ที่คล้ายคลึงกันมาก คล้ายคลึงกันมากกว่าภาษาถิ่นไทยปัจจุบัน³⁴ อาจารย์วิไลวรรณยังให้ความรู้ต่อดิฉันต่อไปว่า "ในภาษาอาหม ไม่มีการใช้ราชาศัพท์ คำที่ใช้พูดกับคนธรรมดาจะใช้พูดกับภักษัตริย์หรือเจ้าได้ การแสดงออกถึงความเป็นเจ้านายทางภาษาจึงไม่มีมากนัก"³⁵ ทั้งยังเคยศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญในอาหม และเสนอว่า พิธีเรียกขวัญในไทยอาหมเป็นพิธีไทโบราณ ความเชื่อเรื่องมิ่งและขวัญเป็นความเชื่อสำคัญของไทยอาหม มีลักษณะบางอย่างแตกต่างจากกลุ่มไททั่วไป โดยเฉพาะคำว่า "มิ่ง" นั้นมีนัยเกี่ยวกับความมั่นคงและเทพเจ้าระดับสูง³⁶

ต่อมาคุณรณี เลิศเลื่อมใส ศึกษาปริมปราดติไทยอาหม เสนอออกมาว่าความเชื่อเรื่องขวัญเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อใหญ่ ในจักรวาลทัศน์ของไทยอาหมที่ประกอบด้วย 3 ส่วนด้วยกัน คือ ฟ้า ขวัญ และเมือง ฟ้า คือ เปรียบเสมือนหลังคาปกคลุมเมือง ขวัญ คือชีวิตจิตวิญญาณของเมือง ซึ่งมีผู้ควบคุมคือ ฟ้า ผ่าน "สายเมือง" ต่างๆ คือ สายจิ้งเมือง ซึ่งเป็นจิตวิญญาณของอาณาจักร สายเมืองลุ่ม ซึ่งเป็นจิตวิญญาณของเมืองรองลุ่ม และสายเมือง 1000 เมือง ซึ่งเป็นจิตวิญญาณของเมืองบริวาร สายขวัญเมืองจึงครอบคลุมโยงใยระหว่างเมืองกับฟ้า ส่วนเมือง คือ ชุมชน ที่ประกอบขึ้นจากส่วนย่อยหลายส่วน คุณรณีเห็นว่า ระบบความคิดนี้ให้ความสำคัญกับพลังความสามารถของชุมชน เพราะการที่ฟ้าจะมีอำนาจบันดาลต่างๆ ได้นั้น ต้องได้รับมอบอำนาจจากชุมชน จึงเป็นระบบกระจายอำนาจไปในตัว ฟ้า ขวัญเมือง จึงสามารถดำรงอยู่เป็นระบบความคิดความเชื่อที่เข้มแข็งตั้งมั่นอยู่ในไทยอาหมจนตราบเท่าทุกวันนี้³⁷

³⁴ วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ ภาษาเชิงประวัติ : วิวัฒนาการภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2626 หน้า 213-229

³⁵ วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ การศึกษาภาษาไทยอาหมตามแนวโครงสร้าง เสนอในงานสัมมนา "ล้านนาอดีตศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี" ม.ค.2538 วิทยาลัยครูเชียงใหม่

³⁶ รณี เลิศเลื่อมใส ปริมปราดติไทยอาหมวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2539

³⁷ รณี เลิศเลื่อมใส ปริมปราดติไทยอาหม อ้างแล้ว และจากงานชิ้นนี้เธอยังพัฒนาไปงานวิจัย "ฟ้า ขวัญ เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไท่ศึกษาจากคัมภีร์โบราณของไทยอาหม" เสนอว่าเป็นระบบความเชื่อต้นรากดั้งเดิมของเผ่าไท

ดิฉันกลับมาที่อาจารย์บรรจบ ติดตามท่านต่อไปไปที่หมู่บ้านติซังปานิ ที่มีทั้งคนไทดำ
ยังและไทอรา พ่อแม่แม่และลูกหลานที่มาชุมนุมกันก็มีหน้าตาแบบคนไทย แต่งตัวก็แบบ
ไทย แต่ไม่มีใครพูดไทยได้เลย หมู่บ้านนี้มีพานและโถกใส่หมากและอาหาร ซึ่งต่างไปจาก
พวกอื่นเสียอีก มีลักษณะคล้ายพานหรือโต๊ะเงินของเรา เขาเรียกว่า"บาน" ชาวไทที่นี่
มีช้างข้าวทุกบ้านและตำข้าวกินเอง ครกที่ใช้ตำข้าวมีลักษณะเหมือนครกกระเดื่องของไทย
เรา แต่เป็นครกดิน คือชุดเป็นหลุมดินเล็กๆ ตื้นๆ ผู้หญิงที่ติซังปานิแต่งตัวแบบอัสสัมคือห่ม
สำหรับแต่นุ่งซิ่นดำ เพราะปู่ตายายสั่งไว้ให้ผู้หญิงนุ่งสีดำตลอดไป ต่อมาแม้จะตัดแปลงการ
แต่งกายอย่างอัสสัม จึงไม่ทึบซิ่นดำ

จากติซังปานิ ท่านเดินทางไปที่หมู่บ้านบอราโจโฮกิ ซึ่งเป็นไทอาหม แต่ถือพุทธแทน
ฮินดูขณะนั้นวัดติซังปานิกำลังเป็นศูนย์กลางของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ดิฉันนึกถึง
อาจารย์กรุณาและคุณสังข์ทันที เพราะเป็นผู้นำพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่วัดติซังปานิ ซึ่ง
ดิฉันก็เพิ่งรู้ว่าสำคัญมาก ขณะนั้นชาวไทอาหมกำลังตื่นตัวว่าจะนับถือพุทธแทนฮินดู โดยนาย
ทนุรามเป็นไทอาหมคนแรกที่เปลี่ยนศาสนา ทั้งนี้เพราะฮินดูถือชาติกำเนิดกำหนดวรรณะ
หลังไทอาหมสูญเสียฐานะปกครองจึงกลายเป็นพวกนอกรวรรณะ มีสถานะทางศาสนาและ
ทางสังคมที่ต่ำต้อยในสังคมฮินดู แม้ในอัสสัม ความที่มีชนกลุ่มน้อยที่ต่างลัทธิความเชื่ออยู่
อาศัยปะปนกันอยู่มาก จะส่งผลให้เคร่งครัดของลัทธิฮินดูจะน้อยกว่าปกติ แต่เมื่อชาวอาหม
นับถือศาสนาฮินดู ความเป็นพวกวรรณะก็ทำให้พวกเขาต้องรู้สึกต่ำต้อยอยู่ดี

ที่หมู่บ้านบอราโจโฮกินี้ ท่านได้พบเครื่องใช้จักสานเช่น กระบุงข้าว ตะแกรง ข้อง
สวิงและไซ ทุกอย่างมีรูปร่างเหมือนของไทยเราทั้งสิ้น นอกจากสวิงที่เขาใช้ไม้ไผ่สานทั้ง
หมด ไม่ใช่ถักเป็นตาข่ายอยู่ตรงกลาง เรื่องที่ท่านพบนี้ยังความตื่นเต้นให้ดิฉันมาก เพราะ
กรรมดางานหัตถกรรมของแต่ละถิ่นย่อมจะมีแตกต่างกันออกไป วันหนึ่งเมื่อมีโอกาสพบ Dr.
Puspadhar Gogoi และ Dr.Pratashlate Buragohain ที่กรุงเทพฯ จึงชักใช้เป็น
การใหญ่ แทนคำตอบ Dr.Puspadhar นำหนังสือเล่มหนึ่ง³⁸ มาเปิดให้ดิฉันดู เป็นงาน
ของท่านเอง ถ่ายเล่มเต็มไปด้วยรูปภาพ แสดงชีวิตทางวัฒนธรรมของชาวอาหม และส่วน
หนึ่งคือภาพของ สุ่ม กระดัง ข้อง ไซ ตะแกรง ฯลฯ สมดังคำของอาจารย์บรรจบ

หัตถกรรม เป็นวัฒนธรรมคู่เคียงมากับอารยธรรมของมนุษย์ เริ่มมาจากการใช้มือ
กะเทาะหินจนกลายเป็นขวานหินของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงบ้านเรือน เครื่องปั้น

³⁸ Puspadhar Gogoi TAI OF NORTH-EAST INDIA Chumphra Printers and
Publishers , 1996 .

กินเผา การลักทอ และการจักสาน³⁰ สิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการค้าเนินชีวิตประจำวัน คือ การหุงหา และการบรรจุอาหาร การนึ่งห่มสวมใส่และเครื่องใช้อำนวยความสะดวกต่างๆ তিনিคิดว่า ในเอเชียและเอเชียอาคเนย์ อารยธรรมไม้ โดยเฉพาะไม้ไผ่ ที่เป็นต้นแบบของงานจักสานต่างๆ อาจมีความเป็นมาแบบดึกดำบรรพ์ควบคู่มากับชวานหิน จนมาถึงยุคสัมฤทธิ์ ยุคเหล็ก เมื่อรูปแบบของหัตถกรรมบางอย่างถูกพัฒนาถึงขั้นสูงสุดก็จะหยุดนิ่งอย่างเรื่องของเกวียน เป็นต้น⁴⁰ ถ้าภาชนะที่อาจารย์บรรจุได้ไปพบเห็นเหล่านั้นเป็นสิ่งชาวไทอาหมที่ส่อนลูกหลานทำต่อกันมาจากสมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ก็จะเป็นประจักษ์พยานหนึ่งว่า คนไทยเราในลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้กับคนไทอาหมอาจมีบรรพชนร่วมกัน

เมื่อท่านเดินทางกลับไปหมู่บ้านดิซ้างปานีอีกครั้ง ได้พบคนนามสกุล สยาม อีกหลายคน จึงรู้เพิ่มเติมว่า นามสกุล สยาม เป็นนามสกุลใหญ่ การที่ทุกคนกำหนดนามสกุลว่า สยาม เหมือนกันหมด เพื่อให้รู้ว่าบรรพบุรุษของพวกเขาจาก สยาม แม้หมู่บ้านดิซ้างปานีก็ยังถูกเรียกว่า สยามคาว หรือ หมู่บ้านสยาม ด้วย เช่นเดียวกับ หมู่บ้านนาและหมู่บ้านไทอื่นๆ เรื่อง"เพื่อให้รู้ว่ามาจาก สยาม"นี้ตอนแรกดิฉันตั้งใจ คิดว่าอาจบ่งบอกการอพยพของคนจากประเทศไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปอาณาจักรอาหม แล้วตั้งรกรากที่นั่น แต่มารู้ภายหลังว่าไทอาหมนั้น เมื่อมาตั้งอาณาจักรใหม่ๆ เรียกดินแดนของตนว่า"สาม" คำว่า "สยาม"จึงอาจเป็นเสียงที่กลายมาจาก"สาม" ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็เป็นธรรมดาที่ผู้ตั้งรกรากใหม่จะตั้งชื่อเมืองเลียนแบบเมืองเดิมที่ตนมาจากมา เรื่องคำ สยาม กับ อัสสัม นี้ คุณจิตร เห็นด้วยกับความเห็นที่ว่า สยาม กับ อัสสัม มาจากคำเดียวกัน โดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากคนพื้นเมืองอัสสัมออกเสียง ส นำหน้าได้ยาก จึงต้องเอาคำว่า อา มานำหน้า จึงเป็น

³⁰ ดู วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม เพ็ญศรี ดูกและคณะ (บรรณาธิการ), สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต : ปลูกเรือน เสฐียรโกเศศ สำนักพิมพ์แม่คำพาง, 2531 บ้านไทย เอกลักษณ์ของชาติ นกุล ชมภูนิช สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2530 ศิลปกรรมและการช่างของไทย วิทย์ พินตันเงิน สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2503 ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน วิบูลย์ ลีสุวรรณ บริษัทต้นอ้อแกรมมี, 2539 ตามรอยสวัสดิกะ : สาวก้าเนดไท-ลาว ชลธิรา สัตยาวัฒนา มูลนิธิไชยยัง ล้มทองกุลจัดพิมพ์, 2540 ประกอบ

⁴⁰ ดู เกวียน ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3 ซึ่งตอนหนึ่งผู้เขียน(หลวงบริบาลบุรภัณฑ์)เล่าว่าเคยพาฝรั่งขายรถยนต์ชมเกวียนในพิพิธภัณฑ์ ฝรั่งคนนั้นกล่าวว่า "เกวียนเป็นของที่ทำขึ้นง่ายอย่างน่าชมที่สุด ซึ่งเวลานี้ถ้าจะให้เขาคิดแก้ไขส่วนใดส่วนหนึ่งให้ดีขึ้น เขาก็ยอมแพ้ว่าจะเพิ่มเติมอะไรของเขาอีกไม่ได้เลย" ประกอบ

อาสาม หรือ อาซาม ถึงกระนั้นก็ยังรักษาเสียง ฬ ไว้ไม่ได้ จึงต้องกลายเป็น อาหาม หรือ อาโหม ไป แต่ยังมีอีกพวกที่เดิม อ-อา ลงไปแล้วใช้ ฬ เป็นตัวสกดในกลางคำ พวกนี้ยังรักษาเสียง ฬ เอาไว้ได้^{๔๑} ส่วนดิฉันพอได้รู้ว่าทั้งไทคำยังและไทนอราต่างอพยพมาจากเมืองกอง ก็หมดสงสัยเพราะคนเหล่านี้เป็นไทใหญ่ทั้งนั้น

อาจารย์บรรจบยังได้พบธรรมเนียมการส่งของให้ที่ไทยเราเรียกว่า "เอางาน" คือใช้มือซ้ายแตะข้อศอกมือขวาขณะส่งของให้อีกด้วย ซึ่งเชื่อนึกไม่ถึงว่าคนไทยที่นี่ก็จะปฏิบัติเหมือนกันคนไทยเรา และสิบต่อมามีอีกสามสิบกว่าปี เมื่อ อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะไปเยือนชาวไทในอีสานในปีพ.ศ. 2533 ก็ได้พบประเพณีปฏิบัตินี้เช่นกัน การเดินทางของคณะอาจารย์ฉัตรทิพย์ในครั้งนั้นบอกให้ดิฉันได้รู้ว่า ในอีสาน มีหมู่บ้านทั้งหมดประมาณ 20,000 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านไทราว 4,000 หมู่บ้าน มีหมู่บ้านที่เป็นพุทธและพูดภาษาไทยได้ประมาณ 30 หมู่บ้านเท่านั้น และยังได้รู้ว่าหมู่บ้านดิช้างปानीนั้นเป็นที่อยู่ของไทคำยัง ไม่ใช่ไทอาหม นอกจากนี้ ก็ได้รู้ว่าไทคำยังมีถิ่นฐานเดิมอยู่อีกฟากของทิวเขาปาดไก่ คือ อยู่ที่เมืองกองอพยพไปอยู่ร่วมกับอาณาจักรอาหมราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมืองกองเคยตั้งเป็นรัฐเจ้าฟ้าในความคุ้มครองของอาณาจักรอาหมมาก่อน ดินแดนไทคำยังมี 2 ส่วน คือบ้านน้ำ ได้แก่ หมู่บ้านดิช้างปानी และ โขลาปัตเถียร แขวงสิบสาคกร กับ บ้านดอย ได้แก่ หมู่บ้านตีตาบอร์ แขวงโยรหัต^{๔๒} ความรู้เหล่านี้มีส่วนช่วยให้ดิฉันกลับไปเข้าใจ "กาเลหม่านไต" เพิ่มขึ้นอีกมาก

อาจารย์บรรจบเวียนกลับไปโรงเรียนปิตุชาอีกหลายครั้ง เพื่อจะพบบัณฑิตอาหมที่แปลภาษาอาหมได้ แต่ก็ล้มเหลว เพราะในที่สุดก็ไม่มีบัณฑิตอาหมคนใดที่รู้ภาษาไทยอาหมมากพอที่จะแปลภาษาอาหมได้ ได้แต่แปลรวมๆ เท่านั้น ทำให้ท่านสะท้อนใจเป็นที่สุด อย่างไรก็ตามท่านรู้สึกว่ ตั้งแต่เหยียบย่างลงบนแผ่นดินอีสาน ตนเองก็ได้กลายมาเป็นพี่สาว น้องสาว เป็นน้า เป็นอา ของคนไทยที่นั่นทั่วไปหมด เหมือนเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวใหญ่ จนอยากให้คนไทยในประเทศไทยที่เคยห่วงใยที่เห็นท่านตัดสินใจเดินทางมาเพียงลำพังได้รับรู้ว่า ไม่มี

^{๔๑} จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม , ไทย , ลาว และ ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ อ่างแล้ว หน้า 170-186 แต่เรื่องนี้ คุณสังข์เห็นแตกต่างไป คุณสังข์เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่า อีสาน มาจาก ภาษาสันสกฤต คือมาจาก อสม แปลว่า ไม่มีใครเสมอเหมือน ไม่มีใครเทียบ ไม่เป็นรองใคร โดยเห็นว่า มีความเป็นมา จากการที่บรรพบุรุษไทที่นั่นให้คนพื้นเมืองเรียก คนไทว่า "อสม" ต่อมาตัวส.ค่อยๆ เลือนเป็นตัว ห. จึงกลายเป็น อหม แล้ว อะ ก็ค่อยเปลี่ยนเป็น อา ไป ดู เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา ประกอบ หน้า 96-98

^{๔๒} ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ เมืองนุนสนคำ อ่างแล้ว

อะไรที่น่าเป็นห่วงท่านเลย ในเมื่อคนไทที่นี้ต่างต้อนรับเธอในฐานะญาติสนิทและคุ้นเคยจากเมืองไกลทั้งสิ้น^{๔๓}

แต่การมาอัสสัมครั้งนี้ของก็ไม่เสียเปล่า เพราะท่านได้เริ่มรู้ว่ายังมีคนไทถิ่นอื่นๆ อีกในอัสสัม^{๔๔} ที่ยังพูดภาษาไทยได้ จึงเบนเข็มเริ่มมุ่งหน้าไปศึกษาภาษาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทถิ่นเหล่านั้นแทน เริ่มจากไทคำยัง นายแพทย์ทุกคนถ โคฮาย สยาม เจ้าของบ้านที่ท่านไปพักด้วยในหมู่บ้านดิซังปานี นายแพทย์ทุกคนถเป็นไทคำยัง หน้าตาเหมือนคนไทยในประเทศไทย บ้านหมอกทุกคนถ อยู่ริมแม่น้ำหก(แม่น้ำดีอิง)^{๔๕} ที่เรียกว่าแม่น้ำหก เพราะมีแคว 6 สาย ริมแม่น้ำหกเป็นที่อยู่ของพวกคนไท คนไทที่นี้(รวมไทอาหมและไทถิ่นอื่นๆ) มักปลูกข้าว มีช้างข้าวของแต่ละบ้านและดำข้าวกินเอง แม้บ้านหมอกทุกคนถก็เช่นกัน ภรรยาและลูกจะตื่นแต่เช้าขึ้นมาเพื่อดำข้าว โดยดำในครกกระเดื่อง แต่ชาวไทคำยังส่วนใหญ่ได้สูญเสียภาษาไปแล้ว เมื่อเธอไปเยี่ยมชาวไทคำยังที่หมู่บ้านโซลาปัตเถิร ได้พบพ่อเฒ่าคนหนึ่งพอพูดไทคำยังได้บ้าง จึงสอบภาษาดู ก็พบว่า เป็นภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษาไทยคำดี และคล้ายกับภาษาเหนือของไทยเรา แต่เมื่อมาถึงตัวหมู่บ้านกลับพบว่าไม่มีใครพูดภาษาไทยคำยังได้อีกแล้ว ทั้งหมู่บ้านมีเพียงพ่อเฒ่าคนเดียวที่พอจำได้บ้าง สาเหตุการสูญเสียภาษาก็เพราะในอัสสัมใครๆ ก็พูดภาษาอัสสัมมิกัน ถ้าไม่ใช่ภาษาอัสสัมมิกก็ประกอบอาชีพขาย นานวันเข้าก็ลืมภาษาเดิมของตนไป

ครัวของไทคำยังไม่ต่างจากครัวของคนไทยในภาคอีสานบางถิ่นมากนัก คือกลางครัวมีที่ตั้งเตา ทำเป็นกะบะดินใหญ่ก่ออยู่บนเสากลางของครัว ชาวไทคำยังเคยกินปลาแม่น้ำ คือปลาร้าหรือกะปิ แต่ขณะนี้เลิกกินไปแล้ว แต่ยังกินข้าวหลามกันอยู่ด้วย ทำให้เธอรู้สึกว้า แม้คนไทเหล่านั้นจะพูดไทไม่ได้แล้ว แต่ความเป็นอยู่อื่นๆ ก็ยังคล้ายคลึงกับไทยเรา หาก"เมืองนุสนคำ"ได้บอกในสิ่งที่แตกต่างออกไป คือไทคำยังยังไม่สูญเสียภาษาเสียทีเดียวเพราะว่าปัจจุบันในอัสสัม ยังมีชาวไทคำยังที่พูดภาษาไทยได้เหลืออยู่หนึ่งหมู่บ้าน คือ หมู่บ้านโปอ้ายมุข^{๔๖}

หมู่บ้านไทพ่าเกได้ ตำบลชัยปุระ เป็นแห่งแรกที่อาจารย์บรรจบได้พบคนพูดภาษาไทยได้และยังใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันอยู่ ไม่เหมือนกับที่ผ่านๆ มา ที่ภาษาไทยได้กลายเป็นเพียงเอกสารในพิพิธภัณฑ์ที่ไม่มีใครอ่านออก แม้บัณฑิตผู้รู้ต่างๆ ก็อ่านได้ไม่ตลอด ชาวไท

^{๔๓} บรรจบ พันธุเมธา กาเลหม่านไต สมาคมภาษาและหนังสือ , 2504 หน้า 63

^{๔๔} รัฐอัสสัมปีพ.ศ. 2498 มีบริเวณครอบคลุมรัฐอรุณจัลประเทศ และรัฐนาคาแลนด์ด้วย

^{๔๕} แม่น้ำหก หรือแม่น้ำดีอิง คือบริเวณที่เจ้าเลื้อท่มเมือง(หรือ สวรรคนารายัน)ย้ายเมืองหลวงมาตั้งจนเจ้าเลื้อท่มเมืองได้อีกชื่อหนึ่งว่า ดีอิงเกียรราช

^{๔๖} ดู เมืองนุสนคำ อ่างแล้ว หน้า 68

พ่อกะ ต้อนรับอาจารย์บรรจบอย่างแข็งขัน ขณะเดียวกันพวกเขาก็งุนงงต่างนึกไม่ถึงว่าผู้หญิงตัวคนเดียวจะตัดสินใจเดินทางมาจากประเทศไทยเพียงลำพังเช่นนี้ ที่นั่นท่านพบความแตกต่างทางวัฒนธรรมค่อนข้างมาก ระหว่างหมู่บ้านไทอาหมกับหมู่บ้านไทที่ยังใช้ภาษาไท ไม่ว่าจะเป็นลักษณะบ้านเรือน การแต่งกาย การแสดงออก ชาวพ่อกะได้นับถือศาสนาพุทธ ผู้หญิงนั่งขึ้นลายผู้ชายนั่งโสร่งแบบพม่า หรือมีจะนั้นก็นั่งโจงกระเบนขาว ที่เรียกว่าผ้าโสร่งแบบฮินดู ส่วนภาษาใกล้เคียงกับภาษาไทยมาก ที่หมู่บ้านนี้ ท่านได้พบเด็กผู้ชายคนหนึ่ง ชื่อ สายลุน พูดไทพ่อกะได้ และพูดภาษาอังกฤษได้ด้วย เพิ่งเรียนจบชั้นมัธยม ท่านจึงตัดสินใจอุปการะสายลุนโดยออกค่าใช้จ่ายให้มาเรียนที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา 2 ปี

ที่หมู่บ้านไทพ่อกะนี้ลักษณะบ้านต่างจากบ้านไทอาหมในโคฮาดี้ คือเป็นแบบเดียวกับบ้านไทยในชนบท คือปลูกยกพื้นมีใต้ถุนสูง มีนอกชานอยู่หน้าบ้าน ตัวบ้านมีทั้งทำด้วยไม้จริงและไม้ไผ่ เรื่องบ้านไทในอัสสัมปลูกแบบยกพื้นมีใต้ถุนสูงนี้ คุณสังข์ก็พูดไว้ใน "เยี่ยมไทอาหมสายเลือดของเรา" อ้างถึงถึงงานเขียนชิฮาบูตดิน ซึ่งเป็นคนฝ่ายกองทัพโมกุล มีหน้าที่บันทึกเรื่องราวชาวสงครามในกองทัพมุสลิม ระหว่างมุสลิมกับอาหม สมัยปีพ.ศ. 2204-2206 ชิฮาบูตดินบันทึกไว้ว่าตั้งแต่เมืองโคเลียบาร์ไปถึงเมืองการ์ทกอนมีบ้านและสวนผลไม้ติดต่อไม่ขาดระยะ หลังป่าไผ่และชายเขา ทำนาข้าวและทำสวนเห็นไร่นาสุดลูกหูลูกตา ข้าวที่ปลูกมีเมล็ดเล็กยาว ไม่นิยมปลูกข้าวสาลีและข้าวบาร์เลย์ อุดมสมบูรณ์มากจนถ้าใช้ระบบของอินเดียจะเก็บภาษีได้ปีละกว่า 4 ล้านรูปี แต่อาหมไม่มีธรรมเนียมการเก็บภาษีจากชาวไร่ชาวนา บ้านเป็นแบบยกพื้นใต้ถุนสูง ตัวบ้านมีทั้งสร้างด้วยไม้จริงและไม้ไผ่ หลังคาเป็นฟาง ชาวอาหมชอบกินหมาก ทอผ้าเก่งมาก ชอบใช้ผ้าพันศีรษะ ใช้ผ้าขาวม้าเคียนพุง และมีผ้าห้อยไหลอีกผืน สันักัดในการแกะสลัก ชูตเรือ หล่อปืนเก่ง ทำความเคารพด้วยการคุกเข่า และเมื่อตายจะปลงศพด้วยการฝัง ทั้งยังมีภาษาพูดของตนเองต่างจากอินเดียตะวันออกอีกด้วย

ดิฉันจึงอดตั้งข้อสงสัยไม่ได้ว่า ไม่เพียงชาวไทถิ่นต่างๆ ในอัสสัมเท่านั้นที่ปลูกบ้านยกพื้น แต่สมัยโบราณชาวไทอาหมเองคงมีวิถีทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกับชาวไทอื่นๆ ทั้งได้นำเอาการปลูกบ้านยกพื้นใต้ถุนสูงเข้าไปใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนในอัสสัมด้วย แต่ต่อมารับวัฒนธรรมฮินดูมากขึ้น บ้านที่เคยยกพื้นกลับปลูกติดดิน โดยวิธีปลูกบ้านก็เป็นอินเดีย คือโครงสร้างเป็นไม้ไผ่สานขัดแตะ มีไม้จริงประกับทำกรอบ ฉาบโคลนผสมขี้วัว แล้วฉาบด้วยปูนขาวอีกทีหนึ่ง เหลือแต่รั้วที่ยังเป็นไม้ไผ่ขัดสานแบบที่เรียกว่ารั้ว"ตำข้าว"⁴⁷ ในชนบทของไทย

⁴⁷ ดูรูปใน เมืองนูนสุ่นคำ อ้างแล้ว หน้า 67

แต่บ้านยกพื้นใต้ถุนสูงนี้ แม้ไม่ใช่วัฒนธรรมของอินเดียและของจีน แต่ก็ไม่ใช่ของไทยเท่านั้น หากเป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มเอเชียอาคเนย์ ถึงตรงนี้ได้ฉันก็คิดถึงอีกทฤษฎีหนึ่งของแหล่งกำเนิดชนชาติไทยขึ้นมา ที่ว่าคนไทยเดิมอยู่แถบศูนย์สูตรมาก่อน แล้วจึงอพยพขึ้นมาบนผืนแผ่นดินไทยปัจจุบัน แล้วเลยไปถึงตอนใต้ของจีน จากนั้นจึงเคลื่อนย้ายลงมา สำหรับชาวไทย ผู้เสนอทฤษฎีนี้ คือ นายแพทย์สมศักดิ์ สุวรรณสุบรรณ์ ซึ่งให้เหตุผลว่า กลุ่มเลือดของคนไทยใกล้เคียงกับคนทางอินโดนีเซีย เดิมดิฉันไม่ได้สนใจทฤษฎีนี้ แต่หลังจากอ่านหนังสือเรื่อง "น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย" ของอาจารย์สุเมธ ชุ่มสาข ฌ อยุธยา⁴⁸ ก็อดนำเอามาใคร่ครวญไม่ได้

หนังสือเล่มนี้ เสนอแนวความคิดว่า ในปลายยุคไพลสโตซีน อันเป็นยุคน้ำแข็งล่าสุด แผ่นดินได้หดตัวและขยายตัวสลับกันมาตลอด บริเวณที่มนุษย์มีชีวิตอยู่รอดดีที่สุด คือ เอเชียอาคเนย์และมหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้ มาถึง 30,000 ปีนี้ น้ำแข็งเริ่มหดตัวหรือถอยร่นครั้งสุดท้าย และเพิ่ลงสิ้นสุดลงราว 10,000 กว่าปีที่ผ่านมานี้ ในช่วงที่น้ำแข็งหดตัวครั้งย่อยแต่ละครั้ง ประชากรจะอพยพร่นไปทางใต้บนผืนดินที่เหลือน้ำแข็ง ประชากรอีกส่วนหนึ่งถูกผลักดันให้ถอยลงไปตามตอนเหนือซึ่งอากาศอบอุ่นขึ้นบ้างแล้ว โดยอพยพไปตามลำน้ำ ตามที่เคยอยู่กับน้ำมาจนคุ้นชิน โดยนำเอาวัฒนธรรมการปลูกข้าว การปลูกบ้านแบบมีเสายกพื้น และเครื่องจักสานแบบสามแฉก ติดไปด้วย ทำให้วัฒนธรรม 3 อย่างสำคัญนี้แพร่กระจายตลอดในแปซิฟิกและฝั่งทะเลเอเชีย

แนวคิดนี้ให้เหตุผลว่า ข้าวที่ไปจากบริเวณศูนย์สูตรในเอเชียอาคเนย์ มีลักษณะเป็นพืชน้ำ ไม่ใช่พืชบกอย่างข้าวสาลีหรือข้าวบาร์เลย์ บ้านที่ปลูกบนเสายกพื้นสูง แสดงถิ่นฐานเดิมที่มีลักษณะสะเทินบกสะเทินน้ำ ทั้งบ้านยกพื้นสูงลักษณะนี้ก็มีการกระจายทั่วไปในแถบแปซิฟิกตะวันตก ตั้งแต่เมลาเนเซียและอินโดนีเซียทางใต้ ช้ามเส้นศูนย์สูตรไปทางเหนือจนถึงญี่ปุ่น อาจารย์สุเมธเห็นว่า ชานบ้านของเรือนไทยนั้น มีลักษณะเหมือนแพขนาดใหญ่ซึ่งยกขึ้นมาบนบกแล้วใส่เสาให้พื้นสูง ส่วนโครงสร้างจักสานแบบสามแฉก ที่พบเฉพาะในบริเวณนี้เช่นกัน ก็เป็นโครงสร้างพื้นฐานในการจักสานต่างๆ รวมไปถึงการปลูกสร้างบ้านเรือน โครงสร้างแบบนี้แข็งแรงและมีประสิทธิภาพสูง เพราะด้านทั้ง 3 ด้านของสามเหลี่ยมสามารถรับแรงกดและแรงดึงได้พอๆ กัน ถ้ามุมใดมุมหนึ่งถูกแรงกด ด้านทั้ง 3 ด้านจะช่วยกันทรงตัวด้วยแรงรับซึ่งมีทั้งกดและดึงไปพร้อมๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนี้ วัสดุที่สามารถรับทั้งแรงกดและแรงดึงได้จึงต้องเป็นไม้ ซึ่งอาจารย์สุเมธเห็นว่า อารยธรรมชาวน้ำเป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่มา

⁴⁸ สุเมธ ชุ่มสาข ฌ อยุธยา น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ,

กับอารยธรรมไม้ ไม่ใช่อารยธรรมหิน เช่นชาวบก และทำการถ่ายทอดความรู้ผ่านการสรุป เป็นสูตรหรือรหัส และการบอกเล่าที่ท่องจำก็สอดคล้องกับชีวิตที่ล่องลอยร้อนเร็วกว่าการ เขียนเป็นอักษร จารึกบนหินแบบชาวบก ตั้งโครงสร้างจักษุสามแนกที่เป็นการเก็บรหัส ความรู้ของคนโบราณ คนเฒ่าคนแก่จึงเรียกรูปแบบจักษุสามแนกในชั้นมูลฐานนี้ว่า ครุ รูป สามเหลี่ยมและสามเหลี่ยมโค้งเป็นรูปทรงพื้นฐานในงานหัตถกรรม เช่น ตะกร้อ ตะกร้า ต่างๆ รวมทั้งเฉลว อันเป็นเครื่องหมายบอกอาณาเขตและป้องกันสิ่งชั่วร้าย และงานก่อสร้าง เช่น บ้านเรือน เป็นต้น

ดิฉันเองมีความเห็นว่า ตำนานน้ำท่วมโลกที่มีอยู่ในบรรพชนของมนุษย์เราทั่วไป ไม่ว่าจะในคัมภีร์ไบเบิล เทพปรัมภของฮินดู จนถึงตำนานไทถิ่นต่างๆ ที่เล่าเรื่องบรรพบุรุษล่อแพไปหา ผีฟ้าพญาแถน ในเมืองฟ้า บางทีก็อาจสะท้อนความทรงจำที่เก่าแก่มาของมนุษย์ เราซึ่งถอยย้อนเป็นเวลานับหมื่นปีหรือหลายหมื่นปีก็ได้ คือ ย้อนไปถึงเหตุการณ์น้ำท่วมโลก ก่อนจะสิ้นสุดยุคน้ำแข็งสุดท้ายนั่นเอง จึงคิดว่าทฤษฎีนี้ก็มีความเป็นไปได้เหมือนกัน อาจเป็น สิ่งที่เป็นมาก่อนที่คนเราจะแบ่งแยกเป็นชนเผ่าต่างๆ ก่อนจะมีอาณาจักรต่างๆ เกิดขึ้นก็ได้ และถ้าเป็นจริง ทฤษฎีนี้ก็จะต้องเชื่อมช้อยกับทฤษฎี"คนไทยอยู่ที่นี้"ของคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ^{๔๐} และนายแพทย์สุด แสงวิเชียร^{๔๑} คือทฤษฎี"คนไทยอยู่ที่นี้"จะเป็นส่วนย่อยและเป็นระยะ ใกล้เคียงของทฤษฎีคนไทยอพยพมาจากทางใต้ซึ่งเริ่มหลักเขตเวลาที่ยุคน้ำแข็งสุดท้าย

ในระหว่างติดตามอาจารย์บรรจบไป ดิฉันยังต้องหาความรู้เพิ่มเติมเป็นระยะ ยิ่งหา ความรู้เพิ่มก็ยิ่งเห็นว่า เราไม่อาจศึกษาสังคมวัฒนธรรมไทยแยกออกจากสังคมวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ได้เลย เพราะวัฒนธรรมหลักๆ คล้ายคลึงกันมาก วัฒนธรรมข้าว การปลูกบ้าน ยกพื้นใต้ถุนสูง และศิลปจักสานสามแนก นั้นก็เป็นส่วนหนึ่ง แต่ยังมีวัฒนธรรมอื่นๆ อีก เป็นต้นว่า การสักตัว การขัดฟันฟันหน้า การฝังศพในหม้อหรือไห การใช้หม้อสามขา การใช้กลอง สัมฤทธิ์ที่เรียกว่า กลองมโหระทึก การทอผ้าลายส่วสัดิกะ ลายกบ หรือลายไทดั้งเดิมอื่นๆ

^{๔๐} คุณสุจิตต์ เป็นคนแรกๆ ที่เสนอว่า ถิ่นกำเนิดของคนไทยอยู่บนผืนแผ่นดินไทย โดยใช้ พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สืบเนื่องกันมาเป็นเกณฑ์ ต่อมาได้ขยายบริเวณถิ่น กำเนิดของคนไทไปในพื้นที่ส่วนที่เรียกว่า"อุษาคเนย์"

^{๔๑} นายแพทย์สุด เห็นว่า คนไทยอยู่ที่นี้ตั้งแต่แรกเริ่ม โดยอาศัยหลักฐานทางโครงกระดูก โบราณที่บ้านเก่า กาญจนบุรี ซึ่งว่ามีประเพณีการถอนฟันซี่หน้าและฟันฟันหน้า ซึ่งเป็น ประเพณีไทยถึงปัจจุบัน และหลักฐานทางการแพทย์ว่า คนไทยมีโรคเขโมกิลบินสูงผิดปกติ เป็นโรคประจำชาติ ทำให้กระดูกใบหน้าไม่เจริญตามปกติ ถึงจมนอกแฟบลง คาง บนยื่นออกมา

จนถึงตำนานต่างๆ และความเชื่อในระบบผี ซึ่งเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติทั้งระบบ ก็คล้ายเป็นวัฒนธรรมร่วมของผู้คนในภูมิภาคนี้ด้วย แม้การแต่งตัวคนในภูมิภาคนี้ก็แต่งตัวคล้ายๆ กัน แต่ดิฉันเห็นว่าในเขตวัฒนธรรมใหญ่คือเอเชียอาคเนย์นี้ ก็ยังมีเขตวัฒนธรรมย่อยๆ ลงมา วัฒนธรรมย่อยๆ เหล่านี้ทั้งมีความเป็นตัวของตัวเอง และแลกเปลี่ยนผสมผสานกัน โดยมีวัฒนธรรมไทเป็นวัฒนธรรมย่อยหนึ่ง แต่มีเขตวัฒนธรรมค่อนข้างใหญ่และกระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาคนี้

ดิฉันเองมาจากคนที่ไม่รู้อะไรเลย ไม่มีทฤษฎีไหนอยู่ในใจเกี่ยวกับกำเนิดชนชาติไท แต่พอถอยตัวเองไปตั้งหลักไว้ที่ไกลมากๆ ดิฉันก็เห็นว่า บางทีแต่ละทฤษฎีอาจมีส่วนถูกทั้งสิ้น บรรพบุรุษของเรา ซึ่งขณะนั้นไม่รู้ว่าจะเรียกตนเองว่าอะไร อาจเคลื่อนย้ายกระจายไปในทุกทิศทางที่เป็นแผ่นดินและเป็นที่สูงเพื่อหนีน้ำท่วมโลก ส่วนใหญ่ขึ้นไปทางเหนือโดยอพยพขึ้นไปสู่ต้นน้ำสายสำคัญต่างๆ ในภูมิภาคนี้ คนเหล่านี้ไปตั้งรกรากเป็นชุมชน และไปอยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นๆ ผสมผสานกันเป็นชนเผ่า และเป็นชนชาติขึ้น พวกเขาต่างนำเอาภาษาและวัฒนธรรมของตนเองไปด้วย ผ่านเวลาไปหลายพันปี ได้เกิดกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไทยขึ้นหลายกลุ่ม ชนชาติไทเหล่านี้สร้างแว่นแคว้นขึ้น โดยมีความสัมพันธ์กันในรูปสหพันธรัฐ แต่ละชนชาติมีความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมตามถิ่นที่อยู่และมีการผสมผสานกับชนเผ่าและชนชาติใกล้เคียง แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกันอยู่มากจนภาษาและวัฒนธรรมไทกลายเป็นเขตวัฒนธรรมใหญ่หนึ่งในเอเชียอาคเนย์ เพียงแต่ว่าภาษาเขียนของชนชาติไทเกิดขึ้นภายหลังภาษาเขียนของชนชาติอื่นๆ ในอาณาบริเวณเดียวกัน

ในเวลาอีกนับพันปีต่อมา ในบางแห่งชนชาติไทยังคงตั้งรกรากในที่ดั้งเดิม แต่ในบางแห่งได้มีการเคลื่อนย้ายในลักษณะต่างๆ ทั้งใหญ่และย่อย ทั้งจากเหนือลงมาทางใต้ ทั้งจากใต้ขึ้นไปทางเหนือ ทั้งจากทางตะวันตกเคลื่อนมาทางตะวันออก และจากตะวันออกไปยังตะวันตก การเคลื่อนตัวของชนชาติไทที่นำเอาภาษาและวัฒนธรรมมาด้วยนี้ ไม่ได้ดำเนินไปอย่างโดดเดี่ยวจากความเป็นไปของชนเผ่าและชนชาติอื่นๆ กล่าวคือมีสัมพันธ์ภาพทั้งแบบมิตรและศัตรู ทั้งในลักษณะเหนือกว่า เท่าเทียม หรือ ต่ำกว่า สัมพันธภาพเหล่านี้ไม่คงที่ แต่มีการแปรเปลี่ยนไปตลอด และเช่นเดียวกับชนชาติไท ชนเผ่าและชนชาติต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กันในบริเวณนี้ ก็มีทั้งการตั้งอยู่ และการเคลื่อนย้ายกระจายตัวในลักษณะต่างๆ ด้วยเช่นกัน ดิฉันจึงสรุปว่า ชนเผ่าและชนชาติทั้งหมดนี้ ต่างมีกำเนิดและพัฒนาการในลักษณะที่ต่างก็มีทั้งเอกลักษณ์เดิมและมีการรับวัฒนธรรมจากชนเผ่าและชนชาติอื่น โดยทั้งหมดมีพัฒนาการร่วมกันมาอย่างยาวไกลและซับซ้อน

ดิฉันติดตามอาจารย์บรรจบต่อไปในมาเขริตา เพื่อไปหมู่บ้านน้ำฟ้าเกเหนือ ดิฉันเริ่มเห็นว่าภาษาไม่เพียงเป็นเครื่องมือสื่อสารของมนุษย์ แต่ภาษายังเป็นหีบสมบัติเก็บงำเรื่องราวต่างๆ เอาไว้ เพราะ"ถ้อยคำ"คืออะไรกัน ถ้าไม่ใช่สัญลักษณ์ที่แทนความจริงจำและ

จินตนาการขนาดมหึมาของมนุษย์ เช่น เมื่อดิฉันนึกถึงคำว่า"อินเดีย"คำเดียว ปรากฏว่า จินตภาพที่อยู่เบื้องหลังคำว่า"อินเดีย"ปรากฏออกมาในรูปแบบต่างๆ มากมาย ตั้งแต่เทพปกรณัม ฮินดู ทั้งมหาชาติ หนังสือ ไปจนถึงอามังขายถ้ำ "ภาษาไทย"โดยเฉพาะไทถิ่นจึงน่าจะเก็บ ร่องรอยทางสังคมวัฒนธรรมไทดั้งเดิมเอาไว้ให้เราไม่น้อย แต่ดิฉันก็กลัวเหมือนกันว่าภาษาไทยจะเป็นเพียงภาษากลางของกลุ่มคนโบราณในเอเชียอาคเนย์ เหมือนที่ภาษาอังกฤษเป็น ภาษากลางของโลก ทำให้ภาษาไทยเป็นภาษาตระกูลใหญ่ในภูมิภาคนี้ แต่อาจไม่ได้แสดงว่า กลุ่มคนพูดภาษาไทยเหล่านั้นเป็นคนไทก็ได้ ดังนั้น ดิฉันจึงมักดูเรื่องอื่นๆ เก่าที่จะดูได้ควบคู่ ไปด้วยเสมอ ซึ่งเมื่อดูแล้วก็เห็นว่าไม่เพียงภาษาเท่านั้นที่กลุ่มคนพูดภาษาไทยจะคล้ายคลึงกับ คนพื้นถิ่นไทยเรา แต่วิถีชีวิตและคติความเชื่อก็คล้ายคลึงกันด้วย

ที่หมู่บ้านน้ำป่าเกเหนือ ชาวบ้านที่นั่นยังคงพูดภาษาไทยกันอยู่ แต่คำเก่าก็เริ่มสูญไป เรือๆ ส่วนคำใหม่ก็ไม่มีใครคิดขึ้น จึงมีภาษาอัสสัมมีส ภาษาพม่า และภาษาอังกฤษเข้ามา ปะปนอยู่มาก ทำให้อาจารย์บรรจบวิตกว่าวันข้างหน้าภาษาไทยที่นี้อาจสูญไป เพราะหากภาษาไทยจะมีชีวิตต่อไปได้ ภาษาจะต้องขยายตัวเพิ่มคำใหม่ขึ้นในภาษา ถ้าสร้างเองไม่ทันหรือไม่ เหมาะก็มักต้องยืมจากภาษาอื่น แต่ถ้าไม่มีการสร้างเองใหม่เลย นานวันก็จะกลายเป็นภาษา ตายและเลิกใช้กันไปในที่สุด

การตามอาจารย์บรรจบไปยังทำให้ดิฉันรู้ว่า คนไทในหมู่บ้านน้ำป่าเกเหนือเก่งแต่ทอ ผ้ายาย ทอไหมไม่เป็น และไม่สันทัดในการเลี้ยงไหม ไม่เหมือนไทอาหมที่ทอผ้าไหมเก่ง มาก ความเป็นสังคมเครือญาติที่หมู่บ้านน้ำป่าเกเหนือยังมีสูงมาก กับคนที่มาหามาเยี่ยมทั้งหมด จะถือเป็นญาติพี่น้อง จึงเรียกแขก ว่า "พี่น้อง" ผู้หญิงที่นั่นจะไม่ร่วมสำรับข้าวเพราะ ต้องคอยดูแลให้ผู้ชายกินข้าวก่อน

ดิฉันได้รู้เพิ่มเติมจากทั้งจาก"เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา"และ"เมืองนุสนาค"ว่า ถิ่นฐานเดิมชาวไทพม่าเกอยู่เมืองเมฆหลวง ต่อมาติดตามเสด็จขวัญพม่ามาอยู่ที่เมือง กองบริเวณถ้ำผาใหญ่ ผาแน่นเก่าแก่มาก จึงได้ชื่อว่าไทพม่าเก ถึงปีพ.ศ. 2358 จึงอพยพ ข้ามเขาปาดไก่อมาสู่เมืองนุสนาค ตั้งถิ่นฐานที่อรุณจิลประเทศ ต่อมาถูกน้ำท่วมบ้านเรือน เสียหายจึงอพยพมาอยู่ริมน้ำจิก ครั้นอังกฤษเข้าปกครองเมืองนุสนาค จึงมาอยู่ริมน้ำหกวจนถึงปัจจุบัน

จากหมู่บ้านน้ำป่าเกเหนือ อาจารย์บรรจบได้รับความช่วยเหลือจาก เจ้าแก่น โคฮาย ให้เดินทางไปยัง หม่านดิกรอง ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่แห่งหนึ่งของชาวไทคำตี้ โดยการนำทางของ เจ้าจันทร์ ลูกเจ้าฟ้าหม่านดิกรอง ซึ่งเป็นชาวไทคำตี้

ชาวไทคำตี้ในอัสสัม มีถิ่นเดิมอยู่ที่คำตี้หลวง ตอนเหนือของแม่น้ำอิรวดี ประเทศพม่า ในปัจจุบัน สมัยพระเจ้าอลองพญา ดินแดนไทตอนเหนือถูกแบ่งแยกเป็นหลายส่วน ไทคำตี้ จำนวนมากจึงอพยพข้ามเขาปาดไก่อไปอยู่ในอัสสัม ต่อมาในปีพ.ศ. 2336 ชาวไทคำตี้ได้ร่วม

กับชาวกะฉิ่นยัดอำนาจในเมืองชอติยา ตั้งตนเป็นเจ้าเมืองแทนหากยังคงสวามิภักซ์ต่อกษัตริย์
อาหมเช่นเดียวกับเจ้าเมืองชอติยาแต่เดิม ครั้นอังกฤษยึดอัสสัมได้ไม่นานนัก ชาวไทคำตี้กับ
อังกฤษก็ขัดแย้งกันเกิดการปะทะกัน จนพันเอกไวท์ ผู้บังคับการอังกฤษเสียชีวิต อังกฤษจึง
แยกคนไทที่นั่นออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งอยู่ที่เดิม คือจ้องคำ เมืองชอติยา อีกส่วนอยู่ที่
ห่ม่านดิกรอง เมืองลัคคิมปุระเหนือ ซึ่งกันดารจนได้ชื่อว่า เกาะอันดามันแห่งที่สอง แต่ก็
เป็นกลุ่มไทพูดภาษาไทยกลุ่มใหญ่ ที่เฉพาะในตำบลนายณปุระก็มีจำนวนรวมกันนับพันหลังคา
เรือน และยังมีหมู่บ้านไทใกล้ห่ม่านดิกรองอีกหลายหมู่บ้าน แต่ไทคำตี้กลุ่มใหญ่กว่านี้อยู่ที่จ้อง
คำ เมืองชอติยา ที่ห่ม่านดิกรองเธอได้พบเจ้าแสนตา เจ้าฟ้าห่ม่านดิกรอง ได้รู้ว่าคนไทใน
อัสสัมชอบสูบบุหรี่ ท่านยังได้เห็นเจ้าแสนตาให้ฟันกับคนใช้ผู้ขายเป็นค่าแรงประจำวันด้วย แต่
ที่นั่นท่านได้ศึกษาภาษาไทยคำตี้เพิ่มเติม และได้ศึกษาหนังสือ"ปู้สอนหลาน"จากผู้รู้หลายๆ คน
ทั้งยังได้ศึกษาประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทที่นั่นด้วย

"ปู้สอนหลาน" เป็นหนังสือไทเก่าแก่รวบรวมถ้อยคำมิติน่ายึดถือโบราณเอาไว้ เช่น
"มีลูกไม่รู้จักสอน ก็จะฉลาดแกมโกง หลอกหลวงคนอื่น มีวัวควายไม่รู้จักเลี้ยง มันจะตายสิ้น
มีเมียไม่รู้จักรัก ก็จะต้องพราดจากกัน" "เรารักคนอื่น คนอื่นจะรักเรา สนใจคนอื่น คนอื่น
จะยินดี" เป็นต้น

เด็กๆ ที่ห่ม่านดิกรองมีการละเล่นคล้ายของไทย เช่น การเล่นสะบ้า ไล่จับ เล่นไฟ
เล่นชิงช้าหลัก เล่นงูกินหาง เป็นต้น คนไทคำตี้ให้ความสำคัญกับเรื่องขวัญมาก มีประเพณี
การทำขวัญต่างๆ ทั้งในโอกาสต่างๆ เช่น การทำขวัญข้าว การเรียกขวัญเมื่อคนเจ็บป่วย
การทำขวัญเมื่อโดนผผไฟเด็กอ่อน ยังมีประเพณีเจรจากับผีเมื่อเด็กคลอดเหมือนของไทยเรา
แต่ชาวไทคำตี้จะพูดหลังอาบน้ำให้เด็กเสร็จ ยังไม่ทันใส่เสื้อผ้า โดยพูดว่า"สามวันลูกผี สี่วัน
ลูกคน ลูกใครจะเอาก็เอาแล้ว ห่มเสื้อห่มผ้าแล้วเอาไปไม่ได้"

อาจารย์บรรจบพยายามไปชอติยา แต่เจ้าแก่นโคฮายไม่เห็นด้วย เพราะการข้ามแม่น้ำ
พรหมบุตรในช่วงนี้อันตรายมาก คนไทในชอติยาเพิ่งถูกน้ำท่วมพัดเอาเมืองหายไปทั้ง
เมืองมาหมาดๆ แต่ท่านก็ยังอยากไป ต่อมาเมื่อได้พบนายโทเลศวร ซึ่งเคยมากรุงเทพฯ
นายโทเลศวรรับปากพาอาจารย์บรรจบไปจ้องคำ เมืองชอติยา การไปชอติยาต้องขอ
อนุญาตจากทางการก่อนเพราะอยู่ทางพรมแดนตะวันออกเฉียงเหนือ ท่านจึงไปที่หมู่บ้าน
ห่ม่านเมอ(บ้านใหม่)ก่อน หมู่บ้านนี้เป็นชาวไทคำตี้ที่แยกจากจ้องคำมาตั้งถิ่นฐานอยู่ ระหว่าง
รอคำอนุญาตจึงได้สอบภาษาไทคำตี้ที่นั่น แต่เมื่อได้รับอนุญาตแล้วปรากฏว่าทางขาดและฝน
ฟ้าบารุงก็คะนองจนไม่สามารถข้ามแม่น้ำพรหมบุตรไปได้

หลังจากนั้นอาจารย์บรรจบได้ไปพบชาวไททรง หรือไทตรงที่หมู่บ้านห่ม่านนา เมือง
โบรหัต ที่มีหมู่บ้านไทอยู่ประมาณ 5-6 แห่ง แต่พูดภาษาชิงโฝ(กะฉิ่น)กันหมดแล้ว ถ้า
เป็นคนอายุ 40 ขึ้นไปมักพอฟังภาษาไทยได้แต่พูดโต้ตอบไม่ได้ แต่คนอายุ 30 ลงมาไม่รู้แม้

กระทั่งว่าภาษาชิงโม่ไม่ใช่ภาษาดั้งเดิมของตน ชาวไททรงมีถิ่นฐานเดิมที่เมืองม่านคำยัง ต่อมาชาวไทนอราชนให้มาอยู่ในอัสสัม ขณะข้ามภูเขาปาดไก่อ ถูกกะฉิ่นจับเป็นเชลย 5 ปี ที่บริเวณแม่น้ำตรัง จึงได้ชื่อว่าไทตรัง และรับเอาภาษาชิงโม่มา ต่อมาก็เลิกใช้ภาษาไทไป เรื่องนี้ทำให้อาจารย์บรรจบเห็นว่า คนไทมีลักษณะอ่อนไหวปรับตัวเข้ากับเหตุการณ์ง่ายจน วัฒนธรรมชาติอื่นง่ายตาย เพียงเป็นทาส 5 ปีก็พากันสูญเสียภาษา ส่วนไทอาหมแม้ได้ เป็นผู้ปกครองก็ยังรับเอาวัฒนธรรมคนพื้นถิ่นมาเป็นของตนจนสูญเสียภาษาและวัฒนธรรมของตนเองไป อย่างไรก็ตามลักษณะบ้านเรือนของชาวไททรงก็ยังเป็นแบบบ้านไทย คือปลูกแบบ ยกพื้นใต้ถุนสูง

จากนั้นก็ไปเยือนไทอ้ายตน ซึ่งมีอยู่หลายหมู่บ้านที่เมืองโคลาฆาต เช่น บ้านหิน บ้านน้ำท่วม บอราปัตเถิร คุณสังข์เล่าว่า ไทอ้ายตนมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองกอง เช่นเดียวกับไทคำยัง และไทนอรา เดิมชาวไทอ้ายตนเคยเป็นพวกที่ส่งขันทีให้ราชสำนักเป็นประจำ ต่อมาถูกกวัดจี้หนีมาอัสสัม ตั้งหลักแหล่ง 2 แห่ง คือที่ภูเขานาคแห่งหนึ่ง และที่ลี้พสาครอีกแห่งหนึ่ง ส่วนอาจารย์บรรจบบอกว่า มีผู้เล่าว่าในกลุ่มคนไทเหล่านี้มีผู้ไปกระทำผิดทางชู้สาวกับฮิดา เจ้าฟ้า จึงถูกต้อน คนไทเหล่านี้จึงได้ชื่อว่าไทอ้ายต้อน แต่ออกเสียงเป็น อ้ายตน

ชาวไทอ้ายตนที่บอราปัตเถิรเล่าว่าพวกเขามาจากเมืองรีเมืองรำ เจ้านั้น เชื้อพมหาร่องนำสนใจคือภาษาไทอ้ายตนกับภาษาไทอาหมมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก จนอาจมีถิ่นฐานเดิมร่วมกัน หญิงไทอ้ายตนแต่งกายคล้ายไทพ่าเก แต่นุ่งขึ้นดำแทนขึ้นลาย มีผ้าสะไบเฉียงแบบไทยทั้งไทยเหนือในยูนนานและไทเมา ตลอดจนไทยประเทศไทย

หมู่บ้านไทแห่งสุดท้ายที่อาจารย์บรรจบไปเยือนคือ หมู่บ้านไทที่ชะริกะเตีย มีคนไทอยู่ 3 หมู่บ้าน คือ นานคาว ภลีซัน และเกษเบรี รวมเรียกว่า สยามคาว (หมู่บ้านสยาม) แต่ภาษาไทที่สูญหายนานแล้ว แม้พ่อเฒ่าอายุ 70 ปีก็จำไม่ได้ แต่ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ยังคงอยู่ เมื่อท่านไปถึงชาวบ้านได้ต้อนรับด้วยการผูกข้อมือรับขวัญ อาหารการกินก็ไม่แตกต่างจากบ้านไทอื่นๆ รวมทั้งหนังสือ "ปู้สอนหลาน" ก็ยังเป็นคัมภีร์สำคัญของชาวบ้านที่นี่ แม้จะไม่มีใครเข้าใจแล้ว และเมื่อท่านลากลับชาวบ้านก็ยังทำพิธีสู่ขวัญให้อีกครั้งเป็นการให้พรอำลา

อาจารย์บรรจบได้พบว่า แม้ชาวไทอาหมจะมีจำนวนมากที่สุดในหมู่คนไทถิ่นต่างๆ แต่มีส่วนต่างจากคนไทที่พูดไทได้หลายอย่าง เป็นต้นว่า ชอบนิธิวิธีตรงและความเอิกเกริก ชอบกล่าวคำต้อนรับเป็นพิธีการ และชอบจัดงานเลี้ยงงานชุมนุมรับรองใหญ่โต ชาวไทอาหมยังทนงในความเรืองอำนาจในอดีต และไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม จุดหมายปลายทางก็มุ่งที่การเพิ่มการเรืองอำนาจนี้เสมอ ขณะที่คนไทถิ่นอื่นๆ ดำเนินชีวิตเรียบง่าย ชอบความเป็นกันเอง มาหาพบที่บ้านตามธรรมดา ซึ่งท่านชอบแบบคนไทญอไทมามาก

เมื่อสิ้นสุดการเดินทาง อาจารย์บรรจบตั้งใจว่าถิ่นไทต่อไปที่ท่านจะไปเยือนคือรัฐชานตอนใต้ดินอาน "กาเลหม่านไต" ครั้งแรก ดินนี้ไม่เข้าใจมากนัก ว่าทำไมจึงต้องเป็นรัฐชาน

แต่หลังจากอ่านข่าว ก็เข้าใจได้ว่าเพราะเมื่อเดินทางมาเกือบถึงช่องเขาปาดไก่อแล้ว และช่องเขาปาดไก่อนั้นเป็นคล้ายประตูที่ชาวไทในอีสานทั้งหมดเดินทางผ่านเข้ามา และคนไทหลังช่องเขานั้นก็คือคนไทในพม่า ทำให้เมื่อศึกษาเรื่องคนไทมาจากอีสาน การตามรอยคนไทต่อไปให้ต่อเนื่องจากที่ติดตามมา ก็ต้องเป็นคนไทในพม่า ซึ่งดิฉันก็ต้องเตรียมตัวติดตามเชลยต่อไปเช่นกัน

ขณะที่ชีวิตของคนไทในอินเดียยังคงดำเนินต่อเนื่องสืบไป สายลุน ได้เข้ามาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ 2 ปี ในอุปการะของอาจารย์บรรจบ แล้วกลับไปทำงานให้บ้านเกิด เมื่อคณะอาจารย์ฉัตรทิพย์ไปเยือนอาหมในปีพ.ศ. 2533 ยังได้พบกับ สายลุน มารับรองคณะคนไทยที่หมู่บ้านชาวไทอาศัยตนด้วย ความจริงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยประเทศไทยกับคนไทอาหมเริ่มขึ้นปรากฏขึ้นตั้งแต่พ.ศ. 2483 คนไทยคนแรกที่ได้ไปถึงอีสาน คือ คุณทิด สิงหนเสนี ขณะที่เป็นพระภิกษุ แต่คุณทิดไม่ได้เขียนอะไรทิ้งไว้ คนไทยคนแรกที่ได้ไปเยือนไทอาหมแล้วกลับมาเขียนหนังสือบอกเล่าไว้คือคุณสังข์ พิธินทัย ต่อมาก็คืออาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ซึ่งหลังจากนั้นยังกลับไปอีสานอีกเพื่อสอบคำไทต่อ และศึกษาประเพณีชีวิตของคนไทที่นั่น หลังจากนั้น มีผู้ใช้นามปากกาว่า ส.สายดาปี ไปเยี่ยมไทอาหมแล้วเขียนหนังสือชื่อ "เยี่ยมไทยอาหม" ออกมา (พ.ศ. 2513)

อย่างไรก็ตาม เรื่องของชาวไทอาหมและไทถิ่นอื่นๆ ในอินเดียก็เป็นเรื่องที่แทบไม่เป็นที่รับรู้กันในสังคมไทย ขณะนั้นเองที่คนไทอาหมก่อรูปสร้างฐานฟื้นฟูเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทขึ้นมาตามลำดับ แต่เป็นไปอย่างลุ่มลุกคลุกคลาน อย่างไรก็ตามพวกเขาได้เริ่มปรากฏตัวในเวทีการประชุมนานาชาติไทยศึกษาในปีพ.ศ. 2524 ด้วยบทความ "Historical Writings of the Tais in India : A Survey" โดยศาสตราจารย์ ดร. จอห์น ดรา นาล ผู้การ การประชุมครั้งนี้มีปัญญาชนชาวไทอาหมประกอบอาชีพต่างๆ กันจำนวนประมาณ 20 มาพบนักวิชาการไทย ซึ่งขณะนั้นมีเพียงดร. วิไลวรรณ ชนิษฐานันท์ ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวไทยคนเดียวที่เข้าไปศึกษาภาษาไทอาหมและศึกษาความเชื่อเรื่อง ช่วญ มาเสนอต่อที่ประชุมนี้ ในหมู่นักวิชาการไทยที่ชาวไทอาหมมาพบ มี ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา รวมอยู่ด้วย การพบปะกันครั้งนั้นส่งผลให้ นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอย่างอาจารย์ฉัตรทิพย์ หันมาสนใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชาติไทยทันที และต่อมาได้เดินทางไปอีสานหลายครั้ง

ขณะที่นักวิชาการไทอาหมเริ่มเสนองานมากขึ้นตามลำดับในเวทีการประชุมนานาชาติไทยศึกษา องค์การเพื่อการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมไทของชาวไทอาหมซึ่งทำงานทั้งระดับชาวบ้านและปัญญาชนก็เป็นจริงจิงมากขึ้นด้วย ชาวไทเริ่มมาชุมนุมพบปะประจำปีกัน ในการประชุมแต่ละครั้งจะมีชาวไทอาหมและชาวไทถิ่นอื่นๆ นับหมื่นมาร่วมงานกัน ปรากฏการณ์อย่างนี้เองที่ทำให้อาจารย์ฉัตรทิพย์และคณะซึ่งตั้งใจเพียงไปร่วมประชุมทางภาษาและวรรณคดีประจำปีของสมาคมวันออกพิบลิกเมืองไทกลับมาเขียนหนังสือชื่อ "เมืองนุนสุนคำ" ขึ้น และ

หนังสือนี้ส่งผลให้ดิฉันเกิดสนใจหารากวัฒนธรรมไทขึ้นมาบ้าง จนติดตามศึกษางานของ อาจารย์บรรจบ พันธุเมธามาเป็นสาย

ถ้าถามดิฉันว่า ดิฉันได้อะไรจากการติดตามอาจารย์บรรจบไปเที่ยวบ้านไทในอินเดีย ดิฉันก็ต้องตอบว่า ได้อะไรมาหลายอย่าง ข้อแรกคือ วัฒนธรรมไทในอินเดีย กลายเป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย เกิดจากอังกฤษผนวกอัสสัมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอินเดียเมื่อ เกือบสองร้อยปีก่อน และแม้อังกฤษจะให้คนอินเดียขึ้นปกครองอัสสัมแทนไทอาหม แต่วัฒนธรรม อินเดียในอัสสัมก็ต้องยึดหยุ่นลงมาก ทั้งปัจจุบันวัฒนธรรมอัสสัมก็ยังไม่ใช่วัฒนธรรมอินเดียอีก ด้วย แต่ประกอบด้วยหลายวัฒนธรรมทั้งของอินเดียและของกลุ่มชนชาติต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ โดยมีชนชาติและวัฒนธรรมไทเป็นชนชาติและวัฒนธรรมใหญ่ในกลุ่มเอเชียอาคเนย์ ชนชาติไท เคยมีฐานะปกครองและจนถึงปัจจุบันวัฒนธรรมไทก็ยังเป็นเนื้อในแทรกยาดำอยู่ในอัสสัม โดยเฉพาะอัสสัมตอนบน

ข้อที่สอง คือ วัฒนธรรมไทที่ว้านี้ เสือกำฟ้าและชาวไทอาหมยุคสร้างอาณาจักรเป็นผู้นำ เข้าไป ประกอบด้วยภาษาและหนังสือไท ซึ่งมีรากเดียวกับภาษาไทยใหญ่ และไทสยาม ระบบ ความเชื่อ "ผีฟ้าพญาแถน" ซึ่งภายหลังพัฒนาขึ้นเป็นโครงสร้างความคิดจักรวาลทัศน์เต็มยศ ระบบความคิดความเชื่อนี้โยงใยความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมถึงความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ในรูปของ ฟ้า ขวัญ และเมือง ระบบการปกครองแบบศักดินาพสาณ กับระบบสภาพผู้เฒ่าแบบบรรพกาล ระบบการผลิตแบบทำเองใช้เองจนแทบไม่ต้องมีระบบตลาด แต่มีเทคโนโลยีระดับสูงทั้ง เทคโนโลยีการผลิต คือปรับที่ดิน ทดน้ำ ทำนาหว่าน การทอผ้า ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม การจักสาน การก่อสร้าง รวมถึงการหล่อโลหะและอาวุธปืน

ข้อที่สาม คือ การดำรงอยู่ การพัฒนาและการแผ่ขยายของวัฒนธรรมไท ดำเนินไป ในเขตวัฒนธรรมชนเผ่าผิวเหลืองต่างๆ ซึ่งเคยถูกเผ่าอารยันเหยียดให้เป็นนาคน เป็นลิง เป็นนก มาก่อน ดิฉันเห็นว่าเริ่มแรกชนชาติไทเข้าไปในบริเวณนี้ในฐานะผู้รุกราน ต่อมา จึงทำตัวเป็นรัฐอุปถัมภ์ของชนเผ่าต่างๆ ในอาณาบริเวณนี้ ซึ่งทำสำเร็จได้โดยการถือเมือง ของชนเผ่าต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์แบบ ฟ้า ขวัญ เมือง ในลักษณะเมือง บริวาร ซึ่งสัมพันธ์กับฟ้าผ่านสายเมือง ซึ่งมีอยู่ถึง 1000 สาย เชื่อมต่อกับเมืองบริวาร 1,000 เมือง แต่ชนชาติไทก็กระจายอำนาจการปกครองด้วย เพราะสำหรับเมืองชั้นใน เท่านั้น จึงส่งขุนนางชั้นสูงใน 12 ตระกูลไปปกครอง เมืองชั้นในเหล่านี้สัมพันธ์กับฟ้าผ่าน สายเมืองลุ่ม นอกจากนี้ ในระบบการปกครองของไทอาหม ยังเปิดโอกาสให้พลเมืองเชื้อ สายอื่นมีที่ยืนและเลื่อนฐานะด้วย ไทอาหมเรืองอำนาจขึ้นตามลำดับและถึงขีดสุดในสมัยเจ้า เสือชุมฟ้า (บุกรสิงห์) คือยึดโคชาติได้เด็ดขาดและสร้างปราสาทเจ็ดชั้นขึ้นเฉลิมฉลอง แต่ก็ เป็นจุดตกต่ำอย่างสำคัญ เพราะกษัตริย์อาหมได้ละทิ้งวัฒนธรรมไท ไปใช้วัฒนธรรมอินเดียเต็ม รูป รวมทั้งยอมรับอินเดียเป็นศาสนาประจำชาติ

ข้อที่สี่ การละทิ้งวัฒนธรรมไทยของกษัตริย์อาหม เป็นจุดเริ่มต้นในความแตกแยกของระบบปกครอง ความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์อาหมกับสภาผู้เผ่าชยายตัวตามลำดับ านกลายเป็นความอ่อนแอของระบบปกครองและความล่มสลายของอาณาจักร มรดกนี้ทำให้แม้ชาวไทอาหม ประกาศตัวเป็นไท แต่ชาวไทถิ่นอื่นๆ ที่อพยพไปที่หลังก็ไม่ค่อยยอมรับเนื่องจากภาษาและศาสนาต่างกัน

ข้อที่ห้า แม้คนไทอาหมสูญเสียภาษาและศาสนาไปกว่าสองร้อยปีแล้ว แต่พวกเขากลับไม่ได้กลายเป็นคนอินเดีย เนื่องจากสำนักทางประวัติศาสตร์ของพวกเขาไม่ได้ถูกทำลาย พวกเขาสำนักอยู่ตลอดว่าตนเองเป็นคนไท อีกทั้งในสังคมฮินดู หลังสูญเสียฐานะปกครอง พวกเขาไม่อาจมีที่ยืนในสถานะเท่าเทียมกับชาวฮินดูโดยกำเนิดได้ จึงหันมาคิดถึงภาษา ศาสนาและวัฒนธรรมไท ทำให้สำนักทางประวัติศาสตร์ไม่ถดถอย และถ้าสำนักแห่งความเป็นไทนี้แรงกล้าพอ มันก็อาจนำมาสู่การฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมไทขึ้นใหม่ได้ ในกระบวนการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมไทจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวไทถิ่นต่างๆ ขณะเดียวกันถ้าชาวไทอาหมฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมไทสำเร็จก็จะเป็นการทำลาย"เส้นแบ่ง"ระหว่างชาวไทอาหมซึ่งเป็นไทกลุ่มใหญ่ราว 2 ล้านคน กับชาวไทถิ่นต่างๆ ที่อพยพไปที่หลังซึ่งมีอยู่รวมกันราว 2 แสนคนได้ด้วย

ข้อที่หก ถ้าจะสาวหาต้นรากของภาษาและวัฒนธรรมไทต่อไป ก็ต้องข้ามเขาปาดไก่อไปหาถิ่นกำเนิดของคนไทในอินเดียเหล่านี้ โดยเฉพาะ เมืองหมอกขาวเมาหลวง

คนไทในพม่า

"อันพม่านั้นใกล้เคียงกับเมืองไทยเรามาก แต่ที่ใกล้เคียงใกล้ เราเกือบไม่รู้จักพวกเขาเลย"¹ นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งพูดไว้เช่นนั้น ทำให้ดิฉันเบาใจไปนิดว่าตนเองก็เหมือนผู้คนที่ทั้งหลาย เพราะนอกจากเรื่องเสียกรุง 2 ครั้ง กับนวนิยายเรื่อง"ผู้ชนะสิบทิศ"แล้ว ดิฉันก็แทบไม่รู้อะไรเกี่ยวกับพม่า เหมือนที่ท่านพูดไว้ไม่มีผิด

แต่ตอนนี้ดิฉันอยากรู้มาก เพราะจะตามอาจารย์บรรจบไป"กาเลหม่านไต"ในพม่าต่อไปก็ต้องรู้เรื่องในอาณาบริเวณนี้ไว้เป็นพื้นฐานก่อน จึงรวบรวมหนังสือเกี่ยวกับพม่าต่าง ๆ ขึ้นมากองใหญ่ เพื่อปะติดปะต่อเรื่องของผู้คนในดินแดนส่วนนี้ ขณะเดียวกันก็ดูเรื่องของคนไทในพม่าไปด้วย

ถ้ามองไปที่ผู้คนบนผืนแผ่นดินที่เราเรียกกันว่าพม่าในปัจจุบัน นอกจากชาวพม่าแล้วยังเป็นที่รวมของคนหลากหลายชนชาติ มอญ กะเหรี่ยง อารกัน(ยะไข่) จีน กะฉิ่น ไทใหญ่ ว้า(ลัวะ) ปะหล่อง(ดาระอั้ง) ปะโอ(ตองขู้) กะยา(ซาเง) ที่กล่าวมานี้เป็นชนชาติเฉพาะพวกที่เราารู้ว่ามีกองกำลังอิสระของตนเองเท่านั้น ยังมีชนชาติและชนเผ่าอีกมากมายในผืนแผ่นดินแห่งนี้หลายสิบชนชาติและหลายร้อยชนเผ่า ซึ่งในแต่ละชนเผ่ายังแบ่งเป็นกลุ่มพวกที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างกันไปอีกด้วย² รวมทั้งในชนชาติไทเองก็แบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ มากมายเหมือนที่อาจารย์บรรจบพูดบ่อยครั้งเรื่อง"ไตสามสิบ" และหนังสือ"ตำนานเมืองไท"ก็สรุปว่าไทแบ่งออกเป็น 32 พวก ทั้งยังบอกว่า ในความเป็นจริงยิ่งค้นหาที่ยังได้เผ่าไทย่อยๆ ลงไปไม่สิ้นสุด³

ในท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ดิฉันยังคงค้นหากำเนิดและการคล้อยคลาของชนชาติและวัฒนธรรมไทยต่อไป ดิฉันเชื่อว่าสิ่งต่างๆ มีเอกลักษณ์ของตนที่แตกต่างกัน ความเชื่อนี้มีสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นเรื่องเอกลักษณ์ อีกด้านหนึ่งเป็นเรื่องความแตกต่างหลากหลาย ทั้งสองด้านนี้เป็นองค์เอกภาพเดียวกันประจักษ์สองด้านของเหรียญ คือไม่อาจมีการดำรงอยู่เพียงด้านใดด้านหนึ่งโดยลำพังได้ และเอกลักษณ์ของชนเผ่าหรือชน

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ วิถีไทย การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โครงการวิถีทรรศน์ , 2540

² ปราณี ศิริธร สารัตถคดี เหนือแคว้นแดนสยาม สำนักพิมพ์ลานนาสาร โรงพิมพ์ข้างเฟือก เชียงใหม่, 2528

³ เดชา เตียงเกตุ(บรรณาธิการ) ตำนานเมืองไท Mr.Gott เขียน จายมิงจาว ชาวไทใหญ่ เมืองน้ำคำ แปลเป็นภาษาไทยใหญ่ โสภณ แก้วจันทร์คำ ชาวไทใหญ่และคณะ แปลเป็นภาษาไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , 2536

ชาติแต่ละกลุ่มที่ยังดำรงอยู่จนปัจจุบันนั้น ล้วนก็ต่างก่อสร้างสืบสายวัฒนธรรมของตนมาท่ามกลางการปะทะสังสรรค์ แลกเปลี่ยน ผสมผสานกันกับวัฒนธรรมอื่นๆ โดยรอบ ไทใหญ่มีคำกล่าวว่า "สา่งเฮ็ดพะ ละเฮ็ดเมิง" สา่งในที่นี้หมายถึง ฝีมือฝีมือที่หนึ่ง คือเป็นฝีมือผู้สร้าง มีสถานภาพคล้ายพระพรหม เป็นผู้สร้างฟ้าสร้างโลก ส่วนละว่าหรือลวะเป็นชนเผ่าที่สร้างบ้านเมือง หรือภาษิตที่ว่า "อย่ากินอย่างม่าน อย่าต้านอย่างไต" เปรียบเทียบวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของชาวพม่าที่ให้ความสำคัญกับการกินอยู่กับชาวไทที่ให้ความสำคัญกับการทำบุญ แม้กระนั้นไทก็รับเอาวัฒนธรรมตลอดจนค่านิยมเข้ามาจนค่าไทในหลายถิ่นกลายเป็นความใต้ลี้ลับ คือพูดไทคำพม่าคำเต็มไปหมด เช่นที่ สี่ป้อ และเมืองยาง เป็นต้น⁴

ในรอยต่อระหว่างไทกับพม่าแถบเทือกเขาถนนธงชัย ชาวไทโยนที่นั่นก็มีคำกล่าวเก่าแก่ว่า "ลวะปลงไห ไตปลงหม้อหนึ่ง" หมายถึง ลวะกับไตอยู่ร่วมกันท่ามาหากิน หรือ "ลวะเยียะไฮ่ อย่าฮือตายคา ไตเยียะนา อย่าฮือตายแดด" หมายถึง ลวะทำไร่ ไททำนา ขอย่าให้เกิดความแห้งแล้ง ยังมีคำพูดถึงความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น เช่น "ลวะซีจ้าง ญาเงี้ยวผดแอก" คือ ลวะซึ่งสมัยก่อนเป็นเจ้าของอาณาจักรมีสถานภาพเป็นนายจึงขี่ช้าง ส่วน ญาเงี้ยวหรือ ปกาเกอญอ หรือ กะเหรี่ยง เป็นสามัญชน เข้ามาทีหลัง จึงเป็นบ่าวทำหน้าที่แบกของ⁵ อาจารย์บรรจบเองก็เห็นว่าวัฒนธรรมของพม่า มอญ ไทโย และไทใหญ่ คล้ายคลึงกัน⁶

ดิฉันจำเป็นต้องตอบคำถามตนเองต่อไปว่าในดินแดนหลากหลายชนชาติและหลายชนเผ่านี้มีพัฒนาการทางสังคมอย่างไร จึงกลายมาเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในทุกวันนี้ได้ ซึ่งก็ไม่ง่ายที่จะต้องกลับไปทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ในอาณาบริเวณนี้ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของหลายชนชาติชนชาติมอญกับปยู เป็นชนชาติแรกๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อน โดยปยู สร้างเมืองศรีเกษตรมีศูนย์กลางอยู่ใกล้กับเมืองแปร มีตำนานว่าพวกเทวดาและผู้ทรงฤทธิมาประชุมกัน ให้พระอินทร์สร้างเมืองศรีเกษตรขึ้นเมื่อพ.ศ. 101 ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองศรีเกษตร เป็นเมืองสุธรรมวดีหรือสะเทิมของมอญ ซึ่งตำนานว่าสร้างขึ้นก่อนเมืองศรีเกษตรราว 60 ปี⁷

⁴ บรรจบ พันธุเมธา ไปสอคำไทย โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย กระทรวงศึกษาธิการ, 2522

⁵ คีน ญาเงี้ยว จาก "ลวะ ชนเผ่าดึกดำบรรพ์บนเทือกเขาถนนธงชัย" ใน สัญญาสู่สาละวิน - ถนนธงชัย วิถีแห่งต้นธาร ตำนานแห่งขุนเขา สำนักพิมพ์ปัจจุบันสร้างสรรค์ พิมพ์ครั้งที่ 2 , 2539 หน้า 139-140

⁶ บรรจบ พันธุเมธา ไปสอคำไทย อ้างแล้ว หน้า 28

⁷ เสฐียรโกเศศ แหลมอินโดจีนโบราณ สำนักพิมพ์คลังวิทยา พระนคร , 2497 หน้า 199 และ หน้า 215

ภายหลังจึงเกิดเมืองพะโคหรือหงสาวดี ที่ตามพงศาวดารมอญมาแล้วไว้ว่าแผ่นดินซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองหงสาวดีนั้นแต่เดิมเป็นทะเล ครั้นต้นขึ้นจนเป็นแผ่นดิน เกิดแย่งกันจับจองระหว่างชาวอินเดียกับชาวพม่าเมืองที่เป็นบรรพบุรุษของมอญ ฝ่ายมอญอาศัยปัญญาและบุญบารมีจึงได้สร้างบ้านเมืองขึ้น^๘

เรื่องของมอญน่าสนใจสำหรับดิฉันมาก เพราะเป็นชาติพันธุ์ที่เป็นบรรพบุรุษหนึ่งของชาวไทยเรา และแต่โบราณมาก็มีศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมหลายจุด คือมีเมืองสำคัญหลายเมืองมาแต่โบราณ คือ สะเทิม หงสาวดี เมาะตะมะ ทวารวดี หริภุญชัย เป็นต้น ก็นิยามบริเวณทางพม่าตอนใต้ด้านตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำสะโตง ถึงแม่น้ำเจ้าพระยา ทางใต้แผ่อาณาไปถึงเมืองทวาย ทางเหนือแผ่ไปถึงลำพูน แม้ในปัจจุบันยังมีมอญที่สืบเชื้อสายจากมอญโบราณอาศัยอยู่ตามป่าเขาของไทย เรียกตนเองว่า ญะกูร์ ในภาษาพม่ามีศัพท์จำนวนมากเหมือนกับจารึกโบราณของมอญ^๙ และประเพณีลอยกระทงแท้จริงก็มาจากมอญหรือญะกูร์แสดงความรักถึงมอญหงสาวดี เพราะเคยอพยพไปอาศัยอยู่เมืองพะโคเป็นเวลา 6 ปี ซึ่งบ้างว่าหนีโรคระบาด บ้างว่าหนีสงคราม หากสรุปตรงกันหมดว่าเมื่อกลับมาอยู่หริภุญชัยแล้วระลึกถึงเมืองพะโคจึงมีประเพณีลอยกระทงไปถึง

กลับไปพื้นแผ่นดินที่เป็นพม่าในปัจจุบัน ในสมัยโบราณ นอกจากมอญกับขมแล้ว ยังมีกานราน^{๑๐} และมรัมมา มรัมมานั้นไม่ต้องสงสัยคือพม่านั้นเอง ส่วนกานรานนั้นแรกๆ ดิฉันคิดว่า หรือจะเป็นกะเหรี่ยง(กาเรน) แต่ต่อมาดิฉันก็ถอนข้อสงสัยนี้เมื่อนึกถึงว่าบรรดา

^๘ ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 ประชุมพงศาวดารภาค 1 ตอนปลายและภาค 2 พงศาวดารมอญพม่า องค์การคำครุสภา พระนคร , 2506 หน้า 3-13 ซึ่งถ้าคำนวณจากพงศาวดารฉบับนี้ เมืองหงสาวดีจะสร้างขึ้นเมื่อประมาณพ.ศ. 297 เพราะพุทธท้านายเกิดเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว 8 ปี และเหตุซึ่งดินดอนสามเหลี่ยมกันเกิดหลังพุทธท้านายหลังปรินิพพาน 260 ปี แต่พระยาอนุমানราชชน ว่า ฝรั่งว่าเมืองหงสาวดีสร้างเมื่อพ.ศ. 1116 นี้เอง ดู แหลมอินโดจีนโบราณ อ่างแล้ว หน้า 220

^๙ มอญเหล่านี้อาศัยในป่าเขา พบในอำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอป่าหน่ยมองครุฑ จังหวัดชัยภูมิ และบางส่วนของจังหวัดนครราชสีมา เข้าใจว่าแยกมาอยู่โดดเดี่ยวตามป่าเขาจึงรักษาภาษาและวัฒนธรรมไว้คงที่ได้ ดู สารานุกรมไทยเล่มที่ 23 หน้า 14583 และ 14591 ประกอบ

^{๑๐} เสฐียรโกเศศ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า กานรานอาจจะเป็นพวกยะไข่ ขมุอาจจะเป็นบรรพบุรุษของพม่า ยังมีชนเผ่าดั้งเดิมอีกเผ่าหนึ่งคือพวกแสก หรือแสด ซึ่งอาจเป็นบรรพบุรุษของพวกจีน ดู แหลมอินโดจีนโบราณ อ่างแล้ว หน้า 190-191

ตำนานและพงศาวดารต่างๆ มักพูดถึงเรื่องชาติพงศ์ของเจ้าผู้ครองอาณาจักร กานรานอาณาจักรจะเป็นอารกันจริงๆ ก็ได้เพราะชาวกะเหรี่ยงจะไม่นิยมตั้งอาณาจักร แต่ชนชาติกะเหรี่ยงก็เป็นชนชาติดั้งเดิมเก่าแก่มาก พวกเขาเล่าต่อสืบกันมาว่า บรรพบุรุษของพวกเขาข้ามแม่น้ำทรายไหลมา (ซึ่งอาจจะหมายถึงทะเลทรายโกบีเหนือแม่น้ำแยงซีเกียง)¹¹ โดยเข้ามาตั้งรกรากอยู่ก่อนชนชาติอื่นๆ ยกเว้นลัวะ¹² และเคยตั้งถิ่นฐานที่แควเกอบ่อง อันมีเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ที่หน้าผา ซึ่งมีคนสันนิษฐานว่าอยู่ระหว่างหงสาวดีกับสะเทิม และเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์นั้นคือพระเจดีย์อินทร์แขวน¹³ ปัจจุบันกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ตามเขาต่างๆ ทางฝั่งขวาของแม่น้ำคง (สาละวิน) ในท้องที่ไทใหญ่เรียกว่ารัฐชานใต้ ในรัฐกะเหรี่ยงและรัฐกะยา ในเมืองตองอู และเรื่อยลงไปตามพรมแดนต่อไทยไปจนถึงแคว้นตะนาวศรี ในลุ่มน้ำอิรวดีตอนใกล้ทะเลกับในบริเวณเมืองพะสิมต่อแคว้นอารกัน เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีประชากรมากที่สุดในพม่ามีจำนวนถึงกว่า 8 ล้านคน¹⁴ ทั้งตำนานเมืองเชียงตุง ตำนานเมืองพะเยาและตำนานล้านนาอื่นๆ ต่างก็ระบุว่าก่อนที่ไทยจะเข้ามาถึงดินแดนล้านนา บริเวณนี้มีลัวะและชาวอาศัยอยู่แล้ว

พวกมรณมา อพยพมาที่หลังพวกปยู มาตั้งเมืองที่เมืองตะโก้งก่อน หลังจากนั้นเมืองตะโก้งตกเป็นของไทยมา จึงมาสร้างเมืองปะกาน (พุกาม) ทางพงศาวดารพม่าก็เล่าว่าพระเจ้าสมุทททธีพาพวกปยูมาสร้างเมืองพุกามเมื่อพ.ศ. 651 คุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เห็นว่าอาณาจักรไทมาเริ่มก่อตั้งขึ้นประมาณพ.ศ. 523¹⁵ ทางทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของพุกาม อันเป็นศูนย์กลางการเมืองและศูนย์วัฒนธรรมไท พวกมรณมาเมื่อเสียเมืองตะโก้ง และได้สร้างเมืองปะกาน (พุกาม) ขึ้นแล้ว ก็ดำรงเป็นอาณาจักรอิสระ ที่ทางใต้เมืองตะโก้งและทางเหนือของเมืองศรีเกษตร ขณะนั้นทางตะวันตกของพุกามยังมีพวกอารกัน (ยะไข่)

¹¹ สมโชค สวัสดิ์รักษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมูลนิธิโครงการตำราฯ , 2540 หน้า 13-14 และ ปราณี ศิริพร สารัตถคดี เหนือแคว้นแดนสยาม อ่างแล้ว หน้า 474-475 แม้ ขจิตถัย บุรุษพัฒน์ ผู้เขียน ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย แพร่พิทยา , 2515 ซึ่งมักเห็นว่าชาวเขาต่างๆ เป็นพวกอพยพเข้ามาสร้างปัญหาให้ไทยก็ยังยอมรับว่า กะเหรี่ยงบางกลุ่มเป็นพวกชนเผ่าที่อยู่เก่าแก่มาแต่ดั้งเดิม ดูหน้า 149

¹³ ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร เสียงเพรียกจากชาติพันธุ์ ศูนย์ชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2540 หน้า 110-114

¹⁴ สมโชค สวัสดิ์รักษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง อ่างแล้ว หน้า 13

¹⁵ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ คนไทยในพม่า โรงพิมพ์รามินทร์ พระนคร , 2503 หน้า 30

สร้างอาณาจักรเป็นอิสระอยู่ด้วย เหนือเมืองอารกันขึ้นไปเป็นถิ่นที่อยู่ของพวกชินหรือฉินซึ่งเป็นชนชาติเก่าแก่อีกชนชาติหนึ่ง ซึ่งแยกออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ที่มีภาษาถิ่นแตกต่างกันถึง 40 กว่าภาษา ทางตะวันตกของฉินอีกที่เป็นที่อยู่ของพวกกระแซ (มณีปุระ) ส่วนตลอดแนวเขาทางตะวันออกเป็นถิ่นฐานของลัวะและกะเหรี่ยง

ภาพที่ฉินปะติดปะต่อได้เกี่ยวกับยุคโบราณของบริเวณนี้ทำให้ฉินเห็นว่า แต่ไหนแต่ไรมา แหลมอินโดจีนโดยเฉพาพม่าและไทยตอนเหนือ นั้นเป็นดินแดนที่เป็นถิ่นที่อยู่ของคนหลากหลายพันธุ์ ทั้งที่ตั้งก็เหมาะสมเพราะเต็มไปด้วยเทือกเขาต่างๆ ขนานกันในแนวเหนือใต้ ระหว่างเทือกเขาเหล่านี้เป็นแม่น้ำ มีที่ราบแคบๆ แทรกอยู่ เทือกเขาเหล่านี้เป็นเหมือนตะเข็บของอาณาจักรต่างๆ ที่ชนเผ่าผู้รักอิสระต่างๆ สามารถซ่อนแทรกตัวอยู่ได้ อาศัยป่าเขาเป็นที่ล่อลึงและคุ้มภัย ท่ามกลางอำนาจของอาณาจักรต่างๆ ที่ก่อตั้งและแผ่ขยายด้วยสงครามอยู่รอบทิศ

ต่อมาพ.ศ. 1343 เกิดจลาจลขึ้นในเมืองศรีเกษตร มอญได้โอกาสจึงยกทัพตีเมืองศรีเกษตร พวกพยูหนีขึ้นไปอยู่เมืองพุกาม¹⁶ ต่อมาพระเจ้ายงติลงมากวาดต้อนพวกพยูไปอีกมาก (พ.ศ. 1375) จากนั้นชื่อของพวกพยูก็เริ่มหายไป ชื่อ มรันมา เมียน ม่าน และ พม่า มาแทนที่ พยูจึงอาจเป็นชาติพันธุ์เดียวกันและเป็นบรรพชนของ มรันมา ดังชาวกะเหรี่ยงก็ยังเรียกพม่าว่า ปะโย หรือปะยอ¹⁷ ซึ่งอาจจะมาจากคำว่า พยู ก็ได้ พม่าจึงมีความเป็นมาเก่าแก่ มีอารยธรรมรุ่งเรืองต่อเนื่องมานาน มีภาษาหนังสือใกล้เคียงกับมอญ โดยรับตัวหนังสือจากมอญมาดัดแปลง ส่วนมอญนั้นก็เคยยิ่งใหญ่มาในอดีต แม้บางช่วงอยู่ใต้อิทธิพลของพุกาม คือตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโนรธามังช่อ (พ.ศ. 1587-1620) เป็นต้นมา แต่ก็กลับฟื้นคืนอาณาจักรรุ่งเรืองขึ้นใหม่ในสมัยพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท พ.ศ. 1830-1849)

เมื่อพุกามรบแผ่มองโกล (กุบไลข่าน พ.ศ. 1830) ความพ่ายแพ้ครั้งนี้ทำให้อาณาจักร

¹⁶ แหลมอินโดจีนโบราณ อ้างแล้ว หน้า 208

¹⁷ แหลมอินโดจีนโบราณ อ้างแล้ว หน้า 210 และหนังสือ ชีวิตข้า ปกาเกอญอ โดย "ป้อพอ" ชาวปกาเกอญอ สำนักพิมพ์สารคดี, 2540 ก็มีความตอนหนึ่งว่า "ชีวิตปกาเกอญอนี้ทุกข์ยากลำบาก อยู่กับโย ถูกโยรังแก อยู่กับเปอะยอ ถูกเปอะยอรังแก" (หน้า 190) โย คือคำที่ปกาเกอญอเรียกชาวพื้นเมืองทางเหนือรวมถึงคนไทย ส่วนคำว่า เปอะยอ ใช้เรียกชาวพม่า

พม่าแตกเป็นหลายก๊กเกิดเมืองใหญ่หลายเมือง เช่น เมืองจะแกง(จะโก สะไกพ.ศ.1858) เมืองอังวะ(พ.ศ.1907) อังวะกลายเป็นเมืองใหญ่ขึ้น ต่อมาก็เคยขึ้นต่อพุกามก็ต้องหันมาขึ้นต่ออังวะ แต่อังวะต้องรบกับไทใหญ่ทางเหนือและมอญทางใต้เรื่อยๆ¹⁸ จึงอ่อนแอลง มังกินโยเจ้าเมืองตองอูจึงตั้งตัวเป็นกษัตริย์ ปีพ.ศ.2050เจ้าหลวงแห่งเมืองยาง(ไทใหญ่)โจมตีเมืองต่างๆ ของพม่า ต่อมาเสียห้านฟ้ายึดเมืองอังวะได้(พ.ศ.2070) ชาวอังวะพากันอพยพมาอยู่ตองอู ตองอูจึงกลายเป็นศูนย์กลางใหม่ขึ้น¹⁹ พระเจ้าตะเบงชเวตี้(มังตราบุตรมังกินโย พ.ศ.2073-2093)มีนโยบายขยายอาณาจักร รวมมอญเข้าเป็นชาติเดียวกับพม่า จึงตีหงสาวดี ตีพุกาม แล้วย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่หงสาวดี นโยบายนี้ต่อเนื่องมาถึงพระเจ้าบุเรงนองซึ่งสามารถขยายเขตอำนาจได้กว้างมาก แต่ถึงชั้นหลานของพระเจ้าบุเรงนองก็ได้ย้ายเมืองหลวงไปที่อังวะอีกครั้ง

ขณะที่อาณาจักรของมอญที่เคยยิ่งใหญ่หดแคบลงจากสงครามกับพม่า อาณาจักรไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาขยายตัวเข้าแทนที่โดยไม่เกิดความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ แม้แต่มะกะโทนั้นก็ว่ากันว่าแท้จริงเป็นพ่อค้าชาวไทใหญ่ ภายหลังน้องสาว(นางอุ่นเรือน)แต่งงานกับเจ้าเมืองเมาะตะมะ มะกะโทจึงอำนาจได้ขึ้นครองเมือง เมื่อมีอำนาจขึ้นในเมืองมอญจึงรับวัฒนธรรมมอญ กลายเป็นมอญไป มอญมุ่งรบกับพม่าและมีความสัมพันธ์ค่อนข้างดีกับไทย แม้จะถูกไทยรุกคืบขยายอิทธิพลมาตลอดแนวตะวันออกของมอญก็ตาม เพราะไทยกลายเป็นแหล่งพักพิง เมื่อ

¹⁸ สมัยพระเจ้าราชาธิราช(พ.ศ.1928-1966)มอญได้รบกับพม่ามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฝรั่งมังศรีชวา จนมาถึงสมัยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง(พ.ศ.1945-1966) เป็นสงครามยืดเยื้อกินเวลายาวนานประมาณ 30 ปี จนกลายมาเป็นทั้งพงศาวดาร พิชัยสงคราม และวรรณกรรมมอญเรื่อง"ราชาธิราช" บทบาทของไทย ที่อาจเป็นไทใหญ่ มีปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้อย่างน่าสนใจ ตั้งแต่แรกที่มะกะโทได้เป็นใหญ่ในเมืองเมาะตะมะ ก็มีไทยหาร้อยเข้าสวามิภักดิ์ ช่วงสงคราม 30 ปี ในบรรดาไพร่พลที่พม่าเกณฑ์มารบกับมอญ ก็มีไทยกาหลงไทยเมหยัง(ไทเมืองกาเลและไทเมืองยาง)รวมอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับพม่าในช่วงนี้ยังเป็นช่วงที่รบบ้าง ดีกันบ้าง เช่น เมื่อราชบัลลังก์มอญตกแก่นางตะละเจ้าท้าว(พ.ศ.1996 - 2015) กษัตริย์พม่าได้จับตัวนางไปแต่งตั้งให้เป็นมเหสีเรียกว่าพระนางชินสอพู ภายหลังหนีกลับเมืองมอญได้ ให้บุตรเขยขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าธรรมเจดีย์ อย่างไรก็ตามตลอดช่วงที่พระนางชินสอพูมีชีวิตอยู่ก็ไม่มีศึกระหว่างมอญกับพม่า

¹⁹ ดู กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เทียบเมืองพม่า สำนักพิมพ์คลังวิทยา , 2499 หน้า 76

ยามแตกหนีจากพม่า²⁰ มอญถูกทำลายอาณาจักรราบคาบในสมัยพระเจ้าอลองพญา (พ.ศ. 2295-2303)²¹ คือฆ่าฟันมอญจนไม่มีมอญเหลืออยู่เลยในหงสาวดีเป็นเวลา 150 ปี จนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มอญจำนวนหนึ่งจึงกลับไปตั้งถิ่นฐานที่หงสาวดีอีกครั้ง ปัจจุบันมีชาวมอญเหลืออยู่ในพม่าและไทยรวมกันประมาณ 1 ล้านกว่าคน

ถ้าขยายภาพกว้างออกไปจากอาณาบริเวณศูนย์กลางอำนาจของพม่า ทางตะวันออกคือไทย ซึ่งสมัยราชวงศ์หงวน(มองโกล)เรืองอำนาจ สุโขทัย ไม่ถูกกระทบ แต่กลับรุ่งเรืองขึ้น ไม่นานนักก็เกิด อาณาจักรอยุธยา ซึ่งต่อมาก็มีอำนาจเหนือสุโขทัย ทางตะวันออกเฉียง

²⁰ มอญอพยพเข้ามาไทยหลายครั้ง ครั้งแรก สมัยพระเจ้าอโนันทบุเรง โดยมอญที่พะลิมก่อ กบฏแต่ไม่สำเร็จจึงหนีมาพึ่งพระนเรศวร ตรงกับไทยสมัยพระมหาธรรมราชา ครั้งที่ 2 พระเจ้าสะลุน(สุโขทัยธรรมราชา) พ.ศ.2178 ตรงกับไทยสมัยพระนเรศวร มอญก่อการจลาจลถูกปราบอพยพหนีเข้าไทยอีก ครั้งที่ 3 พ.ศ.2204 มอญถูกพระเจ้าปดุง กษัตริย์องค์ที่ 7 ของราชวงศ์ตองอู เกณฑ์ไปรบป้องกันอังวะจากพวกอพยพจากยูนนาน มอญ 5,000 คนได้หนีการอพยพมาพึ่งไทย ครั้งที่ 4 พ.ศ.2300 พระเจ้าอลองพญาตีหงสาวดีได้ ฆ่ามอญแบบล้างเผ่าพันธุ์ สืบเนื่องจากมอญตีพม่าแตกจับกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์พม่าประหารชีวิต พวกที่รอดตายหนีไปอยู่ด้านซ้ายแดนไทยหรือไม่กี่หนีมาพึ่งไทย ครั้งที่ 5 สมัยพระเจ้ามังระ ตรงกับไทยสมัยพระเจ้าตากสิน พระยาเจ่ง และสมัครพรรคพวกถูกพม่าเกณฑ์มารบไทย จึงพามอญมาพึ่งไทย 3,000 คน ครั้งที่ 6 อพยพเข้ามาสมัยรัชกาลที่ 2 ของไทย ครั้งที่ 7 สมัยรัชกาลที่ 2 ของไทยอีกเช่นกัน โดยสมิงสอดเบาฆ่าพม่าเจ้าเมืองเมะตะมะ พามอญ 40,000 คนมาพึ่งไทย ดู สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิต เล่ม 23 หน้า 14575-14585

²¹ ในปลายสมัยราชวงศ์ตองอู พม่าเก็บภาษีอย่างหนัก ไทใหญ่(เชียงใหม่)จึงก่อกบฏ พม่าเกณฑ์เกณฑ์แปดหน้าฟ้าเมืองไทและมอญไปตีเชียงใหม่ เจ้าเมืองมอญตีเชียงใหม่แตก แต่กษัตริย์พม่าไม่ยอมแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ตามสัญญา มอญจึงตีพม่าจับกษัตริย์พม่า(พระมหาธรรมราชาธิบดี)พร้อมเชื้อพระวงศ์ไปขังไว้ที่หงสาวดี(พ.ศ.2293) ภายหลังได้ประหารชีวิตด้วย(พ.ศ.2297) หลังจากรบมอญได้อังวะ คิดว่าชนะพม่าแล้วจึงทิ้งกำลังไว้รักษาเมืองอังวะเล็กน้อย หัวหน้าหมู่บ้านมุกโซโบ ชื่อองเซยะจึงรวบรวมผู้คนก่อกบฏในปีพ.ศ.2296 แล้วขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์นามพระเจ้าอลองพญา จากนั้นจึงยกทัพโจมตีมอญแบบฆ่าล้างเมืองในเวลาต่อมา

เหนือพม่าเป็นเขตวัฒนธรรมร่วม เชียงใหม่ เชียงตุง เชียงรุ่ง²² กลุ่มเมืองเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันฉันท์ญาติสนิทมานาน ถ้าจะว่าไป อยุธยา จะมีสถานภาพเป็นผู้รุกรานคล้าย พม่า หรือ จีน คือเป็นอาณาจักรใหญ่ เข้มแข็งที่อยู่ติดกัน ดังปรากฏว่า แม้ถึงสมัยกรุงเทพฯ ก็มีหลายกรณีที่ไทยเกณฑ์เชียงใหม่ไปตีเชียงตุงแล้วตีไม่สำเร็จ เพราะความสัมพันธ์ชั้นในของเขตวัฒนธรรมไทขวน ไทเขินและไทลื้อเหนียวแน่นกว่าอำนาจบังคับจากกรุงเทพฯ²³ และเมื่อขยายภาพขึ้นไปทางเหนือของพม่า จะเป็นไทใหญ่หรือไทหลวง ซึ่งเป็นกันชนระหว่างจีนกับพม่า ไทใหญ่ เดิมเป็นอาณาจักรแต่ต่อมาได้แตกเป็นรัฐใหญ่น้อย รัฐเหล่านี้ถูกทั้งพม่าและจีนแบ่งแยกแล้วปกครอง ทำให้เกิดการแตกเป็นรัฐเจ้าฟ้าขึ้นจำนวนมาก ทางตะวันตกเฉียงเหนือของพม่า คือไทเมืองกอง และไทอาหม ทางตะวันตกเป็นอาณาจักรอารกัน และมีประ

²² คือไทขวน ไทเขิน และไทลื้อ สามกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมคล้ายกัน ระหว่างไทเขินกับไทลื้อมีตำนานเคยทำสัญญาผูกพันกันว่า ถ้าศึกเข้าทางไทลื้อ ไทลื้อจะเป็นหัวเป็นกำแพงให้ไทเขิน ไทเขินจะเป็นเผือกเป็นมันให้ไทลื้อ แต่ถ้าศึกเข้าทางไทเขิน ไทเขินจะเป็นหัวเป็นกำแพงให้ไทลื้อ ส่วนไทลื้อจะเป็นเผือกเป็นมันให้ไทเขินแทน ความสัมพันธ์ระหว่างไทขวนกับไทเขินก็คล้ายคลึงกัน

²³ สมัยต้นกรุงเทพฯ ขณะที่เชียงตุงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของไทย มีศึกเชียงใหม่-เชียงตุงถึง 3 ครั้ง ครั้งแรก พ.ศ. 2393 เมื่อเจ้านายเชียงรุ่งเกิดกบฏหนีมาหลวงพระบางและขอพึ่งกรุงเทพฯ พระนั่งเกล้าฯ เห็นว่าถ้าจะขยายอำนาจไปถึงเชียงรุ่งก็ต้องควบคุมเชียงตุงไว้ในอำนาจด้วย จึงเกณฑ์เชียงใหม่ไปตีเชียงตุง แต่ทัพไทยกับทัพเชียงใหม่ไม่ประสานความร่วมมือกัน จึงตีเชียงตุงไม่ได้ ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2395 อังกฤษเริ่มขยายอำนาจในพม่ามากขึ้น พระจอมเกล้าฯ จึงเกณฑ์เชียงใหม่ไปตีเชียงตุงอีกครั้ง คราวนี้ใช้ทัพไทยเป็นทัพใหญ่ แต่เชียงใหม่ขอผลัดผ่อนจนทัพไทยเกณฑ์หลวงพระบางเป็นผู้ส่งเสบียง จึงตีเชียงตุงไม่สำเร็จ ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2397 ทัพไทยเพิ่มกำลังพลและอาวุธทันสมัย และเกณฑ์เชียงใหม่ไปตีเชียงตุงอีกครั้ง แต่ทัพของเชียงใหม่ปฏิบัติตามคำสั่งแบบเฉื่อยฉาน การตีเชียงตุงจึงไม่เป็นผลสำเร็จเป็นครั้งที่สาม เชียงใหม่กับเชียงตุงถึงกับมีข้อตกลงกันว่า จะทำร้ายไพร่พลกันให้น้อยที่สุดและหลังสงคราม เชียงตุงก็อำพรางเชื้อสายศึกเชียงใหม่ ให้แต่งตั้งเป็นไทเขินเพื่อหลอกพม่า ส่งคืนกลับภูมิลำเนา ดู สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ เขมรรัตนนครเชียงตุง ที่ระลึกงานถวายนมูทิดาสักการะฉลองสมณศักดิ์ สมเด็จพระราชาธิบดีบรมนครเชียงตุง 3-5 กุมภาพันธ์ 2541 วัดท่ากระดาศ อ.เมือง จ. เชียงใหม่จัดพิมพ์ , 2541 หน้า 77-81

เมื่อขยายภาพออกไปแล้ว และมองเป็นลำดับต่อเนื่องกันมาดิฉันก็เห็นว่าเรื่องราววงศ์กับชาติพันธุ์ เป็นสองเรื่องที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ ขณะที่ตัวราชวงศ์มีการผสมผสานข้ามชาติพันธุ์อย่างมาก การปกป้องชาติพันธุ์กลับเป็นข้ออ้างสำคัญที่แสดงความชอบธรรมในการปกครองและขยายอำนาจของราชวงศ์ ดิฉันเห็นว่านี่เป็นสิ่งที่สะท้อนความเหลวไหลของรัฐได้อย่างหนึ่งทีเดียว ดิฉันไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่า รัฐคือพัฒนาการที่รุ่งเรืองของชนเผ่า ดิฉันเห็นว่าขณะที่รัฐสามารถรวมเอาความมั่งคั่งและความสามารถของชุมชนไปรวบไว้และสร้างสิ่งที่ดูเหมือนรุ่งเรืองอลังการขึ้น ขณะเดียวกันรัฐก็ทำลายคุณค่าความดีงามอย่างอื่น ๆ ลงไปด้วยในคราวเดียวกัน ท่ามกลางสงครามบางชนชาติสูญหายไป บางชนชาติหดเล็กลง ขณะที่บางชนชาติอย่างกะเหรี่ยงที่ไม่เคยสร้างอาณาจักรและราชวงศ์ กลับดำรงและขยายเผ่าพันธุ์ไว้ได้จำนวนมากโดยมีศีลธรรม ความซื่อตรง เอื้อเฟื้อต่อกัน ต่อคนอื่นและต่อเผ่าพันธุ์อื่นอย่างสูงจนมีสมญาว่า "ปราชญ์แห่งขุนเขา"²⁴ ดิฉันจึงเห็นภาพเจดีย์ระตะดาซในพม่า เป็นภาพที่ "สวยแต่เศร้า" เพราะในทางศิลป วัตถุและเจดีย์พม่านั้นสวยสะพรั่งเหลือเกินแต่เจดีย์เหล่านี้ก็คือหลักฐานแสดงบาปของสงครามระหว่างอาณาจักรบนแผ่นดินพม่าว่าเกิดขึ้นมากมายและซ้ำซากทรมาน เพราะมันเป็นผลแห่งการล้างบาปของกษัตริย์ต่อเนื่องมาทุกยุคทุกสมัยนั่นเอง

ดิฉันสรุปว่า ในท่ามกลางชนชาติและชนเผ่ามากมายในอาณาบริเวณนี้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมามีอิทธิพลของอาณาจักรใหญ่ๆ อยู่ 4 อาณาจักร คือ มอญ พม่า ไท และจีน บางขณะอาณาจักรเหล่านี้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ แต่ส่วนใหญ่เบียดเบียนกัน เมื่ออาณาจักรใดอ่อนแอ อาณาจักรอื่นก็จะขยายอำนาจเหนือกว่าขึ้นครอบงำ ระยะแรกเป็นช่วงมอญ

²⁴ ดู สัญญาสู่สาละวิน - ถนนธงชัย วิถีแห่งต้นธาร ตำนานแห่งขุนเขา , เมืองประเทศราชของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ , สารัตถคดี เหนือแคว้นแดนสยาม อ้างแล้ว ประกอบ ดิฉันสรุปว่า ชาวกะเหรี่ยงมีทางสังคมวัฒนธรรมพิเศษ เป็นชนชาติเก่าแก่แต่ปกครองกันเองโดยผู้เฒ่ามาช้านาน จนเมื่อพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ อังกฤษสำรวจประชาชนทั่วประเทศพม่า เหม่าเอากะเหรี่ยงเป็นคนในปกครองไปด้วย โดยพวกเขาไม่รู้ตัว ต่อมาเมื่อพม่าเคลื่อนไหวขอเอกราชจากอังกฤษ กะเหรี่ยงไม่เข้าร่วมในสนธิสัญญาปางโหลงด้วย แต่เรียกร้องขอเป็นรัฐอิสระ จึงถูกทหารพม่าปราบปรามจนกะเหรี่ยงต้องตั้งกองกำลังขึ้นต่อสู้ตั้งแต่นั้นมา ดู ประเพณีนาชาตี สำนักพิมพ์เซชมบรรณกิจ รัตนการพิมพ์ , 2503 หน้า 1-31 ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506 หน้า 695-700 และ เชียงใหม่วันนี้ ณ ปีที่ 700 วิทอินปัคส์ ร่วมกับ หอการค้าจังหวัดเชียงใหม่ , 2539 หน้า 35 เพิ่มเติม

เรื่องอำนาจ ต่อมาพม่าก็เป็นใหญ่ หลังจีน(กุบไลข่าน)รบนชนะพม่า(พ.ศ.1830)พม่าอ่อนแอลง มอญฟื้นฟูอำนาจ ส่วนไทก็ขยายตัว หลังจากพม่าฟื้นฟูตัวได้(สมัยพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้และบุเรงนอง) จึงผนวกมอญเป็นส่วนหนึ่งของพม่า ทั้งยังผนวกล้านนาโดยส่งขุนนางพม่ามาปกครองเชียงใหม่ศูนย์กลางล้านนาโดยตรงถึงประมาณ 200 ปี(พ.ศ.2101-2317)²⁵ ในช่วงสิ้นสุดราชวงศ์ตองอู เชียงใหม่พยายามเป็นอิสระ เมื่อพม่าตั้งตัวได้จึงมาตีเชียงใหม่ คราวนี้กวาดต้อนผู้คนไปอังวะเกือบหมด เมื่อถึงสมัยพระยาภาวดีสร้างเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองร้าง จึงต้อง“เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”คือเกลี้ยกล่อมหัวเมืองรอบๆ ให้อพยพมาอยู่ที่เชียงใหม่ เกลี้ยกล่อมไม่สำเร็จก็ยกทัพไปตี การกวาดต้อนผู้คนมากกระทำกันหลายครั้ง บางกรณีกวาดต้อนแบบยกครัวคือยกมาทั้งสังคม เช่นกรณีเมืองยอง²⁶ เป็นต้น

คนไทยในพม่ากระจายตัวอยู่อย่างกว้างขวางมาก เพราะเคยมีอาณาจักรเมวหลวงตั้งอยู่ อาณาจักรนี้บางขณะกว้างใหญ่เกินอาณาบริเวณที่เป็นรอยต่อของประเทศจีน พม่า อินเดีย ธิเบต ไทย ลาว และเวียดนาม ต่อมาเนื่องจากแตกแยกภายในและถูกทั้งจีนและพม่าแบ่งแยกแล้วปกครองจึงแตกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อยกระจายอยู่ทั่วอาณาบริเวณ ในอดีตตกอยู่ในอิทธิพลของ จีน และพม่าเป็นสำคัญ รัฐไทเหล่านี้ อยู่ในภาวะสงครามมากกว่าสันติภาพ เพราะถูกทั้งจีนและพม่าเกณฑ์ไปรบอยู่เนืองๆ เวลาใดที่จีนกับพม่าอ่อนกำลังลงก็จะพยายามชิงเมือง ตั้งตัวเป็นอิสระซึ่งก็หมายถึงสงครามอีกนั่นเอง เหตุการณ์ดำรงอยู่เช่นนี้จนกระทั่งตะวันตกแผ่อิทธิพลเข้ามาและเอาชนะทั้งจีน พม่า รวมถึงชนชาติต่างๆ ทั้งหมดในบริเวณนี้ ขณะที่จีนกับพม่าต่อต้านตะวันตกอย่างหนัก ชนชาติอื่นๆ ต่อต้านบ้าง แล้วจบด้วยการยอมรับอำนาจตะวันตก หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุโรปอ่อนแอลง เมืองขึ้นต่างๆ พากันขอเอกราช รวมทั้งพม่าซึ่งรวบรวมรัฐอารักขาต่างๆ ในอาณาบริเวณเดียวกันร่วมกันจัดตั้งเป็นสหภาพพม่าเพื่อร่วมขอเอกราชพร้อมกัน โดยมีสนธิสัญญาปางโหลง(12 กุมภาพันธ์

²⁵ ล้านนาเพิ่งเป็นอิสระจากพม่าใน(พ.ศ.2317)สมัยพระเจ้ากาวิละ เดิมล้านนา(เชียงใหม่)เป็นอาณาจักรใหญ่แห่งหนึ่งมีเมืองขึ้นถึง 57 หัวเมือง แต่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง(พ.ศ.2096-2124) ก่อนหน้านั้นล้านนาได้เชิญพระเจ้าแผ่นดินล้านช้าง คือ พระไชยเชษฐาธิราชมาเป็นกษัตริย์ กษัตริย์องค์นี้จึงปกครองทั้งล้านช้างและล้านนาโดยมาอยู่ที่เชียงใหม่ ต่อมาพระไชยเชษฐาธิราชกลับล้านช้าง เชียงใหม่ขาดเจ้าเมือง จึงไปเชิญพระเมกุฎ เจ้าฟ้าเมืองนายมาปกครอง และเสียเมืองแก่พม่าในสมัยพระเมกุฎนี้ เห็นได้ว่า ไทใหญ่ เชียงใหม่ เชียงตุง ล้านช้าง เชียงรุ่ง เป็นกลุ่มเมืองที่มีความสัมพันธ์พิเศษเป็นเครือญาติ โคตรตระกูลเดียวกันก็ว่าได้

²⁶ ดู แสวง มาละแถม คนของยายถีน สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2540

พ.ศ. 2490) ซึ่งเป็นการสัญญาไว้กับชนชาติต่างๆ ว่าจะร่วมกันขอเอกราช ครบกำหนด 10 ปีหลังสหภาพพม่าได้เอกราชแล้ว ชนชาติต่างๆ มีสิทธิที่จะแยกตนเป็นชาติอิสระได้ แต่ภายหลังฝ่ายทหารพม่าได้นักสนธิสัญญานี้ทิ้งเสีย

ปะติดปะต่อภาพมาถึงตรงนี้ ดิฉันก็เห็นว่าเรื่องราวของไทยใหญ่ห่างไกลจากความรับรู้ของชาวไทยเรายังเสียกว่าเรื่องของพม่า แม้กรมพระนราธิปฯ จะเรียบเรียง พงศาวดารไทยใหญ่ ขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และแม้สมัยหลวงวิจิตรวาทการจะทำละครอิงประวัติศาสตร์พาดพิงถึงไทยใหญ่อยู่บ้าง เช่น เจ้าหญิงแสนหวี (พ.ศ. 2481) แต่ไทยใหญ่ก็ยังเป็นเรื่องราวห่างไกลจากความรับรู้ของผู้คนในสังคมมาก มากเหลือเกิน

มาถึงตรงนี้ดิฉันอดนึกถึง "โฉมหน้าศักดินาไทย" ของคุณจิตร ภูมิศักดิ์ไม่ได้ ดิฉันอ่านงานชิ้นนี้ของคุณจิตรครั้งแรกในลักษณะงานโรเนียวใต้ดิน ซึ่งมาพร้อมกับโรเนียวใต้ดินอีกปึกหนึ่ง "อดีต ปัจจุบันและอนาคตของสตรีไทย" ที่เป็นงานของคุณจิตรเหมือนกัน (นั่นเป็นราว พ.ศ. 2516-2517) ยังจำความตื่นเต้นได้จนถึงบัดนี้ เพราะคุณจิตรชื่อก่อนว่า สุโขทัย เป็นรุ่งอรุณของระบบศักดินาไทย ซึ่งพัฒนามาจากระบบทาส ก่อนหน้านั้น รัฐไทยที่เกิดก่อนหน้านั้น เช่น รัฐสิบเก้าเจ้าฟ้าไทเป็นรัฐทาส ส่วนความสัมพันธ์อันดีช่วยเหลือร่วมมือกันระหว่างรัฐไทต่างๆ คุณจิตรบอกว่าเป็นประชาธิปไตยในระบบนายทาส

เมื่อนึกถึงสิบเก้าเจ้าฟ้าไท ที่คุณจิตรเคยพูดถึง นั้นมันมันไทใหญ่เนาะ ก็อดหา "โฉมหน้าศักดินาไทย" มาอ่านใหม่อีกครั้งไม่ได้ คุณจิตรเห็นอย่างนั้นจริงๆ โดยชี้จากร่องรอยทางนิรุกติศาสตร์ แต่คุณจิตรก็ให้ภาพสังคมทาสชัดๆ ไม่ได้ นอกจากทาสเชลย กลับให้ภาพสังคมชนชาติไทในตังเกี๋ยซึ่งเป็นแบบบรรพกาลและหัวพันในลาวซึ่งเป็นแบบกึ่งบรรพกาลออกมาเป็นรูปธรรมแทน²⁷ คุณจิตรเขียนหนังสือเล่มนั้นราวปี พ.ศ. 2500 ใกล้เคียงกับช่วงที่อาจารย์บรรจบไป "กาเลหม่านไตในรัฐชาน" (พ.ศ. 2499)

ว่าไปแล้วงานเขียนชิ้นสำคัญต่างๆ ของคุณจิตร ให้ความสำคัญกับเรื่องของชนชั้นและความเป็นมนุษย์มากกว่าเรื่องของชนชาติ และมองเห็นการแลกเปลี่ยนผสมผสานของวัฒนธรรมระหว่างชนชาติอย่างมีนัยสำคัญด้วย แต่คุณจิตรก็ให้ความสำคัญต่อการหาลักษณะพิเศษของสังคมวัฒนธรรมชนชาติไทเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อนำมาทำความเข้าใจกับสังคมประเทศไทย ในระยะต่อมาคุณจิตรได้เสนอว่า ลักษณะของสังคมไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น ก็เช่นเดียวกับรัฐไทโบราณอื่นๆ คือ "สภาพของสังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ยุคนั้น เป็นสังคมแบบรัฐเจ้าฟ้า (Principalities) คือ แต่ละรัฐมีเจ้าฟ้าปกครองเป็นอิสระ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเป็นในลักษณะบ้านพี่เมืองน้อง และ ในระยะหนึ่งๆ ก็มีรัฐที่มี

²⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ โฉมหน้าศักดินาไทย สำนักพิมพ์แสงเงิน , 2522 หน้า 89-114

กำลังสูงรัฐใดรัฐหนึ่งเกิดขึ้นดำรงฐานะเป็นรัฐน่า ครองจากรัฐอื่นๆ จนกว่าจะสิ้นระยะความเกรียงไกรของตนลงไป แล้วก็เปิดทางการเมืองให้แก่รัฐอื่นที่พัฒนาเข้มแข็งขึ้น

ลักษณะการอยู่ร่วมกันเป็นสหพันธ์แห่งนครรัฐระหว่างเจ้าฟ้าเจ้าน้องนี้เป็นธรรมเนียมของรูปการจัดตั้งทางสังคมไทยดั้งเดิม ที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานเศรษฐกิจที่ใช้การผลิตแบบชมรมกลไกกรรมกึ่งศักดินา อันเป็นลักษณะเดียวกับที่ยังตกทอดเป็นร่องรอยอยู่ในแถบรัฐชานของพม่า, ลิบสองปันนาของจีน, ลิบสองจุไทยของลาว และ หัวเมืองผู้ไทขาว-ผู้ไทดำแห่งเวียตนาม จนกระทั่งเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 25 นี้

ในบริเวณรัฐชานหรือไทใหญ่ รูปของรัฐมีลักษณะเป็นรัฐเจ้าฟ้าเล็กบ้างใหญ่บ้าง มีตั้งแต่ลิบแก้วเจ้าฟ้าในยุคโบราณ มาจนถึง 40 กว่าเจ้าฟ้าในระยะพุทธศตวรรษที่ 25 ตอนต้น ในจำนวนนั้น มีรัฐขนาดใหญ่เพียงสองสามรัฐที่ผลัดเปลี่ยนกันมีอำนาจรวมศูนย์เป็นครั้งคราว และที่มั่นคงที่สุดคือรัฐเจ้าฟ้าเชียงตุง นอกจากนั้นเป็นรัฐขนาดเล็กจนแม้บางรัฐตัวนครหลวงมีสภาพเหมือนหมู่บ้านขนาดใหญ่เท่านั้นเอง”²⁸

ในยุคใกล้ก่อนหน้าที่คุณจิตรจะเขียนเรื่องเหล่านี้ และก่อนการเดินทางของอาจารย์บรรจบมีคนไทยอีกหลายคน que เข้าไปในดินแดนไทใหญ่แล้ว เขียนหนังสือออกมาบอกเล่าสภาพความเป็นอยู่ต่างๆ เช่น คุณสมบุรณ์ วรพงษ์ และคุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เป็นต้น เป็นการเข้าไปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เรื่องของไทใหญ่เป็นที่รับรู้กันมากขึ้น คนเหล่านี้มักเป็นคนทางเหนือใกล้ติดกับดินแดนไทใหญ่อยู่แล้ว และช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพไทยยังเข้าไปยึดครองเชียงตุงอยู่ 2 ปีกว่า (พ.ศ. 2485-2487) . ก่อนที่จะแพ้ในสงครามโลก อังกฤษเข้าควบคุมเชียงตุงอีกครั้ง ส่วนทหารไทยต้องเดินนับหมอนรถไฟกลับกรุงเทพฯ

ผลสงครามทำให้ทั้งคุณสมบุรณ์²⁹ และคุณบุญช่วย³⁰ ต้องออกตัวว่า การเขียนเรื่องคน

²⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา สำนักพิมพ์ดอกหญ้า , 2527 หน้า 258

²⁹ “สารคดีเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นจากสายตาในการมองของชาติหนึ่งที่มีต่อชาติหนึ่ง ข้าพเจ้ามิได้ถือว่าเขาเป็นใคร ชาติไหน แต่ถือว่าเขาเป็นมนุษย์ร่วมโลกเดียวกัน” ดูคำนำในการพิมพ์ครั้งแรก รถเที่ยวสุดท้ายจากตองยี โดย สมบุรณ์ วรพงษ์ สำนักพิมพ์ปัจจุบัน 2537

³⁰ “ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ไม่มีเจตนาจะให้คนไทยเราคิดขยายอาณาเขตรวบรวมถิ่นที่อยู่ของคนไทยในต่างประเทศเข้ามาไว้ภายในพระราชอาณาจักรแต่อย่างใด นอกจากเพื่อการศึกษาศาสนาของชาติเท่านั้น” ดู คำนำใน ไทยลิบสองปันนา โดย บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ โรงพิมพ์รับพิมพ์ , 2498

ไทนอกประเทศนั้น เป็นการเขียนโดยสุจริตไม่มีความคิดทางการเมืองแอบแฝง คุณสมบุรณ์ วรพงษ์ เป็นคนที่เข้าไปอยู่ในไทใหญ่ถึงสองปี ระหว่างปีพ.ศ. 2490-2492 โดยเข้าไปสอนหนังสือให้ลูกเจ้าฟ้าเมืองพาน หรือ ที่เรารู้จักกันว่าเมืองปิ่น³¹ โดยเดินข้ามชายแดนไปเมืองหาง ซึ่งอยู่ติดอ.ฝาง จ. เชียงใหม่ก่อน แล้วเดินไปเมืองต่วน จากนั้นจึงข้ามแม่น้ำสาละวินไปเมืองพาน ขณะนั้นกำลังเกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพม่ากับกะเหรี่ยง ซึ่งไม่รู้รับรู้สนธิสัญญาปางโหลงมาตั้งแต่ต้น จึงถือการให้เอกราชของอังกฤษ และเงื่อนไขของอังกฤษที่ให้อังกฤษในอารักขามีสิทธิเลือกเป็นอิสระหรือรวมกับพม่าก็ได้เป็นสำคัญ ฝ่ายกะเหรี่ยงยืนยันต้องการเป็นรัฐอิสระ พม่าได้เอกราชวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2491 วันรุ่งขึ้นกะเหรี่ยงก็เริ่มงานแยกรัฐกะเหรี่ยงเป็นอิสระ และเดือนต่อมาได้เดินขบวนสำแดงพลังอย่างสันติครั้งใหญ่ถึง 400,000 คนในวันที่ 11 กุมภาพันธ์พ.ศ. 2491 เหตุการณ์ลุกลามทุกขณะเมื่อพม่าไม่ยอม

ขณะเดียวกันพรรคคอมมิวนิสต์พม่าได้ก่อการจลาจลทั่วประเทศเพื่อยึดอำนาจ พม่าจึงส่งกองทหารไปประจำตามเขตชนชาติต่างๆ มุ่งปราบทั้งพรรคคอมมิวนิสต์พม่าและกะเหรี่ยงกู้ชาติ กองกำลังกะเหรี่ยงกู้ชาติเริ่มสู้รบรุนแรงปีพ.ศ. 2492 และสามารถยึดที่ราบปากแม่น้ำอิรวดีและภาคใต้หลายแห่ง ฝ่ายชนชาติต่างๆ รวมทั้งไทใหญ่ต่างวางตัวเป็นกลาง เจ้าฟ้าเมืองพานเห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างกะเหรี่ยงกับพม่าเป็นเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน เจ้าฟ้าไทสมัคใจที่จะรอเวลาตามสนธิสัญญาปางโหลง แม้จะอดอัดใจกับทหารพม่าที่เข้ามาในรัฐชานมากขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่เหตุผลที่ว่ามาขับไล่ทหารจีนหลังสงครามโลก จนถึงมาอารักขาดินแดนต่างๆ จากกองกำลังกะเหรี่ยง ขณะนั้นสถานการณ์ตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ คุณสมบุรณ์จึงกลับไทยพร้อมรถเกี่ยวนวดท้ายจากตองยี และเขียนหนังสือชื่อ "รถเกี่ยวนวดท้ายจากตองยี" ตีพิมพ์ในหนังสือสยามสมัย ในปีพ.ศ. 2495

การเดินทางของคุณสมบุรณ์น่าสนใจตรงที่ได้เดินทางรอนแรมไปกับขบวนม้าต่างวิวต่างๆ ทำให้ได้พบเห็นชีวิตทั่วไปของชาวบ้านใกล้ชิด ซึ่งคุณสมบุรณ์เคยให้รายละเอียดเพิ่มเติมภายหลังว่า "หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ก็มีอาชีพเกษตรบ้าง ค้าขายบ้าง อาชีพค้าขายเป็นอาชีพหลักของผู้ชาย จะต้องออกจากบ้านไปค้าต่างเมือง รอนแรมไป บางทีก็เป็นเดือน ใช้วัวต่าง ม้าต่าง

³¹ เป็นเมืองในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์กรณีพิพาทชายแดน 5 หัวเมืองเงี้ยวที่หลวงประชาดำติงเดินทางขึ้นไปสำรวจและเจรจากับอังกฤษ โดยอังกฤษอ้างว่า หัวเมืองทั้ง 5 คือ เมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวด เมืองพา และเมืองสาต เป็นของ เมืองปิ่น ที่เข้ามาเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ ส่วนไทยบอกว่าเมืองเหล่านี้ขึ้นกับเชียงใหม่

ของก็มาจากโน้น จากสิบสองปันนา จากจีน จากอินเดีย"³² ภาพที่คุณสมบูรณ์บรรยายบวกกับภาพที่อาจารย์บรรจบบอกเล่าเกี่ยวกับ"กาด"ต่างๆ ในรัฐชานที่ดิฉันเคยอ่านมา รวมทั้งเรื่องราวของขบวนนายฮ้อยที่เป็นกองคาราวานการค้าดั้งเดิมตลอดแนวภาคเหนือและภาคอีสานในอดีตที่เคยรับรู้ ไปจนถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับ"ทุ่งกุลาร้องไห้" ซึ่งก็คือตำนานหนึ่งในเส้นทางการค้าของชาวไทใหญ่นั้นเอง ทำให้ดิฉันอดเอาไปเทียบกับไทอาหมไม่ได้ เพราะขณะที่ไทใหญ่เป็นนักการค้า ชอบค้าขาย ชื่นชมต่อวัฒนธรรมการค้าขายแลกเปลี่ยน จนมีคำกล่าวว่า"ไค้ลักแหลมเข้ากาด" หมายถึง อยากรู้อยากเห็นต้องไปตลาด เพราะตลาดเป็นศูนย์รวมของข่าวสารต่างๆ ไทอาหมกลับสนใจทำการผลิตเลี้ยงตนเป็นสำคัญ ไม่จำเป็นต้องจริงๆ ก็จะไม่ค้าขาย

แม้แรกเริ่มคุณสมบูรณ์จะเพียงเข้าไปสอนหนังสือภาษาไทยให้ลูกเจ้าฟ้าเมืองพาน แต่ต่อมา คุณสมบูรณ์กลับพอใจที่จะเดินทางไปกับขบวนพ่อค้าไทใหญ่ไปยังเมืองต่างๆ อีกหลายเมือง เช่น ลางเลือ เมืองนาย น้ำคำ ตองยี สิ่งแรกที่คุณสมบูรณ์พบและพบตลอดระยะการเดินทางก็คือภาพที่ตัดกันระหว่างความเป็นนักพนัน กับความเป็นชาวพุทธที่มีศรัทธาแน่นแฟ้น และนิสัยใจคอโอปออ่อนช้อยสัต์ย์ของชาวไทใหญ่ อย่างไรก็ตามคุณสมบูรณ์สรุปว่า "โดยความเป็นจริงแล้ว ไทใหญ่ก็เป็นไทยสาขาหนึ่ง มีต้นกำเนิดมาจากบรรพบุรุษเดียวกับไทยเรา ดังจะเห็นได้จากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภาษาพูดที่ละม้ายคล้ายคลึงกับไทยเราเป็นส่วนมาก แต่เพราะภูมิศาสตร์ได้แบ่งแยกเราออกไปเป็นไทยน้อยและไทใหญ่ อย่างไรก็ตาม ความเกี่ยวพันทางสายโลหิตซึ่งมีมาแต่กำเนิด ลักษณะนิสัยชนกลุ่มนี้ จึงเป็นลักษณะนิสัยของไทยโดยแท้"³³

คุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เป็นคนที่ศึกษาเรื่องไทนอกประเทศอย่างจริงจังมากคนหนึ่ง คุณบุญช่วยเป็นชาวเชียงราย และเคยเป็นส.ส. เชียงราย ในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2500 เคยเดินทางไปพม่าและจีน รวมทั้งประเทศต่างๆ คุณบุญช่วยยังเป็นนักรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับชาติพันธุ์ต่างๆ ในตอนเหนือของประเทศไทย และเขียนหนังสือออกมาหลายเล่ม เช่น "30 ชาติในเชียงราย" "ไทยสิบสองปันนา" "ลื้อ คนไทยในจีน" "คนไทยในพม่า" "ราชอาณาจักรลาว" และ "เวียงคานาม หนังสือต่างๆ ของคุณบุญช่วยเป็นข้อมูลอย่างสำคัญที่ทำให้คุณจิตรสามารถเสนองาน"ความเป็นมาของคำสยาม ไทย , ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ"ออกมา โดยเฉพาะการประมวลสรุปสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ประกอบการ

³² ดู สมบูรณ์ วรพงษ์ ก่อนขึ้นรถเที่ยวสุดท้ายจากตองยี ใน วารสาร The Earth ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม 2536 หน้า 35-38

³³ สมบูรณ์ วรพงษ์ คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก รถเที่ยวสุดท้ายจากตองยี อ้างแล้ว

อธิบายความเป็นมาของคำว่า"ชน"³⁴

จุดเด่นในงานของคุณบุญช่วย คือการประมวลข้อมูลเบื้องต้นที่ละเอียดพอที่จะเห็นทั้งภาพใหญ่และภาพย่อย งานของคุณบุญช่วยให้"ความรู้"กับดิฉันมาก คืออ่านแล้วได้"รู้" ต่างกับงานประเภท"วิชาการ"จำนวนไม่น้อยที่ดิฉันอ่านมา ที่อ่านแล้วพอรู้ว่าคนเขียนคิดอะไร แต่ไม่รู้ว่าพวกเขาคิดจากฐานความรู้อะไรบ้าง เนื่องจากส่วนที่เป็นความรู้นักวิชาการมักไม่บอกออกมา มักพูดแต่ข้อสรุปเชิงทฤษฎีแล้วอธิบายทฤษฎีด้วยแบบน้ำท่วมทุ่ง แต่ตัวข้อเท็จจริงแบบหวัะก่ที่ไม่ค่อยพูดถึง อ่านแล้วเลยไม่ค่อยได้"ความรู้" ส่วน"ความคิด"ก็ได้แค่รู้ว่าคนเขียนหรือใครคิดอะไร แต่ไม่รู้ว่าความคิดนั้นเชื่อถือได้มากน้อยแค่ไหน เพราะไม่รู้ว่าคิดจากฐานความรู้อะไร เสียดยาที่ดิฉันได้งานคุณบุญช่วยมาไม่ครบได้มาเฉพาะ"คนไทยในพม่า"หนึ่งเล่ม และ"ไทยสิบสองปันนา"อีกสองเล่มเท่านั้น

"คนไทยในพม่า" ช่วยดิฉันในการเดินทางครั้งใหม่ไปกับอาจารย์บรรจบได้อย่างดียิ่ง เพราะทำให้ได้พื้นฐานภาพกว้างเกี่ยวกับพม่าและประวัติศาสตร์พม่าโดยสังเขปให้ก่อน แม้บางตอนก็ต้องไปหาความเข้าใจเพิ่มเติมจากงานอื่นๆ บ้าง เช่น ทำไมอังกฤษจึงใช้วิธีหักหาญกับพม่าแต่ผ่อนปรนต่อชนชาติอื่นๆ ก็ไปได้คำตอบเอาจากหนังสือ"เที่ยวเมืองพม่า"ของกรมพระยาดำรงฯ ตอนเล่าเรื่องเมืองมณฑลว่าที่อังกฤษต้องถอดกษัตริย์เพราะพระเจ้าซีบอ(สีป่อ)เคยให้สิทธิฝรั่งเศสในพม่าหลายอย่าง ดังนั้น หากจะจะทำลายสิทธิที่ชาติอื่นเคยได้ไว้ในสมัยราชาธิปไตย ก็ต้องทำลายระบอบราชาธิปไตยลงไปด้วย ส่วนการผ่อนปรนต่อชนชาติต่างๆ ของอังกฤษ เป็นเพราะการทำลายระบอบราชาธิปไตย ทำให้ในพม่าเกิดการจลาจลไปทั่วเกินกำลังอังกฤษจะปราบได้ แม้เอากำลังจากอินเดียมาเพิ่มอีก 35,000 คนก็ทำได้เพียงรักษาเมืองสำคัญ

ดิฉันจึงถึงบางอ้อว่า การที่รัฐของชนชาติต่างๆ รวมทั้งรัฐของเจ้าฟ้าไทได้รับการปฏิบัติในลักษณะรัฐอารักขา เพียงแต่ต้องส่งผลประโยชน์ให้อังกฤษตามที่ตกลงกัน โดยอังกฤษไม่เข้ายุ่งเกี่ยวในการปกครองภายในของรัฐเหล่านั้นนั้น มาจากสถานการณ์พิเศษของอังกฤษเอง ส่วนการที่รัฐเจ้าฟ้าไทไม่ติดต่อด้านอังกฤษมากนัก ก็เพราะรัฐเหล่านี้ปกติมีกำลังไม่เข้มแข็งนักจำเป็นต้องหาผู้คุ้มครองอยู่แล้ว สำหรับประเทศไทยนั้น แม้มีภาษาและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน แต่ก็ไว้ใจยาก ดูจากความพยายามเกณฑ์เชิยงใหม่ไปตีเชียงตุงครั้งแล้วครั้งเล่าก็เห็นได้

³⁴ ดู จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย , ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ มูลนิธิโครงการตำราฯ , 2519

แต่พอจะไปถึงเรื่องของคนไทยในพม่า ดิฉันยังไม่เคยอ่านหนังสือเล่มไหนที่เล่าเรื่องคนไทยในพม่าได้อย่างหนังสือของคุณบุญช่วย การวาดภาพกว้างโดยเน้นที่คนไทยในดินแดนแต่ละส่วนของพม่า ทำให้คุณบุญช่วยไปเก็บดึงเรื่องราวของคนไทยในที่ต่างๆ ทั่วเมืองพม่าออกมาได้ครบถ้วน ทำให้ดิฉันได้รู้ว่าไม่เพียงแต่รัฐชาน รัฐกะฉิ่นเท่านั้นที่มีคนไทยอยู่ แต่ความจริงมีคนไทกระจายอยู่ทั่วไป เพียงแต่อยู่กันหนาแน่นในรัฐชานและบางส่วนของรัฐกะฉิ่นเท่านั้น

จากหนังสือคุณบุญช่วย ดิฉันได้เห็นว่าแท้จริงมีคนไทอยู่ในทุกภาคของพม่า (ขณะนั้นพม่าแบ่งเป็น 8 ภาค กับ 5 รัฐประกอบด้วย รัฐชิน รัฐกะฉิ่น รัฐชาน รัฐกะยา และรัฐกะเหรี่ยง) ในภาคเอราวัดีซึ่งครอบคลุมพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากน้ำ นิกว่าไม่มีคนไทยก็มิ คนไทอยู่หลายหมู่บ้าน ภาคยะไข่หรืออารกัน นั้นก็มีคนไทยอยู่บ้างเล็กน้อย และมีเรื่องเกี่ยวพันสมัยขุนสามหลวงฟ้าว่าเคยยกทัพไปตียะไข่ ทั้งยังตั้งให้น้องชายเป็นใหญ่กินเมืองที่นั่นด้วย ภาคตะนาวศรีซึ่งอยู่ทางแถบเทือกเขาตะนาวศรี นั้นก็มีทั้งคนไทและคนไทอยู่ คนไทจะอยู่แถบเมืองตะเถิงและมะละแหม่ง และมีคนอพยพประเทศไทยไปจากเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบฯ ชุมพร ระนอง ไปตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเทือกเขาตะนาวศรี

ในภาคแปะหรือพะโค ก็มีคนไทยอยู่หลายเมือง บางเมืองมาก บางเมืองน้อย เมืองผิวใต้เมืองตองก็มีคนไทมากเรียกว่า"ไทผิว"ภาคร่างกุ้ง มีหมู่บ้านคนไทจำนวนมากรอบนอกกรุงย่างกุ้ง ภาคมณฑล มีหมู่บ้านคนไทกระจายอยู่หลายตำบลหลายเมือง บางเมืองเป็นเมืองไทแต่เดิมเก่าแก่สมัยกบิลชานก็มี เช่น จีอกแส ป่างหมากนะ เป็นต้น ที่เมืองมณฑลยังมีหมู่บ้านชาวโยเดีย ที่พม่ากวาดต้อนมาสมัยตีกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ภาคมะกวยมีคนไทตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจาย ที่มีคนไทอยู่มากคือเมืองซางุ จังหวัดมินบู

ภาคจะแกงหรือจะไก หรือสะไก เป็นถิ่นที่อยู่เก่าของคนไท เล่ากันว่าในพ.ศ. 1855 โอรสเจ้าฟ้าไทองค์หนึ่งได้แยกไปตั้งบ้านเมืองที่เมืองจะแกง ปัจจุบันยังมีหมู่บ้านคนไทอยู่บ้าง และยังมีคนไทยที่พม่ากวาดต้อนมาจากกรุงศรีอยุธยาอยู่ที่นั่นด้วย ทางตะวันออกเฉียงเหนือเกือบสุดเขตนี้ ยังเป็นที่ตั้งของเมืองตะก้อง หรือตะโก้งที่เป็นเมืองของเจ้าขุนหลวงโอรสองค์แรกของขุนหลู รัฐนี้ยังมีแผ่นดินส่วนหนึ่งยื่นเป็นแหลมเข้าไปในรัฐชาน คือ เมืองกุดหรือเมืองซุด เพราะเป็นแหล่งอัญมณีสำคัญ อังกฤษจึงแยกเมืองนี้ออกจากรัฐชานเพื่อดูแลผลประโยชน์เอง ชาวไทใหญ่มีความชำนาญในการขุดและเจียรนัยพลอยมาตั้งแต่โบราณ เพราะมีดินแดนตั้งอยู่บนแหล่งรัตนชาตินี้เอง ภาคนี้ติดกับรัฐชานและรัฐกะฉิ่นจึงมีหมู่บ้านไทอยู่จำนวนมาก หลายหมู่บ้านมีความเป็นมาเก่าแก่ เช่น หม่านจี หม่านหมอก มีตำนานเก่าแก่ว่าหัวหน้าชื่อ ปุโหลง กับ ปองก่าน ต่อสู้กับเจ้าฟ้า แล้วพาพลเมืองไทแยกตัวออกมาตั้งหมู่บ้านที่นี่ ภายหลังยอมขึ้นต่อเจ้าฟ้าเมืองยาง ยังมีเมืองเวงเสอ (เวียงเสื่อ) ซึ่งมีตำนานเล่าว่าญาเสื่อเผือกเป็นผู้สร้าง ทั้งยังเป็นเมืองในตำนานเก่าแก่เกี่ยวข้องกับขุนยี่กาวยาค่า

สมัยก่อนเจ้าเสือข่านฟ้าอีกด้วย

ภาคนี้ติดกับรัฐชานและรัฐกะฉิ่นจึงมีคนไทอยู่มากที่สำคัญคือคนไทที่แถบแม่น้ำฉินตวินที่เรียกตนเองว่า"ลูกไต"แต่ชาวไทอื่นๆ เรียกพวกเขาว่า"ไทคำตี้" ชาว"ลูกไต"ตั้งรกรากที่นี้กว่าพันปีแล้ว โดยอพยพมาจากเมืองเมือหลวง เมืองกะเลาะ หรือเมืองกาเลก็ เป็นอีกเมืองที่เป็นเมืองเก่าในตำนาน เมืองฉิงกะลิ่งคำตี้ และ เมืองสอสบ ถิ่นที่อยู่ของไทคำตี้ก็อยู่ในภาคนี้ด้วย สองเมืองนี้เป็นเมืองเก่าแก่เคยมีเจ้าฟ้าปกครอง สมัยอังกฤษปกครองเคยมีฐานะเป็นมณฑล ทางเหนือของภาคเป็นเทือกเขาปาดไก และเหนือสุดก็คือช่องเขาปาดไก

ในรัฐชินกับรัฐกะยาและรัฐกะเหรี่ยง ก็มีคนไทอยู่ด้วย โดยรัฐชินมีคนไทอยู่ในด้านที่ติดกับเมืองกะเลาะของภาคจะแกง และด้านที่ติดกับมณีปุระซึ่งก็เป็นอีกถิ่นที่อยู่หนึ่งของคนไท ในรัฐกะยาและรัฐกะเหรี่ยงก็มีคนไทอยู่เช่นกัน โดยเฉพาะในรัฐกะยามีคนไทอยู่จำนวนมาก

ในรัฐกะฉิ่นเป็นถิ่นที่อยู่เก่าของคนไท มีเมืองเก่าแก่สำคัญอยู่ในรัฐกะฉิ่นจำนวนมาก เช่น เมืองก่อง เป็นเมืองหลวงเก่าของเจ้าสามหลวง ที่ครั้งหนึ่งเคยมีเมืองขึ้นถึง 99 เมือง มีเมืองขาง บ้านหม้อ เมืองกวาน เมืองหมอก และเมืองอื่นๆ อีกมาก รัฐกะฉิ่นอยู่ติดกับช่องเขาปาดไกเช่นเดียวกับภาคจะแกงบริเวณนี้เต็มไปด้วยหมู่บ้านคนไท เหนือขึ้นไปของรัฐกะฉิ่นติดกับธิเบตยังเป็นถิ่นที่อยู่ใหญ่ของคนไทในดินแดนที่ชื่อว่า"คำตี้หลวง"อีกด้วย

พลเมืองส่วนใหญ่ของรัฐกะฉิ่น เป็นกะฉิ่นและไท โดยกะฉิ่นมีมากกว่าไทราวครึ่งหนึ่ง แต่คนที่อยู่มาดั้งเดิมคือคนไท กะฉิ่นเพิ่งอพยพเข้ามาจากธิเบตเมื่อ 400 กว่าปีมานี้ เริ่มแรกอยู่ตามภูเขา แต่ในช่วง 100 กว่าปีมานี้ได้แผ่เข้ามาทางตอนใต้มากขึ้นเรื่อยๆ และได้เข้ามาเป็นกำลังรบสำคัญให้กับขุนนางต้นสูงด้วย

ในรัฐชานหรือรัฐเมืองไทนั้น เป็นถิ่นที่อยู่สำคัญที่สุดของคนไท แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ เชียงตุง ชานเหนือที่มีเมืองลาเลี้ยวเป็นศูนย์กลาง และชานใต้ที่มีลาเลี้ยวเป็นศูนย์กลาง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ารัฐชานจะมีแต่คนไทล้วนๆ เพราะใน"ไตสามสิบ"ที่ชาวไทมักพูดถึงจะรวมเอาคนเผ่าอื่นๆ เป็นไทด้วย เช่น ไตปะหล่อง ไตกะแรง(กะเหรี่ยง) ไตกะฉิ่น ไตชิน ไตปะต่อง ไตตะนุ ไตต่องสุ่ ไตต่องโย่ ไตอางซา ไตกะตุ่ ไตมุเซอ ไตลีซอ ไตยอฮัน ฯลฯ ถ้าเป็นชนเผ่าที่อยู่บนเขาบางทีก็เรียกรวมกันว่า"ไตหลอย"(ไตดอย) "ไตหลอย"นี้ถึงเป็นคนไทโดยเชื้อสายแต่ถ้าอยู่ที่สูงก็เรียกว่า"ไตหลอย"ด้วย และเมื่อเราตามคุณบุญช่วยไปสำรวจเมืองแต่ละเมืองที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นรัฐชาน เราก็จะเห็นสัดส่วนของพลเมืองที่คละเคล้าไปด้วยชนเผ่าต่างๆ มากมาย โดยรวมๆ แล้วคนไทอาจจะอาศัยหนาแน่นที่สุดกว่าคนเผ่าอื่นๆ แต่โดยรวมแล้วก็คือภาพการดำรงอยู่ที่ผสมผสานกันระหว่างชนเผ่าจำนวนมากโดยมีคนไทเป็นแกนสำคัญนั่นเอง

ปัจจุบันภาคต่างๆ ของพม่าเหลือเพียง 7 ภาค เพราะภาคยะไข่ กลายเป็นรัฐ

อาระกัน ส่วนตอนเหนือของภาคตะนาวศรีก็กลายเป็นรัฐมอญ ผู้คนในชั้นหลังๆ ก็คงกลายเป็นพม่ากันมากขึ้น เพราะขณะที่คุณบุญช่วยเขียนหนังสือนี้ ชาวไทต่างๆ ในพม่าก็ค่อยๆ กลายเป็นพม่าอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม สิ่งที่คุณบุญช่วยประมวลไว้ก็เป็นความจริงเมื่อ 40 ปีก่อน เป็นร่องรอยที่ทำให้เราสามารถเข้าใจคนไทยในพม่า ทั้งในยุค 50 ปีก่อนที่คุณสมบูรณ์เข้าไปผจญภัย หรือ 40 ปีก่อนที่อาจารย์บรรจบเข้าไปศึกษา และเป็นรอยอดีตที่จะทำให้เราเข้าใจคนไทยในพม่าในวันนี้มากขึ้นด้วย

ถ้าดิฉันเป็นอาจารย์บรรจบคงรำคาญผู้ติดตามอย่างดิฉันบ้างไม่มากก็น้อย เพราะจะไปไหนก็ไม่ไปกันสักที มัวแต่อยากรู้นั้นอยากรู้นี้เสียก่อนอยู่เรื่อย ซึ่งมันก็เป็นนิสัยที่แก้ไม่ได้จริงๆ แต่ดิฉันคิดว่าอาจารย์บรรจบก็ต้องมีนิสัยแบบดิฉันอยู่บ้างแหละน่า มิฉะนั้นหลังจากที่มา "กาเลหม่านไตในรัฐชาน" ไปรอบหนึ่งแล้วระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม ปีพ.ศ. 2499 เรียกว่าสำรวจกว้างๆ ไปทีหนึ่งแล้ว และตั้งใจมุ่งมั่นว่าจะกลับมารัฐชานใหม่อีกครั้งให้ได้ โดยจะต้องไปให้ถึงคำต๋หลวง และไปให้ถึงเมืองหมอกขาวเมาหลวงให้ได้ แต่แทนที่ปีรุ่งขึ้นท่านจะกลับมาที่รัฐชานทันที เปล่าเลย ไปโน่น ไปเขมร ไปศึกษาภาษาเขมรก่อนแล้วยังเลยเข้าไปในเวียดนามใต้ไปหาคนไทยที่นั่น ได้พบกับกลุ่มไทขาวด้วย ในปีพ.ศ. 2501 ท่านกลับมาที่รัฐชานอีกครั้ง คราวนี้ลาราชการมาทั้งปีเลย แต่ก็ไปอยู่มะละแหม่งไปเรียนภาษามอญก่อนเสีย 3 เดือน ทำไมต้องทำอย่างนั้น สำหรับดิฉัน ก็เพราะว่าการอ่านครั้งแรกรั้น เราก็จะได้อะไรมาระดับหนึ่ง ถ้าเราอ่านซ้ำโดยไม่มีความรู้อื่นเพิ่มเติม เราก็อาจจะสังเกตรายละเอียดหรือคิดต่ออะไรเพิ่มขึ้นได้เล็กน้อยไม่มากนัก แต่ถ้าเราจะอ่านครั้งที่สองได้อย่างเข้าใจ เราก็จำเป็นต้องไปเข้าใจสิ่งที่เกี่ยวพันต่างๆ อีกมากก่อน ทั้งนี้เพราะสิ่งต่างๆ ดำรงอยู่และพัฒนาไปโดยเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กัน เราจึงไม่อาจทำความเข้าใจกับสิ่งใดโดดๆ โดยไม่ทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกาะเกี่ยวกับมัน แต่อาจารย์บรรจบเหนือกว่าดิฉันอยู่มาก เพราะการอ่านแต่ละครั้งของท่าน ทั้งอ่านผ่านหนังสือและประสบการณ์ตรง ส่วนดิฉันมีวาสนาได้อ่านแต่จากหนังสือเท่านั้น

หลังจากที่ได้ออกตัวไปในย่อหน้าที่แล้ว ก็ต้องบอกว่าดิฉันยังจะโอ้อ้อวิหารรายไปอีกเล็กน้อย เพราะอยากพูดเรื่องต่อเนื่องจากสถานการณ์ในพม่าที่คุณสมบูรณ์เล่าเอาไว้ เรื่องนี้สำคัญอย่างมากเหตุการณ์ที่คลี่คลายต่อเนื่องไปอีกสิบปี มีผลกระทบต่อชีวิตและชะตากรรมของชาวไทในพม่าเรื่อยมา และจะเป็นพื้นฐานให้เราเข้าใจความลำบากใจหลายๆ อย่างของอาจารย์บรรจบด้วย

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โลกที่น่าจะสงบลง ค่อยๆ คุกรุ่นขึ้นมาใหม่ ในส่วนของเอเชียก็ไม่ได้ยิ่งหย่อนกว่าที่อื่น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปีพ.ศ. 2488 โฮจิมินห์ประกาศเอกราชให้เวียดนาม แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมรับและเคลื่อนกำลังเข้าทำสงครามที่เวียดนามพ่ายแพ้ หรือ เมืองแกลง ในปีพ.ศ. 2496 ฝรั่งเศสเริ่มพ่ายแพ้ และพ่ายแพ้เด็ดขาดในปีพ.ศ. 2497

แต่ต่อเมื่อกาเข้ามาแทรกแซง ในปีพ.ศ. 2497 ตกลงแบ่งเวียดนามที่เส้นขนานที่ 17 โดยฝรั่งเศสต้องถอนทหารออกจากเวียดนามเหนือทั้งหมด ส่วนเวียดนามใต้ก็ต้องถอนทหารออกจากเวียดนามใต้ทั้งหมด กำหนดให้รวมอาณาเขตเดียวกันใหม่ในปีพ.ศ. 2499 โดยการเลือกตั้ง แต่เมื่อถึงกำหนด ประชาชนาธิปไตยอินโดจีนแห่งเวียดนามใต้ได้ปฏิเสธการเลือกตั้งทั่วไป สงครามเวียดนามจึงเริ่มก่อตัวขึ้น โดยสหรัฐหนุนหลังเวียดนามใต้ สงครามขยายตัวรุนแรง เมื่อสหรัฐส่งทหารเข้ามารบโดยตรง จนมีกำลังทหารในเวียดนามสูงถึง 300,000 คนในปีพ.ศ. 2509 และยังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งยังระดมทหารจากค่ายโลกเสรีต่างๆ รวมทั้งไทย เข้าไปรบกับเวียดนามเหนืออีกด้วย

ก่อนหน้านี้ ในปีพ.ศ. 2493 เกาหลีเหนือกับเกาหลีใต้ก็ถูกแบ่งประเทศที่เส้นขนาน 38 เกาหลีเหนือเป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์ ส่วนเกาหลีใต้เป็นฝ่ายโลกเสรี โลกแบ่งออกเป็นสองปีก ขั้วกับขวา หรือ สังคมนิยมกับทุนนิยม ความจริงในระหว่างขั้วกับขวา ยังมีความคิดชาตินิยมต้องการเอกราชของบรรดาประเทศเล็กๆ ส่วนใหญ่ในโลกนี้ ที่หาประเทศเอกราชเหลือทำยากในสมัยล่าอาณานิคมที่เพิ่งผ่านมา

สำหรับในประเทศไทย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทั้งเพื่อเปิดตลาดเพิ่มขึ้นและทั้งผลทางยุทธศาสตร์สำคัญ และเมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองโดยรอบตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเวียดนามกลายเป็นสังคมนิยม พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศต่างๆ แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโต สหรัฐฯก็แทรกแซงการเมืองไทยมากขึ้น

กฎหมายควบคุมและปราบปรามคอมมิวนิสต์ถูกนำมาใช้ในปีพ.ศ. 2495 การช่วยเหลือคนยากจนกลายเป็นกบฏสันติภาพ ปีพ.ศ. 2496 ชาวจีนตั้ง "รัฐไทยอิสระ" ที่เชียงใหม่ มณฑลยูนนานก็แพร่สะพัด พวกรักความเป็นธรรมหรือมีความคิดเอียงซ้ายพากันถูกเหมาเป็นขบวนการไทยอิสระ และเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ยึดอำนาจก็ได้กวาดล้าง "คอมมิวนิสต์" และผู้มีความคิดเห็นตรงข้ามอย่างรุนแรง เหตุการณ์ในตอนนี ในภายหลัง "นายหนวย"^{๓๕} อดีตนักหนังสือพิมพ์ นักจัดรายการวิทยุ และนักต่อต้านคอมมิวนิสต์ชื่อดังสมัยจอมพลสฤษดิ์ และจอมพลถนอม เขียนหนังสือบอกเล่าว่า "หนังสือพิมพ์ถูกปิดเป็นแถว นักหนังสือพิมพ์และคอลัมนิสต์มีชื่อที่เคยแสดงความคิดเห็นคนละแนวทางกับรัฐบาลเก่า ถูกกวาดเข้าคุกยาว ทำให้เสียงคัดค้านรัฐบาลหายไประยะหนึ่ง... พวกนักเขียนที่ทางการตำรวจไม่สนใจก็คือพวกเขียนนวนิยาย คุณสุวัฒน์ วรดิลก ถ้าแกไม่ไปจีนก็คงไม่ถูกจับ ผมมองไม่เห็นว่าคุณชายฝันอย่างคุณสุวัฒน์และคนชายเลื่องอย่างคุณเพ็ญศรี จะเคลื่อนไหวเรื่องการบ้านการเมืองอะไร

^{๓๕} นายหนวย (ศิลปชัย ช่างเจลิ้ม) คำให้การ "นายหนวย" 72 ปีท่ามกลางมนุษย์น่านาพันธ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์ , 2537 หน้า 366-367

แต่ยุคนี้เป็นยุคเหวี่ยงแห...”

จดหมายจากจอมพลถนอมถึง คุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ที่ดิฉันนำมาลงไว้ในบทที่ 1 นั้นก็เป็นอีกประจักษ์พยานหนึ่งของบรรยากาศทางการเมืองแบบชั่วร้ายในระบอบนั้นได้ดี แต่ในพม่านอกจากความเป็นชั่วร้ายแล้ว ยังมีลักษณะพิเศษคือความหลากหลายทางชนชาติ แม้จะมีผู้นำอย่างนายอองซานที่มีความคิดเปิดกว้าง แต่สำหรับชาวพม่าอื่นๆ แล้วยากที่จะยอมให้รัฐต่างๆ แยกตัวออกไปได้ เพราะจะเหลือชาวพม่าอยู่ประมาณ 10 ล้านคน(ในขณะนั้น)กับพื้นที่ตอนกลางประเทศซึ่งแห้งแล้งว่างเปล่า ต่างกับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ที่ทั้งอุดมสมบูรณ์เป็นอู่อาริยภูมิและยังเต็มไปด้วยทรัพยากร ทั้งแร่ธาตุ อัญมณี ปิโตรเลียมและป่าไม้ จากนั้นเองที่ทำให้เรื่องราวโศกนาฏกรรมต่างๆ ดำเนินอยู่ในพม่าอย่างไม่ขาดสาย ก่อนที่อาจารย์บรรจบจะเดินทางไปถึง

10 พฤศจิกายน พ.ศ.2489 อองซาน ผู้นำสันนิบาตเสรีภาพประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ (AFPFL) และรัฐมนตรีกลาโหมของพม่า ประกาศข้อเรียกร้องต่ออังกฤษให้มีการเลือกตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อตัดสินอนาคตพม่าในเดือนเมษายน 2490 ให้ผู้แทนชนกลุ่มน้อยอยู่ในสภาด้วย และให้อังกฤษประกาศก่อนวันที่ 31 มกราคม 2490ว่าจะให้เอกราชพม่าภายใน 1 ปี หลังจากนั้นเขาก็เดินทางไปเขตชายแดนพบกับผู้นำชนชาติต่างๆ ที่ปางหลวง มีการประชุมกันระหว่างวันที่ 7-12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2490 ออกมาเป็นสนธิสัญญาปางหลวงในที่สุด เมษายน 2490 พรรค AFPFL ได้ชัยชนะอย่างท่วมท้น กำหนดรัฐธรรมนูญออกมาตามสนธิสัญญาปางหลวง ให้มีสองสภา คือ สภาผู้แทนราษฎรและสภาเชื้อชาติ และกำหนดให้รัฐชนชาติต่างๆ สามารถแยกตัวเป็นรัฐอิสระเมื่อครบ 10 ปี นับจากสหภาพพม่าได้รับเอกราชแล้ว แต่นายพลอองซานและคณะรัฐมนตรีอีก 6 คนพร้อมผู้ช่วยอีก 2 คน ได้ถูกยิงเสียชีวิตในการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2490 หนึ่งในรัฐมนตรีที่ถูกยิงตายคือ เจ้าฟ้าสามทูน รัฐมนตรีว่าการเขตชายแดน ซึ่งเป็นเจ้าฟ้าชาวไทย

4 มกราคม พ.ศ.2491 พม่าได้เอกราช หลังจากนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ได้ก่อจลาจลกะเหรี่ยงต้องการกู้ชาติ จนเกิดการสู้รบรุนแรงในปีพ.ศ.2492 ปีเดียวกันนั้น พรรคก๊กมินตั๋งสู้รบกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนฝ่ายแพ้ถอยร่นเข้ามาในชายแดนพม่าจำนวนมาก พม่าถือโอกาสนี้อ้างว่าต้องการขับไล่กองพล 93 ของก๊กมินตั๋ง แล้วส่งกองทหารเข้ามายังรัฐชานเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2495 ทั้งยังประกาศภาวะฉุกเฉินเข้าดำเนินการปกครองในเขตรัฐชานอ้างว่าเพื่อป้องกันกองพลที่ 93 ของก๊กมินตั๋ง ปีพ.ศ.2499 รัฐบาลนายอูประกาศจับพระภิกษุปัญฑิตะ เนื่องจากพระปัญฑิตะเทศนาและโฆษณาเผยแพร่เกี่ยวกับรายละเอียดต่างๆ ในสนธิสัญญาปางหลวง เพราะใกล้เคียงกับกำหนดที่รัฐชานจะเป็นเอกราชเป็นอิสระแล้ว ฝ่ายพม่าต้องการให้เจ้าฟ้ารัฐไทต่างๆ เวนคืนอำนาจ โดยจ่ายค่าตอบแทนให้เป็นการแลกเปลี่ยนจำนวนหนึ่ง 4 มกราคม พ.ศ.2501 ครบกำหนดตามสนธิสัญญาปางหลวง แต่ทหารพม่าเข้า

ควบคุมพื้นที่ต่างๆ ในรัฐชานมากขึ้น

สถานการณ์ช่วงที่ อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ไปมาสองครั้ง ครั้งแรก พ.ศ. 2499 และครั้งหลังพ.ศ. 2501-2502 จึงเป็นรอยต่อสถานการณ์สำคัญช่วงหนึ่ง

แต่เมื่อมาถึงตรงนี้ได้ฉันก็อยากทบทวนประวัติศาสตร์ไทใหญ่เสียก่อน เพราะคุณบุญช่วย ก็ให้ภาพกว้างไว้แล้ว ได้ฉันได้ปะติดปะต่อภาพกว้างๆ ของประวัติศาสตร์พม่าออกมาแล้ว ก็เหลือแต่ประวัติศาสตร์ไทใหญ่นี้แหละที่ยังไม่ได้ปะติดปะต่อภาพให้ชัดเจนออกมา ปะติดปะต่อค่อนข้างยากสักหน่อย เพราะเป็นสหพันธรัฐที่มีการเติบโตแบบแนวราบ สัมพันธ์กันแบบเครือข่าย ผลัดกันรุ่งเรือง ผลัดกันเป็นผู้นำ บางครั้งยังรุ่งเรืองที่เดียวหลายเมือง

อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์ไทใหญ่มักเริ่มที่เมืองเม้าหรือเม้าหลวงเสมอ อาณาจักรเม้าหลวง แม้ในยามที่อำนาจลดถอยก็ยังเป็นอาณาจักรที่มีอาณาบริเวณคาบเกี่ยวระหว่างพื้นที่พม่าในปัจจุบันกับประเทศจีนปัจจุบันอย่างกว้างใหญ่ไพศาล เรื่องราวไทในพม่าจึงพูดแต่เรื่องพม่าไม่ได้เสียแล้ว คงต้องพาดพิงไปที่จีนบ้างพอสังเขป อายุของเมืองเม้านั้นไม่รู้ชัด บ้างก็ว่าเก่าแก่ถึง 3,000 ปี³⁶ บ้างว่า 2,000 ปี³⁷ บ้างว่า 1,300 ปี³⁸ และบ้างก็ว่า 1,000 ปี³⁹ แต่ที่ตรงกันก็คือบางขณะเป็นอาณาจักรที่มีอาณาเขตใหญ่มาก มีระยะทางด้านกว้างจากลุ่มแม่น้ำพรหมบุตรไปจนจรดเกาะไหหลำ ด้านสูงขึ้นไปจรดเมืองคุนหมิง และลงไปถึงอยุธยาที่เดียว

ช่วงที่ไทเม้าขยายอาณาเขตกว้างใหญ่เป็นช่วงปลายราชวงศ์ซ้อง ซ้องติดพันกับการรบกับกลุ่มประเทศแถบตอนเหนือไม่ขาดสาย คือ อาณาจักรเหลียว(ซีตัน) อาณาจักรซีเยี๋ย และอาณาจักรกิน ทางใต้ น่านเจ้าเปลี่ยนชื่ออาณาจักรเป็นต้าลี่ฟู ทางตะวันออกเฉียงใต้ของต้าลี่คือ ต้าเย่ ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ซ้อง พ.ศ. 1705 เตมูจิน(เจงกีสข่าน) ยกพวกเข้ามาในจีนแล้ววกไปตีพวกกิน กษัตริย์จีนทำไมตรีกับมองโกลร่วมยกทัพสมทบไปตีพวกกินด้วย แต่หลังจากปราบพวกกินสำเร็จ มองโกลกับจีนมีแผ่นดินเผชิญหน้ากัน ลี้่นพวกกินก็ลี้่นกันชนไปด้วย หลังจากนั้นมองโกลและจีนได้ทำศึกกันยืดเยื้อถึง 50 ปี มองโกลจึงสามารถยึดจีนได้

³⁶ เจียนอึ้งเหลียง ประวัติศาสตร์ชาติเชื้อไทย อ้างแล้ว

³⁷ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ คนไทยในพม่า อ้างแล้ว แต่ในเล่มเดียวกันนี้ คุณบุญช่วย ได้เล่าว่าพงศาวดารพม่าบันทึกว่า อาณาจักรเมืองเม้าสร้างในพ.ศ. 1200 (เศษ หน้า 557)

³⁸ ศรีณย์ บุญประเสริฐ ใน เชียงตุง : อาณาจักรไตขึ้น นครแห่งความทรงจำ วารสาร The Earth ตุลาคม 2536 หน้า 67

³⁹ จ้าวหงหยิน ใน "ความสัมพันธ์ระหว่างไทเม้า ไทอาหม" จาก การศึกษารัชนวัฒนธรรมชนชาติไท อ้างแล้ว

ใต้อาณาจักรช่องลงมาเป็นอาณาจักรตาลีฟู ยูนนานและต้าเซ่ ดินแดนเหล่านี้เป็นเขตชนเผ่าต่างๆ โดยมีคนไทกระจายกันตั้งบ้านเมืองอยู่นานแล้ว เพราะคนไทชอบขยายการตั้งถิ่นฐานในลักษณะของการขยายครอบครัวออกไป ประวัติศาสตร์ยุคตำนานของเครือเมืองไทเหล่านี้ จึงมักเริ่มต้นด้วยการที่ปฐมกษัตริย์ให้บุตรคนต่างๆ แยกย้ายกันไปสร้างอาณาจักรไม่ว่าจะเป็นตำนานพญาแถนส่งขุนหลุซุนไล หรือพญาแถนส่งขุนบรมมาสร้างเมือง หรือตำนานสิงหนวัติที่ สิงหนวัติเป็นลูกคนหนึ่ง ใน 30 คน ที่กษัตริย์เมืองฮ้อฮ้อเทวกาลส่งมาสร้างบ้านแปลงเมือง

สำหรับกลุ่มไทใหญ่ เมืองไทใหญ่น้อยน่าจะเข้ามาช้านานแล้ว ก่อนที่ความทรงจำสำคัญในยุคเสือช่านฟ้า เสือกำฟ้าจะเกิดขึ้น เช่น เรื่องเจ้าฟ้าไทเมา ยกธิดา นางมอนละ ให้กับกษัตริย์พม่าอินทรามังซ่อ ถูกรมเหสีริชชา ใส่ความถูกขับไล่ออกมา เดินทางมาถึงสี่ป้อล้มเจ็บ จึงมีคนไปรายงาน เจ้าฟ้าห่มเมืองผู้เป็นบิดา ซึ่งรีบเดินทางไปรับลูกกลับบ้าน แต่ลูกเสียชีวิตเสียก่อนกลางทาง พ่อจึงสร้างเจดีย์ไว้เป็นอนุสรณ์ คือเจดีย์ป้อโจ⁴⁰ เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นราวก่อนสมัยเสือกำฟ้าประมาณ 200 ปี และเจดีย์ที่ใหญ่โตงดงามอย่างนั้น ก็ย่อมแสดงว่า ไทเมามีความเป็นมาเก่าแก่มานาน จึงสามารถถ่ายทอดออกเป็นศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่งดงามเช่นนั้นได้

ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ยุคก่อนสมัยเสือช่านฟ้า หรือยุคตำนานนั้น ว่ากันว่ามียุคเจ้าฟ้าไทอยู่ 19 เมือง⁴¹ คุณจิตรนั้นก็อ้างอิงตามตำนานนี้ ดิฉันอ่านตำนานไทใหญ่เท่าที่หาอ่านได้ มีความรู้สึกว่าการนี้ค่อนข้างสับสน จึงถอยไปลำดับใหม่ตั้งแต่ขุนหลุ ซุนไล ที่ไทใหญ่ทุกสายถือว่าเป็นบรรพบุรุษของตนก่อน ขุนหลุ ซุนไล เป็นพี่น้องกัน ได้สะพานมาจากฟ้าราว พ.ศ. 1100 มาร่วมกันสร้างเมืองริเมืองราชันที่ลุ่มแม่น้ำเมา ภายหลังผัดใจกัน ขุนหลุแยกตัวออกไปข้ามแม่น้ำอิรวดีไปทางตะวันตก สร้างเมืองกอง ใกล้เคียงน้ำอูซุซึ่งเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำชินตวิน ทั้งขุนหลุและซุนไล ต่างมีนโยบายให้ทายาทไปสร้างเมืองใหม่ ขุนหลุ มีลูกเจ็ดคนได้แยกย้ายกันไปสร้างเมือง บรรดาลูกๆ ของขุนหลุมี ขุนลุง สร้างเมืองตะไก้ ขุนฟ้า สร้างเมืองยาง ขุนงู สร้างเมืองละมุงไท ขุนกอดฟ้า สร้างเมืองขวนหลวง ขุนลา สร้างเมืองกาเล ขุนสา สร้างเมืองอังวะ (กรมพระนราธิปฯ เห็นว่าอาจเป็นเมืองมิด เนื่องจากต้องส่งส่วยเป็นกับทิมซึ่งมีมากที่เมืองมิด) ขุนสุ สร้างเมืองยวง อีกประมาณ 100 ปีต่อมาเชื้อสายของขุนสุนี้ได้กลับไปปกครองเมืองริเมืองราชันด้วย

ส่วนวงศ์ของซุนไล เน้นเรื่องการสืบสันตติวงศ์เป็นสายนับเนื่องตามลำดับมา ไม่ได้

⁴⁰ ป้อโจ แปลว่า พ่อมารีบ ปัจจุบันอยู่ที่เมืองสี่ป้อ รัฐชานตอนเหนือ

⁴¹ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทใหญ่ เล่ม 1 หน้า 97

เน้นเรื่องการสร้างหัวเมืองใหญ่น้อยให้มาขึ้นกับเมืองรีเมืองรำ ซึ่งดิฉันเดาเอาว่าเพราะพงศาวดารนี้เป็นเชื้อสายฝ่ายขุนลู่เป็นผู้เขียน จึงไม่ค่อยรู้เรื่องราวรายละเอียดของฝ่ายขุนไล หรือไม่ให้ความสำคัญกับฝ่ายขุนไลมากนัก เว้นแต่การสืบสายที่เมืองรีเมืองรำหรือเมืองเมือหลวง ซึ่งเป็นเมืองที่มาของโคตรตระกูล

ทางด้านแสนหวี มีตำนานขุนลู่ ขุนไลเหมือนกัน แต่เริ่มเหตุการณ์ราวปีพ.ศ. 1300 ขุนลู่ ขุนไล ของแสนหวีเป็นพ่อลูกกัน โดยขุนไลเป็นลูกของเป็นลูกขุนลู่ มีท้าวเมืองทั้ง 4 ดูแลหัวเมืองต่างๆ คือ ทางตะวันออกมีเมืองเมา เมืองนา เมืองฮัน เมืองเจ้าฝาง เมืองวัน เมืองตี เมืองยาง และเมืองขอนแก่น ทางตะวันตกมีเมืองเลง เมืองกึ่งกวาย เมืองก่อง เมืองฮันตะเร เมืองลำปำเหล่า เมืองหม่านหม่อ ทางใต้มีเมืองลำยข้า เมืองเจงค่า เมืองหมอกใหม่ เมืองป้อน เมืองยองหัวย เมืองจำมกา เมืองเมืองกึ่ง เมืองเจงตอง เมืองนาย เมืองจิต เมืองหนองหวอน เมืองสี่กั๊ก เมืองปาย ทางเหนือมีเมืองดิ่ง เมืองจั้ง เมืองแลม เมืองเลน เมืองกึ่งม้า เมืองมง เมืองฮิม ขุนไลไม่มีลูก ท้าวเมืองทั้ง 4 จึงเชิญขุนลู่ค่าผู้ครองเมืองรีเมืองรำ ให้มาจัดการบ้านเมือง ซึ่งขุนลู่ค่าได้ส่งโอรส 10 องค์มาปกครองพร้อมแบ่งหัวเมืองต่างๆ ให้โอรสแต่ละองค์

จับความจากพงศาวดารเมืองไท(เครือเมืองกุเมือง) ได้ความว่า ก่อนสมัยเสียชานฟ้ามีเมืองไทต่างๆ อยู่ประมาณ 42 หัวเมือง หัวเมืองเหล่านี้เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน มีความสัมพันธ์แบบสหพันธรัฐ⁴²

ทางด้านเมืองเมา จากเมืองหลวงแรกเริ่มคือ เมืองรีเมืองรำ แต่มีการย้ายเมืองหลวงเป็นระยะ เช่น ถึงสมัยเจ้าขุนคำสืบฟ้า(พ.ศ. 1246)ย้ายเมืองหลวงไปที่เมืองมะเก่า เมืองโหลง พ.ศ. 1578 เจ้าขุนกอดฟ้า จากเมืองขวนหลวงได้ราชสมบัติจึงย้ายเมืองหลวงไปตั้งที่เจ็ล่าน ซึ่งขณะนั้นรวมเมืองหม่านหม่อได้ด้วย หลังจากนั้นเจ้าฟ้าหม่มเมืองได้ครองเมืองเมา อันเป็นช่วงเดียวกับที่พระเจ้าอโนรธาตั้งชื่อแผ่นดินไปจนถึง จนเจ้าฟ้าหม่มเมืองเจ้าเมืองเมาต้องยกธิดาให้

อาณาจักรเมือหลวงยิ่งใหญ่ที่สุดในสมัยเสียชานฟ้า สมัยของเสียชานฟ้านี้ตำนานแต่ละฉบับไม่ค่อยตรงกันนัก แต่อยู่ในช่วงปีพ.ศ. 1700 เศษ ถึงพ.ศ. 1800 เศษ เสียชานฟ้าเป็นกษัตริย์ที่สามารถ ทั้งยังมีน้องชายเก่งกล้าสามารถมาก ชื่อเจ้าสามหลวงหรือเสือก่าฟ้า เจ้าสามหลวง เป็นแม่ทัพคนสำคัญที่ทำหน้าที่รวบรวมอาณาจักรตามนโยบายของพี่ชาย ต่อมาถูกอำมาตย์ใส่ความ เสียชานฟ้าสังหารด้วยยาพิษ บางตำนานว่าดื่มยาพิษตายที่ชายแดน บางตำนานว่าเจ้าสามหลวงพากองทัพไปตั้งเมืองใหม่ ซึ่งบางตำนานว่าไปตั้งเมืองใหม่ที่

⁴² พงศาวดารเมืองไท(เครือเมืองกุเมือง) หน้า 8

เมืองก่อง บางตำนานว่าไปตั้งเมืองใหม่ที่อัสสัม อย่างไรก็ตาม ยุคเลื้อยผ่านฟ้าเป็นยุคที่รุ่งโรจน์มากของเมืองเมาะ เลื้อยผ่านฟ้าขยายอาณาจักรออกไปกว้างขวาง เมืองต่างๆ ที่กองทัพเมืองเมาะสมัยเลื้อยผ่านฟ้าตีได้คือ

1. เมืองมัต มีเมืองขึ้น คือ หม่านหม่อ เมืองเลง เมืองโหลง ลีป้อ สูงล้ำ สุนโก ตะโก้ง
2. เมืองก่อง มีเมืองขึ้น 99 เมือง คือ เมืองโหลง(อัสสัม) กระแซ(มณีปุระ) ยะไซ เมืองยอ กาเล สอบสบ เมืองก่องเมืองยอ เมืองกวาน จิ้งกะลิ่งคำที่ เมืองลี เมืองยาง มักโซโบ กุนกูมุน และ 14 เมืองของทางเจ้า(ชาวเขาเผ่า นาค) ฯลฯ
3. เมืองแสนหวี มี 47 หัวเมือง
4. เมืองนาย และเมืองขึ้นของเมืองนาย รวมทั้งเมืองใกล้เคียงด้วย
5. เมืองกิ่งมา
6. เมืองเชียงแสน
7. เมืองล้านช้าง
8. เมืองปะก่าน
9. เมืองย่น หรือ ยวน
10. เจงโหลง
11. เจงลอง
12. เมืองแลม
13. เมืองไตไล
14. เมืองปะหล่อง
15. เมืองซังโป
16. เมืองกะเหรี่ยง
17. เมืองละเวียก(ละแวก)
18. เมืองละปิต
19. เมืองละมู
20. เมืองละแซ่ง
21. เมืองฉางสาป
22. เมืองวัน หรือ หย่งช้าง
23. เมืองอูยชยา
24. เมืองกะแว(ทวาย)
25. เมืองยูนสะเลง

เมืองทั้งหมดนี้ถ้าได้ดำเนินจริงๆ ไม่ใช่ราคาคุย ก็จะมีอาณาเขตไพศาลมากเหลือเกิน แต่ที่จริงคงเป็นราคาคุยบ้าง อย่างไรก็ตาม นับเป็นการรวบรวมอาณาจักรครั้งสำคัญ ความเข้มแข็งขึ้นของอาณาจักรนี้ยังเกิดขึ้นบนรอยต่อของราชวงศ์ซ้องกับราชวงศ์หงวน(มองโกล) ในสมัยซ้อง จีนเผชิญสงครามกับเมืองต่างๆ ทางเหนือค่อนข้างมาก เช่น กับเหลียว(ซีตัน) กับซีเซี่ย และกับเมืองกิน ความจริงเผ่ามองโกลนั้นอยู่เหนือเมืองกินอีกที่หนึ่ง แต่พระเจ้าหลี่จงกษัตริย์ซ้องยอมให้เตมูจินวกเข้ามาอยู่ในแผ่นดินซ้อง เพื่อตีเมืองกิน โดยซ้องได้ร่วมจัดทัพสมทบไปตีเมืองกินด้วย แต่การขจัดเมืองกินที่เป็นเลี่ยนหนามสำคัญ กลับเป็นการทำลายกันชนระหว่างมองโกลกับซ้อง ต่อมา เตมูจิน สถาปนาตนเองเป็น เจงกีสข่าน จากนั้นมองโกลก็รบกับจีนยาวนานถึง 50 ปี และเมื่อมองโกลจึงยึดจีนได้ ราชวงศ์ซ้องจึงล่มสลายกลายเป็นเป็นราชวงศ์หงวนของชาวมองโกลแทน

ในช่วงที่จีนกำลังติดพันกับศึกทางเหนือนี้ เองที่เสื่อข่านฟ้ารวบรวมอาณาจักรเม่าหลวงขึ้นอาณาจักรนี้เข้มแข็งมาก จนกระทั่งเมื่อมองโกล(กุบไลข่าน)ยกทัพมาปราบ ก็ปราบไม่ได้ จนกระทั่งฝ่ายมองโกลต้องยอมรับอำนาจของอาณาจักรเม่าหลวง โดยมีสัญญาแบ่งเขตแดนไว้ เมืองแส ลงไป เป็นเขตของฝ่ายไท เหนือเขตเมืองแสขึ้นมาเป็นเขตจีน จนถึงปีพ.ศ. 1911 เสื่อข่านฟ้าจึงยอมอ่อนน้อมส่งบรรณาการให้จีน ต่อมาสมัยเสื่อหม่าฟ้าปกครองไม่เที่ยงธรรมจึงถูกขุนนางปลด ยกเสื่อเหยียบฟ้าขึ้นเป็นกษัตริย์ เสื่อหม่าฟ้าไปขอให้จีน(ราชวงศ์หมิง) ช่วยให้ได้อำนาจคืน จีนจึงยกทัพมาปราบเมืองเม่า ประหารเสื่อเหยียบฟ้า ภายหลังสอบสวนว่าเสื่อเหยียบฟ้าไม่ผิด จีนจึงตัดสินใจแบ่งเมืองเม่าเป็นสองส่วน ส่วนเหนือเมืองเม่าให้เสื่อหม่าฟ้าครอง ส่วนใต้คือ แสนหวี ให้คำติตฟ้า^{๔๓} ซึ่งเป็นลูกเสื่อเหยียบฟ้าครอง ในสมัยเจิ้นถ่ง หลังจากเจิ้นถ่งขึ้นครองราชย์ได้ 2 ปี คือในปี พ.ศ.1981 เสื่อง่าฟ้าแห่งเมืองเม่าตั้งเมืองขึ้นอีก อาจจะเป็นเพราะเจิ้นถ่งเป็นเด็ก ขึ้นครองราชย์เมื่ออายุเพียง 7 ปี เสื่อง่าฟ้าสามารถขยายอาณาจักรได้เป็นจำนวนมาก แม้แต่ต้าหลี่ก็มาขึ้นด้วย แต่ราชสำนักจีนได้ปราบเสื่อง่าฟ้ารุกร้าเข้าไปถึงเมืองปะกาน อังวะจึงจับตัวเสื่อง่าฟ้า จึงตัดหัวมอบให้จีน

สมัยนั้น หัวเมืองไทที่ร่วมกับจีนปราบเสื่อง่าฟ้า ได้รับยศและตำแหน่งจากจีนถ้วนหน้า

^{๔๓} ราชวงศ์ต้า เริ่มขึ้นในสมัยคำติตฟ้า อันมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งระหว่างเสื่อง่าฟ้ากับเสื่อเหยียบฟ้า เสื่อติตฟ้าลูกของเสื่อเหยียบฟ้าเจ็บช้ำน้ำใจที่เสื่อง่าฟานำเอากองทัพจีนเข้ามาปราบและฆ่าเสื่อเหยียบฟ้า ดังนั้น จึงตัดญาติขาดมิตรกับตระกูลเสื่อ หันมาตั้งวงศ์ขึ้นใหม่เป็นสกุลคำแทน

ได้แก่ เมืองวัน เมืองตี และเมืองล่า หลังจากนั้นเมืองไทต่างๆ ก็รบกันเองบ้าง มีความสัมพันธ์กันดีบ้างเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทางจีนมักเข้ามาแก้ปัญหาด้วยการแบ่งเขตปกครองใหม่ ทำให้เมืองไทต่างๆ ถูกแบ่งออกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย แต่ละเมืองได้ตราจากจีน ดูแลปกครองกันเองแทนจีนและต้องเก็บส่งส่วยให้จีน ถูกจีนเกณฑ์กำลังทหาร จากเมืองไทต่างๆ ที่เรียกว่า เมืองไทแปดทิศ ในปลายสมัยราชวงศ์หมิง จักรพรรดิหย่งลี่หนีแมนจูมาทางยูนนาน เมืองไทต่างๆ คิดสร้างควมดีความชอบ แต่เผชิญการปราบปรามจากราชวงศ์แมนจู ในที่สุด จักรพรรดิหย่งลี่ก็หนีต่อไปทางพม่า

ส่วนพวกเมืองไทต่างๆ ที่อยู่ทางใต้ บางระยะก็อยู่ใต้อำนาจพม่า บางระยะก็มีอำนาจเหนือพม่า จนกระทั่งหลังสมัยพระเจ้าบุเรงนอง เมืองไทต่างๆ ก็ต้องขึ้นต่อพม่า ต่อมาพม่าได้สร้างเขตปกครองที่เรียกว่า "หวุ่น" ขึ้น และส่ง "จักกา" มาควบคุมเขตการปกครองของเมืองไทต่างๆ ด้วย การปกครองของรัฐไทเมืองไทในพม่าจึงเป็นไปภายใต้การกำกับของขุนนางพม่าโดยตรง นอกจากนี้พม่ายังกำหนดให้เมืองไทต่างๆ ต้องส่งเจ้าชายเจ้าหญิงไปเป็นตัวประกันที่เมืองหลวงของพม่าอีกด้วย

บรรดาเมืองไทต่างๆ ส่วนที่ใกล้กับพม่าจึงเป็นประเทศราชของพม่า ส่วนที่อยู่ใกล้กับจีนตกเป็นประเทศราชของจีน ส่วนที่อยู่ตรงกลางระหว่างพม่ากับจีนต้องดูทิศทางลมว่าจะขึ้นนางจีนหรือขึ้นต่อพม่า แต่ทั้งหมดต้องส่งบรรณาการสองทางให้ทั้งพม่าและจีน บางส่วนต้องส่งบรรณาการสามทางคือต้องส่งให้ล้านนาด้วย

ถึงตอนนี้ ดิฉันก็พอเข้าใจแล้วว่า พม่าเป็นอย่างไร และไทใหญ่อยู่ในพม่าอย่างไร เมืองเก่าแก่ต่างๆ ในพม่าสำคัญเกี่ยวข้องกับคนไทในอดีต ดิฉันจึงพร้อมแล้ว ที่จะติดตามอาจารย์บรรจบไปค้นหาอดีตของชนชาติไทในประเทศพม่า

อาจารย์บรรจบเดินทางไปพม่าด้วยตนเอง ส่วนตัว โดยติดต่อมายังเจ้าชายเมือง มังราย ญาติผู้ใหญ่ของเจ้าฟ้าชายหลวงแห่งเชียงใหม่ ดิฉันเคยพูดถึงเจ้าชายเมืองบ้างแล้วในบทแรก ขณะนั้น เจ้าชายเมืองเป็นอธิบดีกรมการศึกษาของรัฐชานและรัฐกระยา ทั้งยังเป็นนายกสมาคมวรรณคดีชาน สำหรับอาจารย์บรรจบ เมื่อท่านคิดว่าต้นเค้าของภาษาไทยอยู่ที่นี้ ก็ยังเห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทจะได้ผลเต็มที่เมื่อได้ไปพบคนไทยหลายหมู่เหล่า ทั้งคนไทยหลายหมู่เหล่าก็ยังคงจะได้มาพบกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

เรื่องราวการเดินทางไปเยือนคนไทยในรัฐอัสสัม ไม่เพียงนำต้นตอสำหรับคนไทยในประเทศไทย แต่ยังนำต้นตอสำหรับคนไทยในรัฐชานด้วย เจ้าชายเมืองได้จัดการชุมนุมสมาชิกและคณะกรรมการของสมาคมวรรณคดีชาน เพื่อให้อาจารย์บรรจบได้บอกเล่าเรื่องราวการเดินทางไปพบคนไทยในอัสสัม โดยอาจารย์บรรจบเล่าเป็นภาษาไทย ส่วนเจ้าชายเมืองแปลเป็นภาษาไทยใหญ่ ซึ่งยังความตื่นเต้นให้คนไทยที่นั่นมากที่ได้รู้เรื่องราวของคนไท

ในอัสสัม เพราะนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาความหวังของชาวไทใหญ่ในรัฐชานคือการได้เอกราชสร้างชาติให้เจริญรุ่งเรือง ความสำนึกทางชาติพันธุ์จึงมีอยู่เข้มข้น ที่ชาวไทใหญ่ทำสนธิสัญญาปางหลวงในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2490 ก็เพื่อการสร้างชาติของตนเองขึ้น ต่อมาถึงแม้นายพลอองซานจะถูกสังหารพร้อม 6 รัฐมนตรีมี (เจ้าฟ้าไทใหญ่รวมอยู่ด้วย) ในเดือนกรกฎาคมในปีเดียวกันนั้น แต่ขณะนั้น ในรัฐธรรมนูญพม่าก็ระบุไว้เรียบร้อยแล้วเกี่ยวกับสิทธิ ที่แต่ละชนชาติจะแยกตัวเป็นอิสระเมื่อครบ 10 ปีตามสนธิสัญญาปางหลวง ดังนั้น แม้ว่าต่อมามีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เคลื่อนเข้ามากระทบจนทำให้กองทหารพม่าเข้ามามีอิทธิพลในรัฐชาน⁴⁴ และพม่าเองก็เริ่มแสดงความไม่จริงใจต่อการที่จะปล่อยให้ชนชาติต่างๆ สามารถแยกตัวเป็นรัฐอิสระ⁴⁵ แต่บรรยากาศโดยรวมแล้ว ชาวไทใหญ่ก็ยังคงอยู่ในระยะตื่นตัวและมีความหวังต่อการได้เป็นประเทศเอกราชประเทศหนึ่งขึ้นมา

อาจารย์บรรจบติกรอบไว้ชัดเจนว่า ตนเองเป็นเพียงนักวิชาการที่มุ่งเข้ามาศึกษาเรื่องภาษาและประวัติชนชาติ แม้กระนั้นในส่วนลึกความรู้สึกผูกพันฉันท์พี่น้องก็เกิดขึ้น อาจเกิดจากความที่คนไทยถิ่นอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทอาหม หรือไทในอัสสัมอื่นๆ ต่างภาคภูมิใจที่ไทยรักษาเอกราชไว้ได้ และสนใจความเป็นไปของไทยเพราะถือเป็นบ้านเกิดเมืองนอนแห่งหนึ่ง รวมทั้งเป็นห่วงเรื่องอิทธิพลอเมริกาที่เพิ่มสูงในประเทศไทย⁴⁶ ทั้งที่ทนายยามจำกัดตนเองไว้ไม่ให้ล่วงเข้ายุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "การเมือง" ของชาวไทใหญ่ แต่ก็ได้พบว่า

⁴⁴ ปีพ.ศ. 2492 เกิดการสู้รบระหว่างกะเหรี่ยงกับชาติกับพม่า บวกกับเกิดกรณีกองพล 93 พรรคก๊กมินตั๋งแตกหนีพรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้ามาในรัฐชาน พม่าจึงทั้งส่งทหารเข้ามาควบคุมดินแดนรัฐชานจากการเคลื่อนไหวของกะเหรี่ยงและขับไล่กองพล 93 ต่อมาในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2495 พม่าได้ออกประกาศภาวะฉุกเฉินควบคุมสถานการณ์ในรัฐชาน ด้วยเหตุผลว่าเพื่อป้องกันกองพล 93 ถึงพ.ศ. 2496 พม่าร้องเรียนองค์การสหประชาชาติให้ยื่นมือเข้ามาจัดการกรณีนี้ องค์การสหประชาชาติ ประเทศสหรัฐและประเทศไทยจึงร่วมกันส่งกองพล 93 ไปยังเกาะใต้หวัน แต่ยังมีบางส่วนไม่กลับไปคงเหลือทหารก๊กมินตั๋งในดินแดนรัฐชานประมาณ 2,000 คน

⁴⁵ ดังเหตุการณ์ในปีพ.ศ. 2499 ที่รัฐบาลพม่าประกาศจับพระภิกษุปัญญิตะซึ่งเทศนาให้ความรู้ประชาชนเกี่ยวกับสนธิสัญญาปางหลวง พระภิกษุปัญญิตะต้องหนีไปอยู่อัสสัม 1 ปี หลังจากนั้นลาสิกขาบทกลับรัฐชาน ต่อมากลายเป็นหนึ่งในผู้นำขบวนการหนุ่มศึกหาญกู้ชาติไทใหญ่ ชื่อพันเอกเครือเสือ ดู สารัตถคดีเหนือแคว้นแดนสยาม หน้า 230-242

⁴⁶ ดู บรรจบ พันธุเมธา กาเลหม่านไต หน้า 13 และ หน้า 214 ไปสอบคำไทย หน้า

เป็นไปไม่ได้ที่จะศึกษาเฉพาะสิ่งที่เป็น"วิชาการ"โดยไม่ยอมรับรู้ความเป็นไปทางการเมืองและทางประวัติศาสตร์สังคมของชาวไทเหล่านี้ ดังที่ท่านเล่าไว้ในคราวเดินทางไปครั้งที่ 2 ปีพ.ศ. 2501-2502 ว่า

"อันที่จริงข้าพเจ้าก็ไม่จริงใจวิชาประวัติศาสตร์นัก แต่ว่าการมาสอบคำไทยของข้าพเจ้ามุ่งมันอยู่แต่ที่ภาษาและความเป็นอยู่ในปัจจุบันของเขาเป็นสำคัญก่อน ข้าพเจ้าจึงจำต้องละเว้นเรื่องในอดีตของเขาไว้ กับทั้งจะสนใจประวัติศาสตร์โดยไม่ให้การเมืองมาพัวพันเลยนั้นย่อมทำได้ยาก และเพื่อไม่ให้ต้องยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการบ้านการเมืองของเขา ข้าพเจ้าจึงไม่พูดถึงประวัติศาสตร์ของชาติเขาเสียเลย แต่ก็ข้างหลักเสียงได้ยากเสียจริงไม่ว่าจะพูดเรื่องอะไร ต้นเหตุก็เนื่องมาจากเหตุการณ์ในอดีตทั้งสิ้น เป็นต้นว่า จะถามเขาว่าเหตุใดคนเมืองนายจึงมีน้อยนัก ไม่เห็นมีสักกี่พัน เขาก็ตอบว่า เพราะรบกันตายหมด และไม่ต้องถามต่อว่ารบกับใคร เพราะใครๆ ก็รู้อยู่แล้ว ชาวเมืองนายสู้รบกับพม่ามาโชกโชกเพียงไร และเรื่องอะไรจะนำต้นตอแห่งเรื่องที่คนใต้ตึกซิก (ทำศึก) กับพม่าเห็นจะไม่มี แม้แต่เพียงเรื่องพม่า (คงจะคนเดี๋ยวละกระมัง) ออกเสียงคำไทยไม่ชัด คำมะเขือส้ม ออกเป็นมะเขือสัน (พม่าไม่มีเสียงแม่กม) และเจ้าฟ้าองค์ที่แล้วได้ขึ้นเข้าเลยเอาดาบฟันคอตาย ก็ยังเป็นเรื่องเล่ากันสนุกสนาน จนฟังไม่ถนัดว่าเป็นเรื่องจริงหรือนิทานกันแน่ แต่จะเป็นเรื่องประเภทไหนก็ตามก็มีความจริงที่สำคัญแฝงอยู่ว่า ไทยเมืองนายกับพม่าไม่เคยอยู่กันปกติสุขเลย และทั้งๆ ที่มีความสัมพันธ์กันฉันศัตรูอยู่ตลอดเวลาแล้ววัฒนธรรมพม่าก็ยังเข้ามามีอิทธิพลเหนือชาวเมืองนายยิ่งกว่าพวกอื่นๆ"⁴⁷

ประวัติศาสตร์ไทใหญ่เต็มไปด้วยเรื่องราวสงครามและประวัติศาสตร์ระยะใกล้ก็ถูกพม่ากดไว้ จนการเรียนประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่กลายเป็นวิชาต้องห้าม⁴⁸ ชาวไทใหญ่ต้องเรียนภาษาพม่า เรียนทุกวิชาเป็นภาษาพม่า แม้ผู้ที่ไม่ได้เข้าเรียนโรงเรียน เข้าวัดแต่ระเบียบพิธีและพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ เป็นแบบพม่าและใช้ภาษาพม่าทั้งหมด อิทธิพลทาง

⁴⁷ ดู บรรจบ พันธุเมธา ไปสอบคำไทย หน้า 94-95

⁴⁸ การเรียนประวัติศาสตร์ของไทใหญ่เป็นเรื่องต้องห้ามมาตั้งแต่สมัยอังกฤษแล้ว โดยไม่ยอมให้วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาบังคับ เมื่อพม่ากลับมาใช้อำนาจจึงสืบทอดเรื่องนี้ต่อไป
ดู ไปสอบคำไทย หน้า 94

วัฒนธรรมของพม่าในไทใหญ่จึงมีมาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ด้วย⁴⁰ แม้ภาษาไทใหญ่ในโรงเรียนของรัฐสอนให้สอนได้ในสมัยนั้น ภาษาไทใหญ่ก็เป็นเพียงวิชาเลือก มีการเรียนแต่ไม่มีการสอบ ถึงมีการสอบก็ไม่มีการเอาคะแนนไปสะสม⁵⁰ อย่างไรก็ตามท่านก็เห็นใจทุกฝ่าย ด้วยเห็นว่า "ถ้าเป็นพม่าจะลำบากยากใจแค่ไหน ที่คนอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าพม่าด้วยกัน แต่พูดภาษาพม่าไม่ได้ แต่ถ้าเป็นไทใหญ่หรือมอญบ้าง ก็จะเดือดร้อนสักเพียงไร ที่มีภาษาของตนเองแต่ใช้ไม่ได้เต็มที่ เรียนหนังสือก็ต้องเรียนเป็นอีกภาษาหนึ่ง ซึ่งรูปลักษณะภาษาผิดไปคนละทางไม่คล้ายคลึงกันเลย การจะเรียนรู้ให้ทั้งสองภาษาจึงไม่น่าจะมีทางทำได้ นอกเสียจากว่า ถ้าอยากจะทำภาษาพม่า ก็ต้องละภาษาของตนเองไว้ก่อน และเพราะเหตุที่คนละเลยภาษาของตนเองมาช้านานนี้เองการดำรงเชื้อชาติสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่เชื้อชาติของตนจึงมิได้โดยยาก"⁵¹

ภาษาไทใหญ่มีสำเนียงแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น คือเป็นซานเหนือ ซานใต้ เชียงตุงและเขตพรมแดนต่อกับจีนที่เรียกว่า ไตเหนือ ส่วนภาษาคำตี้ท่านที่เรียนรู้อาจจากอัสสัม คล้ายเสียงไตเหนือ ครั้งแรกที่ท่านมารัฐชาน(ระหว่างเดือนเมษายน - พฤษภาคม พ.ศ. 2499) ท่านได้พบว่าแม้เขาจะพูดภาษาเดียวกันกับชาวไทใหญ่ คือ ภาษาตระกูลไท แต่ก็สื่อสารกันไม่ได้ กลับต้องใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลาง ทั้งยังมีสำเนียงที่แตกต่างกันชัดเจนเป็นหลายเขต อาจารย์บรรจบจึงกำหนดให้การมาครั้งแรกนั้นเป็นเพียงการมาสำรวจเบื้องต้น ก่อนเส้นทางการสำรวจในครั้งแรกนั้นเริ่มจากทะเลสาปอินเล เชียงลม บ้านหนอง เกษี

⁴⁰ อิทธิพลทางวัฒนธรรมของพม่ายังเป็นสิ่งสืบเนื่องจากการเมืองในอดีตอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อไรที่พม่าเป็นใหญ่ขึ้นมา ก็จะเกณฑ์ให้เจ้าฟ้าไทใหญ่ ส่งลูกสาวและลูกชายไปไว้ที่เมืองหลวงพม่า เจ้าหญิงและเจ้าชายเหล่านั้นจึงรับวัฒนธรรมพม่ามาไม่รู้ตัว และนำกลับมาเผยแพร่สู่ประชาชนไทใหญ่ในรูปของภาษา ดนตรี นาฏศิลป์ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เช่น เกิดเป็นความนิยมที่ว่า วรรณคดีที่ไพเราะซาบซึ้งควรมีคำพม่าผูกผสมผสานกับคำไท ความเป็นพม่าจึงครอบงำสังคมไทใหญ่ เจ้าขุนสาม ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายวัฒนธรรมของรัฐชานเคยออกสำรวจคนไทในเขตพม่า พบว่ามีคนไทใหญ่พูดภาษาไทใหญ่อยู่มากมายหลายแห่ง แต่ไม่ได้จำนวนที่แน่นอน เพราะคนไทเหล่านั้น จะเรียกตนเองเป็นพม่า พูดภาษาพม่า แต่งตัวเป็นพม่า จนกว่าจะไปถึงบ้าน จึงสามารถรู้ได้ว่าพวกเขารักษาภาษาและวัฒนธรรมไทใหญ่ไว้ได้แค่ไหน ดูไปสอบคำไทย หน้า 100

⁵⁰ ดู ไปสอบคำไทย หน้า 80

⁵¹ ดู ไปสอบคำไทย หน้า 100

ว่านจ๋าม เมืองกึ่ง สีป้อ เมืองไฮล่ำ เลี้ยว แสนหวี และน้ำคำ ในครั้งนั้นอาจารย์บรรจบได้พบว่า ชาวไทใหญ่มีลักษณะพิเศษคือมีความถ่อมตนไม่อวด และมีน้ำใจ ดังภาษิตไทใหญ่ที่ว่า ป้อเตลัด กว้ามพั่ว เทื่อ-อติบ่ก่องก้อ หมายความว่า พอจะพูดอวดก็ให้กุมตันคอไว้^{๕๒}

เมื่อครั้งท่านมารัฐชานครั้งแรก(พ.ศ. 2499) นั้น พวกไตดินมีอยู่ทั่วไปและมักดักปล้นรถที่ผ่านไปมา อาจารย์บรรจบได้อาศัยสายสัมพันธ์ระหว่างเจ้าฟ้าไทใหญ่ต่างๆ ซึ่งขณะนั้นมีอยู่ด้วยกัน 33 เจ้าฟ้า ดูแลเมืองใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ช่วยดูแลท่านไปเป็นทอดๆ เช่น เมื่อเดินทางจากทะเลสาบอินเลไปเชียงใหม่ ก็ได้แวะพักที่หอเจ้าฟ้าเซตโหรง เพื่อหลีกเลี่ยงการเดินทางกลางคืน เมื่อไปถึงเชียงใหม่ได้พบชาวเชียงใหม่ชื่อยงยุทธซึ่งติดรถทหารพม่ามาที่เขาดินแดนไทใหญ่ เหตุการณ์ตอนนี้ทำให้ดิฉันรู้สึกว้าสำหรับคนกรุงเทพฯ ดินแดนไทใหญ่อาจจะดูไกลมาก แต่กับคนล้านนา ถ้าไม่มีปัญหาทางการเมืองมาปิดพรมแดนแล้ว การไปมาหาสู่กันก็เป็นเรื่องธรรมดา ธรรมดาமாகๆ

คนที่เชียงใหม่ นอกจากท่านา ยังทอผ้าไว้ใช้ในบ้าน และทำกระดาษสาไว้ขายอีกด้วย ดันสามมีทั่วไป กระดาษที่ได้มาใช้ทั้งห้องของและเป็นกระดาษชำระ ที่เชียงใหม่มีครกน้ำ ที่ใช้ล้อเหล็กขนาดใหญ่พัฒน์น้ำที่ไหลมาจากน้ำตกมาช่วยแรงในการตำข้าว ยังข้าวที่มีเฉพาะผู้มีอันจะกินไม่ได้มีทุกบ้านเหมือนอัสสัม บ้านปลูกยกใต้ถุนสูง และชอบสักตัวมาก จนกลายเป็นที่สังเกตสำคัญของทหารญี่ปุ่นในครั้งสงครามว่า ใครเป็นไทใหญ่หรือไม่ใช่

ภาษาเมืองหนอง ถือเป็นภาษาไทหลวง สำเนียงของชานเหนือและชานใต้แยกกันชัดเจน แต่เธอสังเกตว่า เมืองหนองมีการใช้น้ำจากน้ำตกต่างน้ำประปา เรียกว่า น้ำออกฮู้ ซึ่งเป็นน้ำที่ไหลออกมาจากชอกหินซึ่งไม่แรงเท่า น้ำตกตาด แล้วล้เลียงน้ำจากน้ำตกผ่านท่อเหล็กซึ่งคงทำไว้สมัยญี่ปุ่นยึดครอง ส่วนชาวบ้านใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกให้น้ำไหลมาตามนั้น ซึ่งน้ำจะไหลมาทั้งวันทั้งคืนเปิดปิดไม่ได้ คนเมืองหนองเชื่อและถือในหลายเรื่องคล้ายไทยเรา เช่น ความฝัน การตั้งครรภ์ การเกิด การทำขวัญก็คล้ายกัน บางอย่างคล้ายไทดำที่ในอัสสัม

ดิฉันออกจะสนใจพิธีกันตือที่เกชิวานจ๋าม ซึ่งอาจารย์บรรจบได้ เข้าดูที่บ้านของมหาเทวี พิธีนี้จะทำกันปีละ 2 ครั้งคือ เดือน 5 กับเดือน 11 ขณะนั้นมีเจ้าขุนสาม^{๕๓} น้องชายเจ้าฟ้าแห่งเกชิวานจ๋าม มาร่วมทำพิธีรับกันตือนี้ด้วย พิธีทำในห้องโถง มีหญิงชายมารอลงดูเต็มพร้อมด้วยข้าวตอกดอกไม้ม และอาหารการกินที่หามาได้ และธูปเทียนแล้วนำมารวมไว้ใน

^{๕๒} ดู กาเลหม่านไตในรัฐชาน อ้าวแล้ว หน้า 47

^{๕๓} ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายวัฒนธรรมของรัฐชาน เป็นคนที่เคยสำรวจคนไทในพม่านอกเขตรัฐชาน

โตกข้าวเดียวกัน จึงกล่าวคำตามพิธีขมาลาโทษและขอค่าอวยพร ซึ่งเจ้าขุนสามแก้วขมาลาโทษตอบเช่นเดียวกัน และได้กล่าวให้พรไป พิธีนี้ทำให้ดิฉันเห็นความสัมพันธ์แบบถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างเจ้าฟ้ากับสามัญชน ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แม้รัฐเจ้าฟ้าเหล่านี้จะเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยมานานมาก บางเมืองดูเหมือนจะใหญ่ขนาดตำบลเท่านั้น แต่พวกเจ้าฟ้าก็ยังคงทำหน้าที่เสมือนตัวแทนของชุมชนได้ ด้วยความที่ไม่ห่างไกลจากสามัญชนเกินไปนั่นเอง

จากเกชีวานจ้ามอาจารย์บรรจบเดินทางต่อไปยังเมืองกึ่ง คนเมืองนี้ยังเชื่อว่าตนเองเป็นวงศ์วานเชื้อเหมือนคนค่าตีที่อัสสัมอีกด้วย จากเมืองกึ่งท่านไปยังสี่ป้อ ชาวสี่ป้อเมื่อรู้ว่าอาจารย์บรรจบมาจากกรุงเทพฯ ต่างก็ถามถึง เมียพญา หรือ พระแสงเขียว ซึ่งก็คือพระแก้วมรกตของเรา และแต่ละคนก็ไฝฝันจะได้มา เมื่อกอก เพื่อไหว้พระแสงเขียวกันทั้งสิ้น จากสี่ป้อ ท่านเดินทางต่อไปยังเมืองไฮย เมืองไฮยนี้เดิมอยู่ในอาณาจักรแสนหวี ถึงสมัยเจ้าเสือจำฟ้าจึงเกิดการชิงบัลลังก์กันขึ้น ขณะนั้นเป็นช่วงที่อังกฤษเข้ามายึดครอง จึงแบ่งแสนหวีออกเป็นสองเขต แสนหวีเหนือซึ่งก็คือแสนหวีในปัจจุบัน ให้ขุนส่างตันสูงเป็นเจ้าฟ้าครอง กับแสนหวีใต้คือเมืองไหนให้เจ้าเสือจำฟ้าครอง

จากเมืองไฮยอาจารย์บรรจบเดินทางต่อไปที่ ลำเลี้ยว จากลำเลี้ยว ขุนปันหล้าผู้ตรวจการศึกษาแขวงลำเลี้ยวเป็นผู้รับรองท่าน ขุนปันหล้าเกิดที่น้ำคำริมแม่น้ำเมา ชายแดนต่อกับขุนนางของจีน คนไทเมานั้นถือว่าตนมีเชื้อสายเดียวกันกับเจ้าเสือข่านฟ้า ทั้งภาษาไทยเขาก็มีคำและวิธีพูดบางอย่างต่างจากภาษาไทยในถิ่นอื่น ท่านจึงขอให้ขุนปันหล้าช่วยพาไปน้ำคำ ซึ่งต้องผ่านแสนหวี แสนหวีเป็นเมืองที่มีภูเขาล้อมรอบเช่นเดียวกับเมืองหนอง และเมืองไฮยแต่มีที่ราบกว้างใหญ่มากจนเขออยากเรียกว่า แสนนา และบนถนนสายน้ำคำไปมานโหม อันเป็นถนนที่เลียบริมน้ำเมาไปตลอดสาย ที่ริมชายแดน อาจารย์บรรจบได้พยายามส่องกล้องทางไกลไปฝั่งตรงข้ามและเฝ้าเสียดยที่ไม่ได้เริ่มงานเสียเมื่อ 9 ปีก่อน เพราะขณะนั้นระบบการปกครองที่แตกต่างกันได้กีดกันท่านเอาไว้เสียแล้ว

อาจารย์บรรจบรู้สึกสนใจมากต่อชาวไทสองฟากฝั่งที่ต่างเป็นพี่น้องกัน รูปร่างหน้าตาผิวพรรณอย่างเดียวกัน ไปมาหาสู่กัน แต่ข้างหนึ่งต้องเป็นจีน อีกข้างหนึ่งต้องเป็นพม่า คนไทเมากินข้าวด้วยตะเกียบคล้ายจีน ต่างจากคนไทใหญ่ถิ่นอื่นๆ ที่กินด้วยมือ ภาษาไทเมาคู่คล้ายกับภาษาค่าตีมาก ส่วนภาคที่นี้ก็แตกต่างจากที่อื่นคือมีทุกวัน แต่เขาว่าไม่สนุกเท่าภาคจริง ๆ ซึ่งจะมี 5 วันครึ่ง

ท่านสังเกตเห็นว่า คนไทยในรัฐชานจะมีปอยไฟก็เข้าไปเที่ยว ในปอยมีเล่นการพนันประเภทต่างๆ มาก รองลงมาเป็นเรื่องกิน และการละเล่นต่างๆ แต่ที่สำคัญที่สุดคือการพนัน และคนไทยในรัฐชานก็ดูจะชอบการพนันเอามากๆ ด้วย สภาพอย่างนี้คุณสมบุรณ์ วรพงษ์ ก็พบเห็นมาเหมือนกัน

ที่สุดท้ายที่อาจารย์ไปสำรวจคือเชียงตุง ท่านได้พบเจ้าฟ้าเชียงตุงก่อนหน้านั้นมาแล้ว

ในงานรับรองที่เจ้าชายเมืองจัดขึ้น เจ้าฟ้าเชียงตุงเป็นคนหนุ่มอายุเพียง 27-28 ปี ที่เชียงตุง อาจารย์บรรจบได้พบว่าเจ้าฟ้าเชียงตุงเป็นคนไม่ถือตัว จนครั้งแรกท่านไม่คิดว่านี่คือเจ้าฟ้า จึงสำคัญผิดและปล่อยไ้ไปเล็กน้อย และก็ยังคงไม่รู้ จนกระทั่งมาเห็นรูปในภายหลัง เชียงตุงกับเมืองไหญ่มีภาษิตคล้ายคลึงกันอยู่มากทีเดียว แต่ภาษาชาวไทเขินก็มีส่วนต่างจากชาวไทใหญ่อื่นๆ มาก มีศัพท์เฉพาะค่อนข้างมาก และเสียง ร.ไม่เป็น ฮ.ไปทั้งหมด นั่นเป็นเหตุการณ์โดยสังเขปของการมาเยือนรัฐชานครั้งแรกของอาจารย์บรรจบ

สองปีต่อมาท่านมารัฐชานอีกครั้ง คราวนี้ใช้เวลาเป็นแรมปี การคลุกคลีกับชาวไทใหญ่จริงจึงทำให้พบเรื่องราวบางแง่ที่ดิฉันอดนึกเห็นใจท่านไม่ได้ เพราะจะเดินทางไปไหนก็ตาม มักจะตัวลืบเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอเมริกากับไทยเสมอ ทั้งยังรู้สึกอัดอั้นอยู่ในใจเป็นนิจเมื่อชาวไทในอัสสัมก็ตาม ชาวมอญที่มะละแหม่งก็ตาม หรือชาวรัฐชานในเมืองต่างๆ มีทัศนคติที่ไม่ดีต่ออเมริกา รวมไปถึงยูนิส(สำนักข่าวสารออเมริกัน)ด้วย พวกเขาจะโกรธเมื่อท่านพูดถึงอเมริกา ซึ่งขัดกับความรู้สึกของอาจารย์บรรจบมาก มันทำให้ดิฉันเห็นว่า สังคมก็เหมือนคน สังคมใดก็ตามในขณะหนึ่งๆ แม้เข้าใจว่าตนเองรู้และเข้าใจสิ่งที่ตนที่ตนเองกำลังเผชิญหน้าอย่างดี แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็มักจะพบว่าที่เคยเข้าใจนั้น เป็นความเข้าใจผิดเสมอ กรณีสหรัฐอเมริกา ในสายตาของสังคมไทยสมัยนั้นเป็น"มหามิตร" อย่างแท้จริง เพราะทั้งช่วยให้ไทยหลุดพ้นจากภาวะสัญญาสมบุรณ์แบบกับประเทศอังกฤษในฐานะที่เป็นประเทศผู้แพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งการแผ่อิทธิพลเข้ามาของสหรัฐาก็ออกมาในรูปแบบแบบแฝง ไม่ใช่ลักษณะของลัทธิล่าอาณานิคมที่เคยเป็นมาในอดีต เวลานั้นอเมริกาจึงเนื้อหอมมากในสายตาของชาวไทย ไม่เพียงอาจารย์บรรจบ ดิฉันเองเมื่อยังเด็กก็เต็มไปด้วยความชื่นชมยกย่องอเมริกาอย่างมากเช่นกัน トラบจนเติบโตขึ้นและเหตุการณ์ทางการเมืองคลี่คลายไปอย่างชัดเจนนั่นเอง จึงเปลี่ยนทัศนคติ ดิฉันจึงไม่แปลกใจที่ท่านเคยพูดเล่าไว้อย่างอัดอั้นและงงงันว่า

"...ครูใหญ่ไม่ทันรอให้ข้าพเจ้าพูดจบรับพูดสวนวันขึ้นด้วยเสียงอันดังซึ่งหน้าตาก็เคร่งขรึมจนข้าพเจ้าตกใจว่าตัวเองพูดอะไรผิดไปหรืออย่างไร ยิ่งได้ยินถ้อยคำของครูใหญ่ก็ยังตกใจว่าได้ทำผิดไปแล้วจริงๆ เพราะไม่เคยทราบนโยบายของเขามาก่อน ด้วยไม่เคยได้ยินคนชาวบ้านชาวเมืองพูดกันถึงเรื่องนี้เลย ครูใหญ่พูดขึ้นว่า หนังสืออเมริกันนะรี เอา มาทำไมไม่เห็นมีอะไร มีแต่โฆษณาอเมริกาเท่านั้น ถ้าไม่สังเกตหน้าครูใหญ่ยังบังติงอยู่ ข้าพเจ้าคงหัวเราะออกมาแล้วด้วยความขัน กันที่ว่าความคิดของเขาช่างตรงกันข้ามกับของเรามากชาวเป็นดำ จนกระทั่งเราเองก็นึกไม่ถึงว่าจะมีการคิดอย่างนี้ต่อประเทศที่ตั้งทำมาให้ความช่วยเหลือและก็ได้ช่วยไปแล้ว กับยังจะช่วยต่อไปอีก ข้าพเจ้าคิดว่าครูใหญ่คงอยากจะทำอะไรอีก แต่แล้วก็ยังเสีย ย้ำแต่เพียงว่าจะยอมให้เอาหนังสืออเมริกันเข้ามาในโรงเรียนไม่ได้เป็นอันขาด พวกเด็กๆ ไม่รู้ผิดชอบชั่วดีอ่านแล้วจะพากันไปร้ออเมริกันไปหมด

ตอนแรกข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องนี้คงเป็นความคิดของครูใหญ่แต่ผู้เดียว เมื่อกลับไปบ้านจึงรีบนำใบรายงานของน้องชองให้รับทราบว่าเป็นเรื่องแปลก แต่แล้วข้าพเจ้าก็ต้องแปลกใจอีกครั้งหนึ่งที่ได้อินชองของน้องพูดว่า ครูใหญ่พูดถูกแล้ว อะไรว่ะ ข้าพเจ้าช่างอยากออกนอกมาอย่างพวกเขาให้มันสมกับความแปลกนี้เหลือเกิน”^{๕๔}

เรื่องราวเหล่านี้อาจดูเป็นเรื่องตลกๆ ไม่ใช่สาระทางวิชาการอะไร แต่สำหรับดิฉันมันเป็นภาพสะท้อนข้อเท็จจริงในขณะหนึ่งๆ ซึ่งช่วยให้เราสามารถมองเห็นสังคมไทใหญ่สมัยเมื่อ 40 ปีก่อน ทำให้ขณะนั้นรู้ว่าชาวไทใหญ่มีท่าทีต่อเหตุการณ์ต่างๆ อย่างไร ดิฉันเห็นว่าช่วง 40-50 ปีก่อนนั้นเป็นรอยต่อของสถานการณ์ที่สำคัญมาก สำหรับแทบทุกประเทศในโลก เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อหนึ่งของสังคมโลกก็ว่าได้ โลกยุคหลังสงครามที่ปรียแยกเป็นสองค่าย ขณะเดียวกันก็เกิดลัทธิชาตินิยม การต่อสู้เพื่อเอกราชของประเทศต่างๆ ทั่วโลกด้วย โดยหลังได้เอกราชแล้วอาจโน้มเอียงไปทางค่ายใดค่ายหนึ่งของโลกในระดับต่างๆ กัน ขณะนั้นชาวไทใหญ่เองก็กำลังแสวงหาทิศทางของตนเองเช่นกัน พวกเขาไม่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของพม่า ทั้งไม่ต้องการถือหางอเมริกา ในเวลาเดียวกันก็ไม่ต้องการเป็นสังคมนิยมอย่างจีน

แต่ดูเหมือนชาวไทใหญ่แทบจะไม่มีอะไรอยู่ในมือเลย พวกเขาไม่มีกำลังทหาร กำลังทหารที่เข้มแข็งของชาวไทใหญ่เป็นเรื่องเก่าแก่ในอดีตกาลนานแสนสมัยเสียช้านาน สมัยต่อมาชาวไทใหญ่ได้แต่ถูกเกณฑ์ไปรบไปตายแทนคนอื่น^{๕๕} แม้สมัยขุนส่างตันสูง ซึ่งเป็นผู้นำชาวไทใหญ่ที่เก่งกล้าสามารถมากและลุกขึ้นต่อสู้เผชิญหน้ากับอังกฤษ กำลังทหารสำคัญของขุนส่างตันสูงก็ไม่ใช่ชาวไทใหญ่แต่ได้มาจากชาวกะฉิ่นเป็นสำคัญ

กำลังทางเศรษฐกิจของชาวไทใหญ่นับว่าพอพึ่งตนเองได้ มีการผลิตต่างๆ ได้ยังตัวได้ดี เพราะมีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ พวกเขาจึงสามารถดำรงบ้านเมืองอยู่ได้แม้ในภาวะสงคราม^{๕๖} แต่ในยุคสมัยที่ยาวนานผ่านมา การตกเป็นประเทศราชหลายทาง บางครั้งต้อง

^{๕๔} ไปสอบคำไทย อ้างแล้ว หน้า 82

^{๕๕} กลุ่มไทใหญ่ในช่วง 500 ปีมานี้ กลายเป็นกลุ่มเมืองเล็กเมืองน้อยหลายสิบเมืองที่ถูกเรียกว่า“แปดหน้าฟ้าเมืองไท”หรือ“เมืองไทแปดทิศ” เมืองเหล่านี้แม้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันเพราะมีเชื้อสายเดียวกัน จนเรียกว่าเป็น“พี่ฟ้าน้องฟ้า”กัน แต่ก็ถูกประเทศที่มีอำนาจเหนือกว่าคือ พม่า และจีน เกณฑ์ให้ยกทัพไปรบกับประเทศคู่กรณีของตน หลายครั้งต้องรบกันเองเพราะทั้งพม่าและจีนต่างก็เกณฑ์“เมืองไทแปดทิศ”ในเขตอำนาจของตนไปรบเป็นกองหน้า “พี่ฟ้าน้องฟ้า”เหล่านี้จึงถูกส่งไปรบกันเองเสมอ ในข้อพิพาทระหว่างอาณาจักรใหญ่ที่ตนไม่เกี่ยวข้องด้วย

^{๕๖} ไปสอบคำไทย หน้า 60-62

ต้องส่งส่วยบรรณาการ"สองฝ่ายฟ้า" คือขึ้นต่อทั้งจีนและพม่า บางครั้งต้องส่งส่วยบรรณาการ"สามฝ่ายฟ้า"คือต้องขึ้นต่อล้านนาด้วย การที่รัฐเมืองไทเหล่านี้ต้องส่งส่วยต่อประเทศต่างๆ รอบๆ อย่างหนัก ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ถูกถ่ายเทออกไปมาก สังคมไม่สามารถพัฒนาตนเองได้ และกลายเป็นสังคมที่ยากจน จนปรากฏหลักฐานทางเงินว่ารัฐไทใหญ่ในยุคนั้นต่างเป็นหนี้สินราชสำนักจีนรุงรุงแบบโงหัวไม่ขึ้น บางเมืองติดหนี้สินพอกหางหมูจนราชสำนักจีนต้องตัดหนี้สูญ^{๕๗} พัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคมของรัฐไทใหญ่ต่างๆ จึงอยู่ในสภาพชะงักงัน และยังพวกเขาขาดความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตนเองและอ่อนแอทางวัฒนธรรม การขึ้นขึ้นเป็นตัวของตัวเองของชาวไทใหญ่ก็ดูจะเป็นเรื่องยาก

แต่ทำไมพวกเขาจึงไม่ยอมถูกทำให้เป็นพม่าไปเสียเลย ทำไมพวกเขาจึงต้องต่อสู้มากนักเพื่อรักษาความเป็นชนชาติของตนเอาไว้ ในเมื่อส่วนใหญ่ก็พูดภาษาพม่าได้อยู่แล้ว วัฒนธรรมก็คล้ายคลึงกัน มีศาสนาเดียวกัน ทำไมกลับมีกลุ่มคนไทใหญ่จำนวนมากที่แสดงออกต่อสังคมทั่วไปด้วยการแต่งตัวแบบพม่า พูดภาษาและใช้ธรรมเนียมพม่า แต่พอกลับเข้าบ้านตนเองก็กลายเป็นไทใหญ่ไปตามเดิม ทำไมพม่าจึงครอบงำได้แต่ข้างนอก ทั้งที่พม่าก็ใช้ความพยายามสารพัดวิธีที่จะขยายชาติพันธุ์ของตนอยู่เสมอ นี่ไม่ใช่เฉพาะกับไทใหญ่ แต่กับชนชาติอื่นๆ ทั่วไปด้วย ทั้งกะเหรี่ยง กะฉิ่น กระยา แม้กับมอญก็เช่นกัน มอญบางคนถึงกับกล่าวว่า "มอญไม่มีประเทศแล้วแต่ยังมีชาติอยู่ เมื่อไรก็ตามที่คนมอญมารวมกัน 10 คนขึ้นไป นั่นแหละชาติมอญได้เกิดขึ้นแล้ว"

สำหรับไทใหญ่ เพิ่งใช้เวลา 2 ปีนับจากปีพ.ศ. 2499 เมื่ออาจารย์บรรจบไปรัฐชานครั้งแรก สมาคมวรรณคดีชานมีเพียงไม่กี่คน ถึงปีพ.ศ. 2501 กลายเป็นที่ประชุมใหญ่ ทั้งยังเกิดสมาคมส่งเสริมภาษาไทขึ้นในที่ต่างๆ อีกมาก โดยมีสมาคมวรรณคดีชานเป็นศูนย์กลาง^{๕๘} ซึ่งนับเป็นการฟื้นฟูทางวัฒนธรรมขึ้นมาในแง่หนึ่งๆ ก่อนที่รัฐบาลทหารพม่าจะเข้าปกครองรัฐชาน เพราะในระหว่างที่อาจารย์บรรจบมาดัง "ไปสอบค่าไท" อยู่ที่นี่เอง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพม่าก็เกิดขึ้น คณะทหารของนายพลเนวินขึ้นสู่อำนาจและได้ถือโอกาสที่มี

^{๕๗} ดู เจียงอิงเหลียง ประวัติชนเชื้อชาติไท ตอนที่ 2 คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี แปล น.ศ. 2534 หน้า 143-153

^{๕๘} ไปสอบค่าไท หน้า 148-149

รัฐบาลจัดการประชุมชนชาติส่วนน้อย เข้าจับกุมและกักกันตัวเจ้าฟ้าไทใหญ่และหัวหน้าชนกลุ่มน้อยต่างๆ ไว้^{๕๐} เจ้าเหี้ยนฟ้า เมืองสี่ป้อที่ยืนยันความติดต้องการแยกชนเป็นรัฐอิสระถูกสังหาร หลังจากนั้นนายพลเนวินยังได้จับกุมคนสำคัญต่างๆ และผู้นำอื่นๆ ของชนกลุ่มน้อยต่างๆ ทุกชนเผ่าอีกนับร้อยคน ช่วงนั้นพม่ายังไม่ถึงกับปิดประเทศ ในปีพ.ศ. 2503 ยังมีการเลือกตั้งทั่วไป นายอนุกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง รัฐบาลพม่าได้ขอยึดสนธิสัญญาปางหลวงไปอีก 5 ปี ขณะเดียวกันการเวนคืนอำนาจเจ้าฟ้าก็เกิดขึ้นควบคู่กันไปด้วย แต่จนถึงปีพ.ศ. 2505 คณะทหารโดยนายพลเนวินก็เข้ายึดอำนาจเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ดำเนินนโยบายโครงการสังคมนิยมพม่า มีพรรคโครงการสังคมนิยมพม่า (BSPP) เป็นพรรคการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมายพรรคเดียว สนธิสัญญาปางหลวงจึงถูกฉีกทิ้งโดยรัฐบาลและนโยบายใหม่ของพม่า

ความแปรปรวนทางการเมืองเป็นเรื่องทั่วไปของยุคนี้ ในประเทศไทยเราก็เกิดการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2 ครั้ง ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2500 คัมฉัดจอมพลป. พิบูลสงคราม ก่อนที่จะทำรัฐประหารซ้ำอีกครั้งในปีพ.ศ. 2501 การรัฐประหารคราวหลังนี้จอมพลสฤษดิ์ได้ทำการกวาดล้างใครก็ตามที่มีความคิดขัดแย้งกับตนหรือเป็นคณะพวกกับตนเสียทั้งหมด ในจำนวนนั้นมีคุณสังข์ พิชัยทัฬห์ อาจารย์กรุณา กุศลอาศัย และคุณจิตร ภูมิศักดิ์ รวมอยู่ด้วย ถ้าจะว่าไปคนที่ถูกกวาดจับไปนั้นมีนับร้อยๆ คน ในที่นี้ดิฉันเพียงแต่เอ่ยถึงคนที่ดิฉันเคยกล่าวถึงมาแล้วในหนังสือเล่มนี้เท่านั้น สำหรับอาจารย์บรรจบ ท่านไม่มีเส้นทางทางการเมืองอะไรทั้งสิ้น เพียงแต่อยากไปให้ถึงแดนเกิดของตนไทและวัฒนธรรมไท แม้รัฐบาลไทยจะไม่ส่งเสริมให้ท่านไปศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเหล่านี้ แต่ก็ไม่ถูกขัดขวาง และนับว่าโชคที่อาจารย์บรรจบท่านได้เข้าไปทันศึกษาก่อนที่พม่าจะปิดโอกาสนี้เสีย

ก่อนที่อาจารย์บรรจบจะไปตระเวนเรียนภาษาไทยในรัฐชายในพ.ศ. 2501-2502 ได้ใช้เวลาระหว่างปิดภาคเรียนของปี พ.ศ. 2500 ไปเรียนภาษาเขมรที่กัมพูชาก่อน ที่ต้องไปเรียนภาษาเขมร เพราะวัฒนธรรมไทยเรามีวัฒนธรรมมอญ-เขมรผสมมากมีการหยิบยืมภาษาข้ามกันไปมา ถ้าต้องการเข้าใจภาษาไทยก็ต้องเข้าใจภาษาแวดล้อมด้วย เมื่อเตรียมการ

^{๕๐} ผู้ถูกจับและกักกันตัวมีทั้งหมด 18 คน ได้แก่ 1. เจ้าฟ้าขุนเขียว เมืองมิด 2. เจ้าฟ้าชายหลวง เมืองเชียงตุง 3. เจ้าสิงห์ชัย มังราย 4. เจ้าวรณะ เมืองดอยก่อ 5. เจ้าขุนจี เมืองสีแสง 6. ขุนทิ เมืองปางหลวง 7. ขุนช่อ เมืองปางหลวง 8. อุผิว เมืองสีแสง 9. ขุนปันแสง เมืองน้ำสั่น 10. ช่อเตัง หัวหน้ากะยา 11. อุยี่ช่อมัน หัวหน้ากะเหรี่ยง 12. พันเอกป๊อกตาจ่อ หัวหน้ากะไข่ 13. สมასั้นจาหนอง หัวหน้ากะฉิ่น 14. ดุวาจ่อลูน หัวหน้ากะฉิ่น 15. ดุวาสิ้นทาสิน หัวหน้ากะฉิ่น 16. พันเอกมานตงนิง หัวหน้าชิน 17. อุสา แยเหลียน หัวหน้าชิน 18. นายอ่องทูน หัวหน้ามอญ

สมอบกับข้าวเย็น^{๕๒} แต่สถานการณ์ยังคงตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ สมาคมวรรณคดีจึงห่วงใยความปลอดภัยของอาจารย์บรรจบและต้องการส่งกลับเมืองไทยโดยด่วน แต่ท่านไม่ยินยอม สมาคมวรรณคดีฯ ไม่อาจกดดันได้ เหตุการณ์จึงยุติลงด้วยการที่อาจารย์ขอเดินทางต่อไปจนครบตามกำหนดการ คือยังจะบุกขึ้นดั้นด้นไปอีกสองจุด คือที่เจ็ล่าน และ ปูเตา ดินแดนค่าตีหลวง โดยขอรับเปิดขอบตอตนเองทั้งหมดรวมถึงความปลอดภัยของตนเองด้วย เหตุการณ์ตอนนี้องค์ที่ส่งผลให้ดิฉันนับถือจิตใจเธออย่างสูงและเริ่มติดตามงานเธอมาเป็นลำดับ

เจ้าฟ้าเมืองไทยและมหาเทวีพยายามช่วยอาจารย์บรรจบให้มากที่สุดด้วยการรับรถมาส่งที่ลำเลี้ยวไปเฝ้าเจ้าม่านฟ้า ข้าหลวงแสนหวิ เจ้าม่านฟ้าออกจดหมายให้เธอไปพบขุนเจตฟ้าเจ้าเมืงยวชาที่เจ็ล่าน แต่จากนี้ท่านต้องเดินทางเองด้วยรถประจำทาง (สมัย 40 ปีก่อน) ระหกระเหินไปเรื่อยๆ แต่จุดที่เป็นปัญหาที่สุดคือช่วงที่จะเดินทางไปค่าตีหลวง เพราะขุนเจตฟ้ารู้จักเพื่อนคนเดียวกที่มีตจนาจวี่อดานหม่อง และเขียนจดหมายจดหมายไปถึงสมาคมไทในเมืองยวชาแต่อดานหม่องไม่อยู่ไปเมืองลิโด กำหนดกลับไม่แน่นอน ช่วงนี้อาจารย์บรรจบต้องร่อนเร่หาที่พักเองในเมืองมิตจินาจนไปพบคนในสมาคมไทในเมืองยวชา ท่านจึงได้เดินทางไปเมืองยวชา ระหว่างรอเที่ยวบินไปค่าตีหลวง ค่าตีหลวงเป็นชาวแดนพม่าส่วนที่ติดกับจีนเขต ตอนนั้นท่านไม่รู้ตัวว่า ตัวเครื่องบินนั้นบริษัทการบินจะขายให้ต่อเมื่อรัฐบาลอนุญาตแล้วเท่านั้น

ระหว่างอยู่ที่มิตจินา ทางกรมท่าเอาที่พักคืนไป ท่านจึงต้องระเห่ร่อนอาศัยมีนิกศึกษาชาวไทค่าตีช่วยเหลือจึงได้ไปพักที่หอพักนักศึกษาชาวไทค่าตี ซึ่งมีสภาพทรุดโทรม ชนิดที่เมื่อฝนตกก็พัดเอาหลังคาที่เป็นต้นหญ้าลอยไป เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองของพม่ายังคอยวนเวียนมาคอยหนังสือเดินทางอยู่เสมอด้วย แต่ท่านก็ปักหลักอยู่ต่อไปเรื่อยๆ และถือโอกาสศึกษาภาษาไทเหนือเพิ่มเติมจากคนไทที่นั่น โดยเฉพาะคนที่อพยพลี้ภัยคอมมิวนิสต์มาจากดินแดนจีน อาจารย์บรรจบใช้ชีวิตเช่นนั้นนานแรมเดือนกว่าหนังสืออนุญาตจะออกมา และเมื่อท่านไปค่าตีหลวงก็ยังเผชิญวิบากอีกหลายอย่าง ภาวะจะอยู่อย่างไรรู้ก็ได้ กินอย่างไรรู้ก็ได้ ล่าปากอย่างไรรู้ก็ได้ ควักเนื้ออย่างไรรู้ก็ได้ ขอแต่ให้ได้เรียนรู้ของอาจารย์บรรจบ^{๕๓} ทำให้ดิฉันตื่นเต้น เพราะดิฉันเองโหยหาปัญญาชนอย่างนี้เหลือเกิน ด้วยเชื่อว่าสังคมไทยกำลังต้องการแสงสว่างทางปัญญา และปัญญาชนเช่นนี้จึงจะเป็นความหวังของสังคมเราได้

ที่เมืองปูเตา อยู่ในรัฐกะฉิ่น เป็นดินแดนที่ยังไม่มีคนไทยเคยไปถึง อาจารย์บรรจบเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ร่อนแรมไปถึงที่นั่น ปูเตาเป็นเมืองในหุบเขา เป็นถิ่นที่อยู่ของชาว

^{๕๒} ดู ไปสอบค่าไทย อ้างแล้ว หน้า 101

^{๕๓} ดูรายละเอียดในภาคผนวกบทที่ 3 และบทที่ 4 "ไปสอบค่าไทย" และ "ค่าตีเมืองยวชา"ท้ายหนังสือ

คำต๋หลวง ที่เมืองเล็กๆ สงบเงียบ ฝนตกเกือบทั้งปี พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์ เจ้านายในดินแดนคำต๋หลวงยิ่งดูเป็นชาวบ้านมากขึ้นไปอีก ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และจำนวนผู้คนที่ไม่ใครต่อใครจะพากันเป็นเจ้าน้อยและนางจ้อยกันไปทั้งนั้น เนื่องจากมีเชื้อสายเจ้านั้นไม่มากนักเลย จนพวกชาวเขาที่อยู่รอบๆ และมีปฏิสัมพันธ์กับชาวไท เช่น มีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันอยู่มีความเห็นว่า "ไทเป็นพวกเจ้าพวกขุน"

จาก"คำต๋เมืองช้าง"ดิฉันได้รู้ว่า คนที่มีเชื้อสายไทใหญ่ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในรัฐชาน พวกไทคำต๋มีมากกว่าคนไทกลุ่มอื่นๆ อาจารย์บรรจบคิดว่าแหล่งตั้งเดิมของคนไทคำต๋น่าจะอยู่ที่ คำต๋หลวงเมืองปู่เตาตัวเอง

ผู้ปกครองคนแรกของเมืองคำต๋คือ ปู่โถมองมาตึ่ง ผู้ซึ่งลูกสาวถูกเสือหม่าล่าลักพาตัวไป โดยทำอุบายใช้ปู่โถมองมาตึ่งไปอยู่ที่เมืองมอญ หลังจาก ปู่โถมองมาตึ่ง กลับมาเสือหม่าล่าจึงตั้งให้เป็นเจ้าเมืองคำต๋ แต่ชาวเมืองคำต๋ไม่ได้ถือ ปู่โถมองมาตึ่ง เป็นบรรพบุรุษของตนแต่อย่างใด ในตำนานบานศาลกล่าว่าไม่มีชื่อปู่โถมองมาตึ่ง แต่ออกชื่อเจ้าสามองค์ คือ เจ้าสามหลวง เจ้าหัวแสง และเจ้าช้างใต้ สำหรับเจ้าสามหลวงนั้น ตามตำนานเล่าว่า เป็นเจ้าฟ้าปกครองคำต๋หลวง มีบุญญาธิการมาก ถึงขนาดที่เมื่อร้องต่อฟ้าขอให้ส่ง เขาหลอยค่อม่าถล่มลงมาปิดทางไม่ให้พวกธิเขตเข้ามารุกราน ชื่อเขานั้นก็ถล่มลงมาปิดสมดังคำอธิษฐาน

ในเมืองปู่เตาแบ่งออกเป็น 8 เขตปกครองของเจ้าฟ้าไท จึงมีเจ้าฟ้า 8 คนด้วยกัน แต่ละคนมีหน้าที่รักษาความสงบ เก็บภาษี ดูแลสาธารณสุข และอำนาจความสะอาดต่อเจ้าหน้าที่รัฐบาลกลาง เจ้าฟ้าเหล่านี้ขึ้นต่อรองผู้ว่าราชการจังหวัดมิตจินา อาจารย์บรรจบไม่ค่อยชอบพวกเจ้าฟ้าเมืองปู่เตามากนัก หลังจากเดินทางไปเยี่ยมเจ้าฟ้า 2 แห่ง ท่านเกิดภาพประทับใจที่ไม่ดี เช่น เจ้าฟ้าหม่านเจ้ ปลุกผีนชายและมีเรื่องพิพาทกับชาวบ้านเพราะไม่เหลียวแลทุกข์สุขของชาวบ้าน อาจารย์บรรจบจึงไม่ได้ไปมาหาสู่กับเจ้าฟ้าที่นั่นมากนัก แต่ใช้ชีวิตอยู่กับนางจ้อยเต้ ชาวบ้านที่นั่น และเจ้าน้อยบ่าวขุนซึ่งเป็นครูบอกภาษาเป็นสำคัญ

อาจารย์บรรจบได้พบดัมกีร์"ปู่สอนหลาน"ที่เมืองปู่เตาด้วย ทำให้ท่านเห็นว่า หนังสือปู่สอนหลานน่าจะมีความแต่ดั้งเดิม ส่วนตำนานคำต๋เขียนขึ้นทีหลังและมาได้อิทธิพลจากภาษาพม่าที่หลัง แต่ในภาษาเขียนมีอิทธิพลภาษาพม่าน้อยกว่าภาษาพูด ทำให้เห็นได้ว่าไวยากรณ์ที่คล้ายคลึงภาษาพม่าอาจมาจากภาษาธิเบตก็เป็นได้ เพราะตามตำนานเมืองคำต๋เล่าว่า เคยมีเจ้าชายธิเบตนำไพร่พลมา 500 คนมาตั้งรกรากที่เมืองคำต๋ และภาษาธิเบตก็อยู่ในตระกูลเดียวกับภาษาพม่ามีไวยากรณ์คล้ายคลึงกัน จึงอาจเป็นอีกทางที่ส่งอิทธิพลให้ภาษาคำต๋มีส่วนคล้ายภาษาพม่า

การได้ไปถึงรัฐกะฉิ่น ไปถึงดินแดนคำต๋หลวงของอาจารย์บรรจบ ทำให้ท่านได้ศึกษาเปรียบเทียบขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวคำต๋หลวง กับชาวคำต๋แคว้นอัสสัม และเปรียบ

เทียบชีวิตวัฒนธรรมของชาวไทถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ระหว่างชาวไทคำตี้ ชาวไทคำย้ง ชาวไทพ่าเก และ ชาวไทเหนือ เป็นต้น

ตอนที่ดิฉันอ่าน "ไปสอบคำไทย" ครั้งแรกๆ ดิฉันยังจับต้นชนปลายไม่ถูกนัก แต่พอมาอ่านหลังจากเชื่อมโยงเหตุการณ์ใหญ่โดยรอบขึ้นมา ก็ทำให้ดิฉันนึกถึงหัวอกของคนไทใหญ่อีกหลายคน เช่น เจ้าฉายเมือง มังราย ที่ขณะนั้นอยู่ในประเทศอังกฤษไปศึกษาประวัติศาสตร์ไทใหญ่ ว่าคงรู้สึกสะท้อนใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านเกิดเมืองนอนไม่น้อย เพราะเจ้าฟ้าชายหลวง เจ้าฟ้าเชียงตุง พร้อมกับเจ้าสิงห์ชัย น้องชายของท่านได้ถูกพม่าควบคุมตัวไว้ ดิฉันไม่แปลกใจเลยที่มีผู้กล่าวว่าหนังสือ The Shan States and the British Annexation ของท่านจะเป็นงานประวัติศาสตร์เฉพาะสมัยและเฉพาะเรื่องทางการเมือง แต่เป็นงานศึกษาสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่มี^{๘๔} เพราะใครก็ตามที่ศึกษาค้นคว้าภายใต้ภาวะการณ์เช่นนี้ก็จะมีความตั้งใจพิเศษด้วยกันทั้งสิ้น

และดิฉันก็ไม่แปลกใจ ที่เจ้าช้าง ณ ของห้วย จะเขียนบันทึกความทรงจำชื่อ The Shan of Burma : Memoirs of a Shan Exile ซึ่งเป็นเรื่องราวการก่อกำเนิดของชาวไทใหญ่ออกมา เพราะเจ้าช้างนี้เป็นลูกของเจ้าฟ้าส่วยไต เจ้าฟ้าหลวงเมืองของห้วย ซึ่งเป็นประธานาธิบดีคนแรกของสหภาพพม่า กับ เจ้านางเฮินคำ มหาเทวีแห่งเมืองของห้วย เจ้านางเฮินคำนั้นก็ไม่ใช่อื่นไกล แต่เป็นธิดาของขุนส่างตันสูงนั่นเอง ต่อมาด้วยความหวังว่าระบบเจ้าฟ้าซึ่งล้าสมัยแล้วนี้จะสามารถเปลี่ยนผ่านการใช้อำนาจแบบเดิมเป็นระบบใหม่ด้วยเข้าสู่ระบบการเลือกตั้ง เจ้านางเฮินคำจึงลงสู่สนามเลือกตั้งและได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนหญิงคนแรกของรัฐชาน แต่เมื่อสถานการณ์ต่างๆ พลิกผันไปโดยตลอด เมื่อถึงปี พ.ศ. 2508 เจ้านางเฮินคำก็กลายเป็นประธานกิตติมศักดิ์และอุปถัมภ์คณะกู่ชาติไท ซึ่งรวมกันขึ้นมาใหม่ เป็นกองทัพกู่ชาติไท (Shan State Army) หลังจากที่เคยเคลื่อนไหวกู่ชาติมาหลายปีและแตกออกเป็นหลายก๊กหลายเหล่า^{๘๕}

อาจารย์บรรจบไม่แสดงท่าทีใดๆ ต่อเรื่องราวทางการเมืองระหว่างพม่ากับไทใหญ่ในงานเขียน แต่ท่านจะไม่รู้สึกสะท้านอะไรบ้างเลยหรือต่อชะตากรรมของ เจ้าฟ้าชายหลวง แห่งเชียงตุง ชายหนุ่มที่เป็นกันเอง เรียบง่ายและถ่อมตัวเกินสถานะของตน หรือเจ้าสิงห์ชัยที่เธอเคยสนทนาเกี่ยวกับเรื่องไทเฮินเมื่อสองปีก่อน^{๘๖} คราวที่มากาเลหม่าน

^{๘๔} รัตนพร เศรษฐกุล จากเอกสารหมายเลข 10 "ประวัติศาสตร์" ในการสัมมนา "ประเมินสถานภาพไทศึกษา ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 18-19 มิถุนายน พ.ศ. 2541

^{๘๕} ดู สารัตถคดี เหนือแคว้นแดนสยาม อ้างแล้ว หน้า 245-293

^{๘๖} ดู กาเลหม่านไตในรัฐชาน อ้างแล้ว หน้า 70-71 และหน้า 13

ได้รู้ฐานเป็นครั้งแรก ในเมื่ออาจารย์บรรจบผูกพันกับพวกเขาค้นท์ญาติมิตร และท่านก็เป็นคนเต็มไปด้วยความรู้สึกเห็นอกเห็นใจคนอื่นเสมอมา ดิฉันเกิดความรู้สึกว่า ยุคที่มีความในใจอะไรก็ไม่กล้าพูดได้เปิดฉากขึ้นแล้ว และทำให้ดิฉันคิดถึงคนๆ หนึ่งเป็นพิเศษ คนนั้นคือคุณจิตร ภูมิศักดิ์ แต่ตอนนี้ดิฉันจะยังไม่เล่าว่า ทำไมดิฉันจึงรู้สึกเช่นนั้น และเรื่องราวของคุณจิตรมีความพิเศษอย่างไร เพราะดิฉันยังต้องตามอาจารย์บรรจบไปเข้าใจคนไทในพม่าให้สิ้นกระบวนการก่อน

"ไปสอบค่าไทย" เป็นหนังสือนอกเล่าถึงการเปรียบเทียบภาษาไทใหญ่ และมีอีกชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมชาวไทใหญ่เท่านั้น ไม่ได้เริ่มต้นแบบที่ดิฉันรายงาน เพราะอาจารย์บรรจบเขียนนอกเล่าแบบธรรมดาๆ แต่ข้อความระหว่างบรรทัดที่ดิฉันสังเกตเห็นทำให้ดิฉันจึงการต่อภาพเหตุการณ์ในอดีตขึ้น เมื่อต่อภาพขึ้นแล้ว ดิฉันก็เห็นว่าสถานการณ์ที่ผ่านเบญจตะที่กำลังศึกษาค้นคว้าอยู่นั้นไม่ใช่สถานการณ์ธรรมดา ทำไมสมาคมวรรณคดีฐานไม่กล้ารับผิดชอบความปลอดภัยให้ท่าน ก็เพราะแม้แต่เจ้าฟ้าไทใหญ่หลายองค์ยังถูกควบคุมไว้ที่ร่างกุ้ง บางองค์ถูกสังหารไปแล้วด้วยซ้ำ ดิฉันจึงเห็นว่า ถ้าไม่ใช่เพราะอาจารย์ท่านมีความมุ่งมั่นที่ยิ่งใหญ่ และมีใจในความรักต่อความรู้ของตนเองแล้ว ก็คงไม่เดินหน้าทำในสิ่งที่สวนสถานการณ์เช่นนั้นได้

ในคราวที่สองของการเดินทางไปรัฐฐาน(พ.ศ. 2501-2502)นี้ สิ่งที่ท่านบอกให้เห็นต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตและวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ใน"กาเลหม่านไตในรัฐฐาน"ได้ปรากฏชัดขึ้นอย่างมาก ทั้งใน"ไปสอบค่าไทย"และ"คำต๋เมืองซาง"ซึ่งมีเรื่องที่น่าสนใจหลายอย่าง

ดิฉันสนใจระบบภาค หรือ ตลาด ของชาวไทใหญ่มาก "ภาค"ไม่ใช่ระบบตลาดแบบทุนนิยม เพราะการซื้อขายไม่สำคัญเท่ากับการมาพบปะสนทนากัน "ภาค"เป็นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร จนมีภาษิตไทใหญ่ว่า"ไค่ล็กแหลมเข้าภาค" หมายถึง ถ้าอยากฉลาดล็กแหลมให้เข้าตลาด เพราะเป็นแหล่งรวมคน เด็ก หญิง ชาย ดนชรา ชาวสารต่างๆ จะเดินทางมากับพ่อค้าแม่ขาย แต่คนเหล่านี้ก็ไม่ได้จริงจังกับการค้าขายนัก "ภาค"จึงเป็นเพียงสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้ากันมากกว่าเป็นที่ค้าขายกันจริงๆ ใครหาอะไรได้ก็จะติดมือเขามากอง แม้เป็นปลาสดสองตัว หรือผักไม่กี่กำ ใครถามซื้อก็ยินดีขาย หรือบางทีก็แลกเปลี่ยนกัน "ภาค"ยังเป็นระบบชีวิตและวันเวลาอีกด้วยกล่าวคือ การนับวันจะนับเป็น"ภาค"แทนที่จะนับเป็นสัปดาห์เหมือนไทยเรา ซึ่งถือเอาดวงดาวที่มองเห็นได้เป็นเกณฑ์ คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัส ศุกร์ และเสาร์ แต่ของชาวไทใหญ่ระบบวันเวลาของเขาเป็น 5 วัน เช่นที่ภาคเมืองนาย จะเริ่มด้วยวันก่อนภาคเรียกว่า "วันตุ้ม" ถึงภาค เรียก "วันภาค" หลังภาค เรียก"วันวายภาค" วันที่ 4 เรียก"วันภาคเจียง" วันที่ 5 เรียก"วันหาดภาค" แล้วเวียนไปวันก่อนภาคใหม่ แต่ถ้าวันภาคตรงกับสำคัญทางศาสนา เขาจะเลื่อนวันภาคไปหนึ่งวัน ไม่มีใครจำวันภาคผิดเลย สำหรับการนับวันเวลาที่ยาวออกไป

เขาก็เรียก 10 วันเป็น 2 ภาค 15 วัน เป็น 3 ภาค

ระบบภาค 5 วันเช่นนี้ มีอยู่ทั่วไปในสังคมไทใหญ่ ทำให้ดิฉันนึกถึงคุณสมบุรณ์ วรพงษ์ และ คุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ซึ่งต่างก็ลงความเห็นว่าคุณไทใหญ่มีนิสัยชอบค้าขาย และพูดถึงระบบภาค 5 วันที่มีอยู่ทั่วไปในไทใหญ่ แต่เพราะระบบ"ภาค"ที่เป็นแบบดั้งเดิม ไม่ถือการถือขายทำกำไรเป็นสาระสำคัญของระบบ"ภาค" ทำให้ดิฉันมองว่าคุณไทใหญ่เป็นคนชอบพบปะแลกเปลี่ยนเปิดหูเปิดตา เป็นนักผจญภัย นักเผชิญโชค มากกว่าจะมองเป็น"นักการค้า"ตามที่เรารู้จักกันในสมัยนี้

ถ้าเราดูฐานเดิมไปถั่วบนแหล่งทรัพยากร เห็นวิถีทางเศรษฐกิจของคุณไทใหญ่ คือ การค้าป่าไม้ เราจะได้สำคัญของรัฐคือป่าไม้ โดยเฉพาะรายได้จากไม้สัก ไม้ผลต่างๆ และ ฝิ่นฝิ่น ในสมัยการปกครองของอังกฤษ เจ้าฟ้าจะได้ค่าตอบแทนและค่าสัมปทาน แต่สามัญชนจะถูกเก็บภาษีหลังจากเรือนจากการทำนา ทำสวน ทำไร่ ภาษีเงินด้า ภาษีแร่ ภาษีไม้ ภาษีการซื้อของไม่ว่าจะโดยเร็ว หรือโดยวิธีต่างมาต่าง ภาษีของป่า โดยมีเจ้าฟ้าเป็นศูนย์กลางในการเก็บภาษีให้อังกฤษ เรื่องภาษีที่เก็บตามหลังคาเรือนนี้ส่งผลให้ชาวบ้านไทใหญ่ต้องพากันสร้างบ้านหลังใหญ่อยู่รวมกันหลายครอบครัว หรือมีละนั้นก็ต้องพากันไปซ่อนตัวกันตามป่าเลยก็ว่าได้

ถิ่นฐานชาวไทใหญ่ยังเป็นแหล่งแร่ธาตุและอัญมณีที่สำคัญ จนในสมัยที่อังกฤษมีอำนาจได้แยกเมืองกุด หรือ เมืองซุด ออกไปดูแลผลประโยชน์ด้วยตนเองเพราะมีอัญมณีมาก ภายหลังกอังกฤษได้นำเอาเมืองกุดนี้ไปไว้ในภาคจะแกง (หรืออ่านว่า จะไก สะแกง หรือ สะไก ก็มีคนอ่าน) ทำให้เขตแดนพื้นที่ในภาคนี้ยื่นจุ่มล้าเข้ามาในรัฐชานบรีเวณใกล้เคียงเมืองมิด นอกจากที่เมืองกุดแล้ว ชาวไทใหญ่ยังมักตั้งถิ่นฐานในแหล่งรัตนชาติ และมีความชำนาญในการขุดและเจียรนัยพลอยมาตั้งแต่โบราณ บางครั้งพวกเขาได้อพยพไปขุดแร่รัตนชาติที่อื่นๆ เช่น หลายสิบปีก่อนก็ได้มาขุดพลอยอยู่ที่จันทบุรี เป็นต้น แต่ชาวไทยไม่รู้ว่าเป็นไทใหญ่ พากันเรียกพวกเขาว่าพวก"กูลา"ความจริงภายในภาคจะแกง และรัฐกะฉิ่นก็มีชาวไทใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นชาวไทคำตี้ ในภาคจะแกง แถบแม่น้ำฉินตวินยังมีชาวไทใหญ่อยู่ในเมืองอัญมณีอื่นๆ อีกเช่น ที่บ่อแสงเขียว น้ำมอ ในรัฐชานเอง มีแหล่งอัญมณีที่เมืองมิด เมืองหมอกใหม่ และเชียงตุง

เมื่อมองไทใหญ่จากข้อมูลที่มีอยู่ ดิฉันไม่คิดว่าการเกิดรัฐไทใหญ่ที่แตกกระจายเป็นบ้านเล็กเมืองน้อยเป็นผลมาจาก การขยายตัวของเส้นทางการค้าและการพยายามรักษาเส้นทาง

^{๘๗} ดู บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ คนไทยในพม่า หน้า 239

การค้า จนมีการตั้งด่านและป้อมค่ายขึ้นจนกลายเป็นรัฐย่อยๆ ขึ้น ดังมีบางทฤษฎีเสนอออกมา^{๑๕} ขั้วปฏิเสธรของดิฉันเป็นไปอย่างขื่นๆ ขำๆ นี่เอง ดิฉันคิดถึงมะกะโท ซึ่งว่ากันว่า เป็นพ่อค้าไทใหญ่ เมื่อเธอมาเห็นนิมิตรขึ้น และมีคนทำนายนนิมิตรนั้นว่า เขาจะได้เป็นใหญ่ แทนที่เขายะชวตลูกหลาน ชะวตองค์าราวานสืบค้าและสร้างกองกำลังคุ้มกันตนเอง เขา กลับเลิกการค้าหมดเลย แจกจ่ายเงินทองข้าวของให้ลูกหาบไปจนหมด เหลือแต่ตัวเปล่า เขามารอขายตัวกับพระร่วง จนได้เป็นขุนวัง จากนั้นจึงพาธิดาพระร่วงหนี เพื่อไปตั้งตัว เป็นใหญ่ที่เมาะตะมะ แสดงว่าเส้นทางก้าวขึ้นสู่อำนาจในสมัยโบราณ ที่สำคัญไม่ใช่เส้นทางการค้า แต่เป็นศูนย์อำนาจในเมือง การได้ธิดาภคิตรีขี้นเป็นคู่ครองไปกั้นก่อกำจะเป็น นามมีสำคัญถึงสำหรับการตั้งตนเป็นใหญ่

นอกจากคิดถึงมะกะโท ดิฉันยังคิดถึงชาวส่วยที่ถล่มกันด้วยต่างๆ ของสังคมจีนโบราณ มรดกนี้เป็นกองกำลังคุ้มกันสืบค้าตัวจริงเลย แต่ก็ไม่เห็นพวกนี้สร้างตัวขึ้นเป็นรัฐย่อยๆ ได้ มีแต่พวกขุนศึกที่เป็นหัวเห่าแซ่ กูแฉตระกูลใหญ่ มีเขตพื้นที่ปกครองที่แน่นอน มีกองกำลังของตนเอง พวกนี้จึงสามารถสร้างตัวขึ้นเป็นรัฐอิสระได้เมื่ออำนาจรัฐกลางอ่อนแอ

ดิฉันเมื่อตำนานมากกว่ำ คือ เชื่อว่า รัฐของชาวไทใหญ่มีวัฒนธรรมการสร้างบ้านแปลงเมืองของตนเอง คือ การให้ลูกๆ แยกย้ายกระจ่ายกันไปสร้างอาณาจักร อาณาจักรที่เชื้อสายชาวไทใหญ่ไปสร้างขึ้นนั้นจะมีภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน แต่ก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามการผสมผสานกับภาษาและวัฒนธรรมอื่นที่ใกล้ชิดแวดล้อม ชาวไทใหญ่เคยสามารถรวมอาณาจักรเป็นหนึ่งเดียวได้ในสมัยเสื้อช้างฟ้าและเสื้อกำฟ้า แต่หลังจากนั้นอาณาจักรใหญ่ค่อยๆ แตกย่อยเนื่องจากความต้องการของผู้นำชาวไทใหญ่เองที่แข่งขันกันเอง และเนื่องจากการแบ่งแยกและปกครองของประเทศที่มีอำนาจเหนือกว่า คือ พม่า จีน และภายหลังคืออังกฤษ (โดยแบ่งรัฐไทไปอยู่ในภาคจะแกงบ้าง รัฐกะฉิ่นบ้าง เป็นต้น) แต่แม้จะแข่งขันกันเองอย่างไร บรรดารัฐไทใหญ่น้อยเหล่านี้ก็ผูกสัมพันธ์กันไว้เพื่อความอยู่รอดร่วมกันด้วย สายสัมพันธ์เหล่านี้ไม่เพียงเกิดขึ้นบนการแต่งงานของบรรดาลูกเจ้าฟ้าข้ามรัฐไทด้วยกัน แต่ยังผ่านการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างกัน รวมไปถึงการค้าขายกับชนเผ่าต่างๆ ที่ผสมปนเปกันอยู่ในอาณาบริเวณนั้น แต่ทำไมการค้าของชาวไทใหญ่จึงหยุดนิ่งลงแค่ระบบวัวต่างม้าต่าง และระบบ "กาด" เท่านั้น ดิฉันคิดว่าชาวไทใหญ่ที่น่าสงสารคงเผชิญกับระบบ "ภาษีอาณ" มาแสนนานแล้ว ทั้งจากเจ้าฟ้า ทั้งจากจีน จากพม่า และจากล้านนา และในที่สุดก็คืออังกฤษ ดังนั้น อะไรจะดีไปกว่า ทำให้การค้าขายเป็นสิ่งที่หยุดอยู่แค่การแลกเปลี่ยน

^{๑๕} ดู อาณันท์ กาญจนพันธ์ ใน "สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่" จาก การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท อ้างแล้ว หน้า 10

สินค้ากัน การแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน เป็นส่วนเสริมของระบบพอยังชีพที่พวกเขาทำกันอยู่ ซึ่งอาจจะมีส่วนเกินในรูปวัตถุน้อย แต่ก็ให้ความพอใจกับชีวิตได้มากกว่า

ดิฉันเห็นว่า กลุ่มสหพันธรัฐของชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มรัฐชายขอบ ระหว่างอาณาจักรใหญ่ต่างๆ พวกเขาอยู่กับพวกเขาเผ่าต่างๆ มากมายที่ชอบอยู่ติดที่ แต่มีสินค้าแปลกๆ ให้แลกเปลี่ยน เมื่อบวกกับอาชีพดั้งเดิมของชาวไทใหญ่ เป็นอาชีพที่ต้องทำเพื่อขาย เช่น การทำอัญมณี จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ชาวไทใหญ่จะเป็นนักการค้า และสร้างสังคมการค้า ขึ้นมาตามแบบของเขา ซึ่งเมื่อ 40 ปีก่อนยังไม่ใช้ระบบตลาดแบบทุนนิยม อย่างไรก็ตาม ชาวไทใหญ่บางส่วนที่แยกออกไปสร้างเมืองนุ่ยนุ่ในอัสสัม คนเหล่านั้นเป็นกลุ่มที่รีบเมื่อสามารถสร้างบ้านเมืองได้ พวกเขาจึงแทบไม่สนใจการค้าเลย พวกเขากลับสนใจสร้างราชอาณาจักรขึ้น สร้างระบบสังคมแบบพอเลี้ยงตัวเองโดยแทบไม่อาศัยระบบตลาดขึ้นมาแทนที่

ดิฉันยังสนใจข้อสังเกตของอาจารย์บรรจบที่ว่า เรื่องเจ้าฟ้าจะต้องคืนอำนาจนั้น ดูเหมือนเจ้าฟ้าเท่านั้นที่วิตก แต่ชาวไทใหญ่อื่นๆ ไม่ค่อยวิตกด้วย ได้แต่คอยดูเหตุการณ์ เจ้าฟ้าจึงไม่มีอำนาจต่อรองกับทหารพม่า ในที่สุดสิ่งที่ต่อรองกับฝ่ายทหารพม่าก็เหลือแค่บำเหน็จรายปี^{๖๐} สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เห็นว่า แม้เจ้าฟ้าไทใหญ่จะไม่ได้มีสถานภาพที่ห่างไกลจากคนสามัญมากนัก แต่ก็เชื่อว่าจะสามารถกำหัวใจชาวไทใหญ่ไว้ได้ อาจเป็นเพราะระบบเจ้าฟาล้าหลังเกินไป นอกจากนี้เจ้าฟ้าแต่ละองค์ล้วนเป็นเจ้าเล็กเจ้าน้อย รวมกันไม่ติด จึงไม่มีกำลังเพียงพอที่จะนำชาวไทใหญ่ลุกขึ้นต่อสู้กับอำนาจของพม่าได้

ชะตากรรมของชาวไทใหญ่หลังจากนั้น คือการสู้พลางถอยพลาง ขบวนการต่อสู้เต็มไปด้วยเรื่องแทรกซ้อน มีทั้งผู้เสียสละและผู้ฉวยโอกาส บางส่วนถูกดึงเข้าไปอยู่ในอิทธิพลของทหารจีนฮ่อและขบวนการค้ายาเสพติด ชาวไทใหญ่ถูกทหารพม่าควบคุมสอดส่องอย่างใกล้ชิด ที่ถูกฆ่าตายก็มาก ทั้งในเขตที่มีการสู้รบคือบริเวณไทใหญ่ตอนกลาง พม่าไม่ยอมให้ชาวไทใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากถนนเกิน 3 กิโลเมตร ถ้าทหารพม่าพบออกนอกเขตฆ่าได้ ทำให้พวกเขาซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ไม่สามารถทำมาหากินได้สะดวก และยากจนลงตามลำดับ พวกเขายังถูกทางการพม่าเกณฑ์แรงงานเสมอๆ อีกด้วย เพราะแม้รัฐชานยังคงปรากฏอยู่บนแผนที่ แต่ผู้ปกครองแท้จริงก็คือพม่า ซึ่งพยายามทุกวิถีทางที่จะลบล้างความสำนึกทางชาติพันธุ์ไทใหญ่ลงไป^{๖๑}

กลับมาที่สังคมไทยเราในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับคนรุ่นหลังอาจารย์บรรจบเล็กน้อยคือ

^{๖๐} ดู ไปสอบคำไทย อังแล้ว หน้า 102-103

^{๖๑} จากคำบอกเล่าของอาจารย์สมปอง ใต้ตุ่มแก่น ปัญญาชนชาวไทใหญ่ รัฐชาน เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2541

คุณจิตร ภูมิศักดิ์⁷¹ คุณจิตรเป็นนักภาษา นักประวัติศาสตร์ กวี และศิลปิน สอนวิชาภาษา รากเหง้าของสังคมและวัฒนธรรมไทยเช่นกัน คุณจิตรสนใจเรื่องประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่ทั้งหมดก็เพื่อตอบปัญหาของสังคมไทยเราที่ ระหว่างอาจารย์บรรจบไปเยือนรัฐซานดิเอโกที่ 2 นั้น คุณจิตรถูกจับกุมคุมขังในฐานะนักโทษการเมืองข้อหาคอมมิวนิสต์ (พ.ศ. 2501-2507)

คุณจิตรเป็นคนมีความคิดวิสัยแปลก ในปีพ.ศ. 2487 เมื่อยังเป็นนักเรียนมัธยมที่โรงเรียนเตรียมทหารไทยไปเรียนหนังสือที่จังหวัดพระตะบอง ขณะนั้นไทยได้พระตะบอง เขมรราช และศรีโสภณ คืนจากฝรั่งเศสมาระยะหนึ่ง สันติสงครามโลกไทยต้องเห็นอันแดนเหล่านี้ไป คุณจิตรจึงย้ายมากรุงเทพฯ และได้เข้าเรียนหนังสือต่อที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร การเคยเรียนหนังสือที่เขมร และความเป็นคนสนใจใฝ่รู้ทำให้ลงมือศึกษาภาษาเขมรด้วยตนเอง เมื่อครั้งเรียนหนังสือที่พระตะบอง ทั้งพูดภาษาเขมรได้ จนถึงอ่านภาษาเขมรโบราณได้

ปีพ.ศ. 2496 คุณจิตร รับหน้าที่ทำหนังสือประจำปีของคณะอักษรศาสตร์จุฬาฯ หนังสือนี้ถูกสันติบาลลงความเห็นว่าเป็นคอมมิวนิสต์ สภามหาวิทยาลัยฯ จึงยื่นข้อกล่าวหาข่มขืนหนังสือและส่งตัวคุณจิตรให้สันติบาลสอบสวน หลังจากนั้น คุณจิตรยังถูกคนกลุ่มหนึ่งตรึงเข้ามาจับโยนบนจากเวทีหอประชุมซึ่งสูง 7-8 ฟุตยังผลให้หมดสติทันที ทั้งที่คุณจิตรกำลังพูดชี้แจงต่อที่ประชุมนักศึกษา หลังการถูกโยนบนก็ถึงถูกมหาวิทยาลัยสั่งพักการเรียนอีกด้วย นิรันดร์คิดว่าประวัติชีวิตช่วงนี้น่าจะส่งผลอย่างสำคัญต่อวิถีชีวิตของคุณจิตร⁷² มันทำให้ต่อมาคุณจิตรสนใจมาร์กซิสต์มากขึ้นและกลายเป็นมาร์กซิสต์ไปจริงๆ ตามที่ถูกกล่าวหา

ความจริงถึงแม้คุณจิตรจะมีแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์ แต่คุณจิตรกลับมีความเป็นเสรีชนมากกว่าเป็นคอมมิวนิสต์ คุณจิตรเข้ากับบรรดาผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ไม่ได้มากนัก แต่ในขณะนั้นโลกที่แยกออกเป็น 2 ขั้ว อยู่ในเมืองก็พูดไม่ได้โอ้ไม่ดัง ต้องใช้ชีวิตในคุกเป็นหลัก ชีวิตแบบนี้ได้เหวี่ยงให้คุณจิตรต้องเลือกเข้าป่า หลังออกจากคุกได้ 8 เดือน (พ.ศ. 2508) และต่อมาคุณจิตรก็ถูกฝ่ายรัฐบาลยิงเสียชีวิตเมื่อในปีพ.ศ. 2509 หลังจากคุณจิตรเสียชีวิตแล้ว

⁷¹ คุณจิตรเกิดหลังอาจารย์บรรจบ 10 ปีเต็ม คือพ.ศ. 2473

⁷² แคน สาริกา วาระสุดท้ายแห่งชีวิต จิตร ภูมิศักดิ์ สำนักพิมพ์สาริกา , 2539 (พิมพ์ครั้งที่ 10) หน้า 40-56 และ เคิร์ก เจ. เรย์โนลด์ส (เขียน) อัญชลี สุสาธิต (แปล) ความคิดแหวกแนวของไทย จิตรภูมิศักดิ์ และโฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน , สำนักพิมพ์อักษรสาส์น และสถาบันสันติประชาธรรม , 2534 หน้า 26-84

พรรคคอมมิวนิสต์จึงยอมรับคุณจิตร เข้าเป็นสมาชิก⁷³ แม้มีชีวิตสั้น และแต่ละช่วงของชีวิต
เต็มไปด้วยอุปสรรค แต่คุณจิตรทำงานไว้มาก เฉพาะที่เกี่ยวพันกับเรื่องชนชาติไทย 4 เรื่อง
คือ "โฉมหน้าศักดินาไทย" (พ.ศ. 2500) "โครงการสร้างน้ำ และ ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์
ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา" (พ.ศ. 2505)⁷⁴ "สังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา"
(พ.ศ. 2506)⁷⁵ และ "ความเป็นมาของคำสยาม ไทย , ลาว และขอม และลักษณะทาง
สังคมของชนชาติ" (พ.ศ. 2507)⁷⁶

งานของคุณจิตรทั้ง 4 เล่มนี้ ใช้ประวัติศาสตร์คุณวิมานและวัตถุประสงค์ประวัติศาสตร์เป็น
กรอบในการมองอดีตของสังคมไทยและศึกษาเปรียบเทียบกับชนเผ่าต่างๆ ของชนชาติไทยในรัฐไท
โบราณต่างๆ ใช้เศรษฐศาสตร์การเมืองพิจารณาหาความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ดำเนิน
มาเป็นลำดับ ใช้สังคมวิทยาสุดโต่งหาความผิดความเียงทางสังคมในแต่ละยุคของประวัติดิ
ศาสตร์ และใช้ประวัติศาสตร์รื้อหาข้อเท็จจริงผ่าน "คำ" และ "การถกเถียงถกเถียง" แต่ที่
สำคัญที่สุดวิสัยญาณความ เป็นมนุษย์ ความเคารพต่อเพื่อนมนุษย์ วางไว้ดีตลอดประวัติศาสตร์ประ
ชาชาติ ไม่ติดถ้อยคำ ไม่ติดชาติพันธุ์ เป็นจุดยืนในการมอง ทั้งหมดนี้ทำให้คุณจิตร เห็น "ใน
สิ่งที่คนอื่นเขาจะเห็น

ในช่วงแรกๆ และในงานเล่มแรก (โฉมหน้าศักดินาไทย) ความคิดของคุณจิตรยังค่อนข้าง
กว้างขวาง และนำเสนองานภายใต้กรอบทฤษฎีอย่างเต็มงวด จนทำให้คุณคล้ายกับการเลือก

⁷³ แคน สาริกา วาระสุดท้ายแห่งชีวิต จิตร ภูมิศักดิ์ อ้างแล้ว หน้า 88

⁷⁴ หมายถึงขณะเขียน ดู จิตร ภูมิศักดิ์ โครงการสร้างน้ำ และ ข้อคิดใหม่ สำนักพิมพ์ดวง
กมล , 2524 หน้า 265 และหน้า 280 หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรก ปีพ.ศ. 2524

⁷⁵ หมายถึงขณะเขียน หนังสือ "สังคมไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา" มีความต่อ
เนื่องทางเนื้อหา กับ "โครงการสร้างน้ำ และ ข้อคิดใหม่" อย่างมาก ทั้งเมื่อพิจารณา
จากหนังสืออ้างอิงที่ใช้ ล่าสุดถึงปีพ.ศ. 2506 ดิฉันจึงคาดคะเนว่าคุณจิตรเขียนหนังสือ
เล่มนี้ก่อน "ความเป็นมาของคำสยาม ไทย , ลาว และขอม ฯ" แต่หนังสือนี้ตีพิมพ์ครั้งแรก
ปีพ.ศ. 2527

⁷⁶ หมายถึงขณะเขียน เป็นการคาดคะเน โดยดูจากหนังสืออ้างอิงที่คุณจิตรใช้ ซึ่งทั้งหนังสือ
ภาษาไทยและต่างประเทศล้วนใช้ล่าสุดถึงปีพ.ศ. 2507 และดูจากความสามารถใน
เชื่อมโยงภาพชนชาติไทยทั้งระบบและความลงตัวของความคิดของคุณจิตร ตลอดจนความ
พิถีพิถันในการอ้างอิงและเจตจำนงที่อยากตีพิมพ์ ขณะที่คุณจิตรนำข้อเขียนนี้มาฝากไว้กับ
คุณสุภา ศิริมานนท์ในปีพ.ศ. 2508 ก่อนที่คุณจิตรจะเข้าป่า หนังสือนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกปีพ.ศ.

เอาข้อเท็จจริงมาสวมใส่เข้าในตัวละคร แต่เมื่อถึง 3 เล่มหลังกรอบความคิดคลายตัวลงมาก ขณะเดียวกันตัวงานเขียนเริ่มยอมรับพัฒนาการที่แตกต่างของแต่ละสังคม ความสำคัญของทฤษฎีถอยลงไปเหลือเพียงหลักในการคิดและการมองของคุณจิตรเท่านั้น ความเป็นจริงที่ค้นหากลายเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่า ที่สำคัญคือจิตใจที่เปิดกว้างต่อความเป็นจริง ทำให้งานระยะหลังมีความซับซ้อนขึ้น และตอบปัญหาที่เป็นรากฐานของสังคมไทยได้หลายอย่าง

"โฉมหน้าศักดินาไทย" พยายามพิสูจน์พัฒนาการทางสังคมของชนชาติไทยที่เป็นลำดับขึ้นมานับจากชุมชนบรรพกาล เข้าสู่สังคมทาส เข้าสู่สังคมศักดินา และศักดินากึ่งเมืองขึ้นในสมัยอาณานิคมจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2500) แต่ในระหว่างการพัฒนา การเชื่อมโยงกลับไปยังอดีต ทำให้คุณจิตร อาศัยพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอของชุมชนไทยแต่ละแห่งเป็นตัวแบบในการชี้ร่องรอยของสังคมที่เป็นชุมชนบรรพกาล และสังคมทาสตามลำดับ ส่วนสังคมศักดินานั้นชี้ให้เห็นได้ง่ายเพราะนับจากสมัยอยุธยาเป็นต้นมา สิ่งเหล่านี้ปรากฏชัดเจน เพียงแต่ไม่เคยมีใครปล้นเนื้อในของสังคมศักดินาไทยออกมาให้เห็นความขัดแย้งภายในที่ดำรงอยู่อย่างลึกซึ้งภายใต้ระบอบเกณฑ์แรงงานและสวัสดิภาพที่เจ้านายและขุนนางกระทำต่อสามัญชน เช่นที่คุณจิตรเคยทำมาก่อนเท่านั้น

"โครงการแข่งน้ำ และ ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา" เป็นความพยายามที่จะพิสูจน์ว่า รัฐไทยเรานั้นมีพัฒนาการในลุ่มน้ำเจ้าพระยามาช้านานแล้วก่อนสมัยอยุธยา โดยใช้วรรณกรรมเก่าแก่คือ "โครงการแข่งน้ำ" เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญในการพิสูจน์การดำรงอยู่ของสังคมไทยโบราณในลุ่มน้ำเจ้าพระยา นอกจากพิสูจน์ความเก่าของโครงการแข่งน้ำผ่าน "คำไทดั้งเดิม" ที่ใช้แล้วคุณจิตรยังพิสูจน์ลักษณะดั้งเดิมของไทย โดยวิเคราะห์หาระบบความเชื่อโบราณที่แฝงอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้นอีกด้วย ซึ่งคุณจิตรก็ได้พบระบบการถือผี ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบคิดทั้งชุด นับเป็นศาสนาก่อนพุทธก่อนพราหมณ์ของชนชาติไทย และให้ความเห็นว่าการนับยศโดยนับจากที่นา น่าจะเป็นลักษณะดั้งเดิมของชนชาติไทยในตอนปลายสมัยบรรพกาล แต่ต่อมารับเอาการนับยศจากจำนวนไพร่จากมอญเข้ามา ในสมัยอยุธยาตอนต้นจึงพบการนับยศทั้งสองระบบนี้อยู่ร่วมกันระยะหนึ่ง

ในงานชิ้นนี้ คุณจิตรเห็นว่าชนชาติไทยอพยพเข้ามายังลุ่มน้ำเจ้าพระยาอย่างผู้ลี้ภัย ไม่ใช่ผู้พิชิต ผู้ลี้ภัยเหล่านี้ได้ตั้งชุมชนอยู่เป็นแห่งๆ ในอาณาจักรมอญ ผสมผสานกับชาวมอญกลายเป็นชนชาติเลือดผสม ชนชาติไทนำเอาภาษาไทยเข้ามาด้วย แต่การผสมผสานกันทำให้ภาษาไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นภาษาไทยที่มีมอญผสม ในงานชิ้นนี้ คุณจิตรและยังพยายามเปรียบเทียบระบบความเชื่อ และวรรณกรรมของกลุ่มไทต่างๆ เช่น ไทอาหม ไทก้อ ไทยวน ลาว เพื่อหาลักษณะดั้งเดิมของชนชาติไทยและลักษณะแตกต่างของเผ่าไทต่างๆ ออกมาด้วย จึงได้เสนอว่าถ้าสามารถอ่านอาหมโบราณได้ ก็จะพบร่องรอยของโคลงกลอน และอะไรหลายอย่างที่มีต้นอยู่ในสังคมไทย

"สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา" เป็นงานต่อเนื่องจาก "โครงการ
แข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา" เป็นงานที่ยืนยันว่าชนชาติไท
ได้เข้าสร้างรัฐเล็กๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยอยุธยาอย่างน้อย 300 ปีแล้ว โดยอาศัย
หลักฐานตำนานต่างๆ , จารึกต่างๆ , สำเนียงพูดของคนในท้องถิ่น , ซากเมืองโบราณ
ที่พบกระจัดทั่วไปในเขตจังหวัดต่างๆ และสภาพของจังหวัดในภาคกลางซึ่งแบ่งตาม
เค้ามูลเดิมในประวัติศาสตร์ ทั้งหมดนี้คุณจิตรเห็นว่าล้วนแสดงร่องรอยความเป็นนครรัฐเล็กๆ
จำนวนมากมาก่อนที่อยุธยาจะรวมนครรัฐเหล่านี้เข้าเป็นหัวเมืองชั้นในทั้งสิ้น คุณจิตรได้ตั้ง
ข้อสังเกตเกี่ยวกับระบบสหพันธรัฐขนาดเล็กของรัฐไทที่กระจายอยู่ในที่ต่างๆ ทางตอนเหนือ
ของประเทศไทย เช่นที่ รัฐชาน ลิบสองปันนา และลิบสองจุไท ว่ามีลักษณะเป็นชุมชนบรรพ
กาลเดิมที่ก้าวเข้าสู่รูปแบบสังคมศักดินา ถึงตอนที่คุณจิตรไม่ได้ยืนยันว่าสหพันธรัฐไทต่างๆ
เป็นรัฐทาส ดังที่เคยเสนอไว้ใน "โฉมหน้าศักดินาไทย" อีกแล้ว แต่ได้เสนอว่าสหพันธรัฐไท
เหล่านี้ดำรงอยู่ได้โดยความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้อง เป็นบ้านพี่เมืองน้องที่เกี่ยวพันกันโดยโคตร
นอกโคตรออกไปเป็นรัฐน้ำมิตร และอาศัยความสัมพันธ์เป็นอุดมการณ์ร่วม ทั้งยังปรากฏร่อง
รอยให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบันในชุมชนไทนอกประเทศ ทั้งเสนอว่า วงการประวัติศาสตร์นำ
ศึกษาค้นคว้าเรื่องสหพันธรัฐไทต่อไป⁷⁷

มีตอนหนึ่งในงานเขียนเล่มนี้ที่สะดุดใจดิฉันมาก คือ ตอนที่คุณจิตรพูดถึงรัฐสุโขทัย
"อาณาจักรเอกภาพที่เข้มแข็งแห่งสุโขทัยเกิดขึ้นในระยะร้อยปี ระหว่างพ.ศ. 1760-1860
(ประมาณ) เอกภาพของนครรัฐบริวารสุโขทัยทำให้สุโขทัยขยายอาณาเขตได้รวดเร็วและ
กว้างขวาง และสามารถขึ้นหยัดต่อลุ่มน้ำลุ่มอิทธิพลของเขมรออกไปได้สำเร็จ แต่ก่อนนั้นจาก
พ.ศ. 1860 ลงมาแล้ว รัฐเอกภาพสุโขทัยก็แตกแยกเป็นนครรัฐขนาดเล็กมากมายหลายรัฐ
เราได้พบจากจารึกสุโขทัย รุนพ.ศ. 1900 ว่า พวกราชวงศ์สุโขทัยได้แบ่งปันเขตแดนกัน
เป็นเขตพี่เขตน้องเขตสูงเขตหลาน ฯลฯ ล้วนมีอิสระแก่กัน, ต้องทำสัตย์สาบานไม่รุกราน
กันขลุมนไปหมด นี่คือการไขสาคัญที่ทำให้รัฐเอกภาพศรีอยุธยารวบเอาแว่นแคว้นนครรัฐ
ทางสุโขทัยเข้าไว้ในอำนาจ และภายหลังก็ได้ทำลายระบอบนครรัฐของสุโขทัยลงเสียสิ้น
เชิงในชั่วเวลาเพียงไม่ถึง 50 ปีของอายุกรุงศรีอยุธยา"⁷⁸

จากข้อมูลที่คุณจิตรนำเสนอออกมา ทำให้ดิฉันคิดถึงสหพันธรัฐไท รัฐเจ้าฟ้าต่างๆ
เหล่านั้นดำรงอยู่ได้ยาวนานมาก ทั้งที่ถูกบีบคั้นบังคับจากสถานการณ์รอบตัว มันทำให้ดิฉัน
อยากเชื่อว่า การที่หลังจากชนชาติไทสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยสำเร็จ แล้วหวนกลับไปใช้

⁷⁷ จิตร ภูมิศักดิ์ สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา อ้างแล้ว หน้า 381

⁷⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา เพิ่งอ้าง หน้า 382

ระบอบสหพันธรัฐอีกครั้งนั้น ส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการที่ไม่มีใครสามารถเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับให้เป็นศูนย์อำนาจอย่างแท้จริง แต่อีกส่วนหนึ่งก็น่าจะมาจากความพึงพอใจแบบเก่าหวนกลับมา ซึ่งแสดงนิสัยใจคอของชนชาติไทที่ชอบตั้งตัวเป็นอิสระ เป็นรัฐเล็กรัฐน้อย แล้วสร้างสายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐแบบบ้านพี่เมืองน้อง แต่อยุธยาซึ่งได้รับอิทธิพลจากมอญและขอมมีวัฒนธรรมแตกต่างออกไป อยุธยาชอบความเข้มแข็งเกรียงไกรแบบขอม จึงพัฒนาความเป็นอาณาจักรและรัฐทหารขึ้นมา ยิ่งอยุธยาเป็นเมืองท่า เป็นเมืองการค้า นานาชาติซึ่งสามารถสะสมความมั่งคั่งผ่านการค้าผูกขาด รัฐอยุธยาจึงเติบโตใหญ่ยิ่งกว่ารัฐใด ๆ ขณะเดียวกันก็แปลกแยกจากรัฐไทโบราณอื่นๆ มีฐานะคุกคามรัฐไทโบราณอื่นๆ ไม่ได้มีฐานะเป็นบ้านพี่เมืองน้องกันเหมือนบรรดาสหพันธรัฐไทอื่นๆ แม้จะมีเชื้อสายและภาษาเดียวกัน

ส่วน"ความเป็นมาของคำสยาม ไทย , ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ" นั้น คุณจิตรปฏิเษทที่จะสืบสาวที่มาและค้นหาความหมายของคำสยามโดยเริ่มจากบาลีและสันสกฤต แต่เริ่มต้นจากการติดตามร่องรอยที่มีอยู่จริง(คำไท) และบอกว่า "เป็นงานที่เริ่มต้นจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้เริ่มต้นจากความรู้สึกชาตินิยม มิได้ปิดประตูตายสำหรับความหมายที่ร้าย และเปิดประตูต้อนรับเฉพาะความหมายที่ดีด้านเดียว" และ"ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การวิเคราะห์ปัญหาทางอักษรศาสตร์และประวัติศาสตร์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับพัฒนาการของชีวิตแห่งสังคมและพัฒนาการทางเศรษฐกิจของสังคมทั้งของไทยและชนชาติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง"ในทัศนะของดิฉัน งานเขียนชิ้นนี้เป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับชนชาติไทผ่านนิรุกติศาสตร์และประวัติศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด และตอบปัญหาต่างๆ เอาไว้ครบถ้วน คือ ปัญหาประชาชาติ ว่าประกอบด้วยชนชาติส่วนน้อยหลายชนชาติ แต่มีเอกภาพแห่งดินแดน เอกภาพแห่งเศรษฐกิจและการเมืองร่วมกันเป็นอันหนึ่งเดียวกัน คุณจิตรไม่ยอมรับแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทะที่เหมารวมให้ใครต่อใครเป็นไทไปหมด แต่คุณจิตรยอมรับความแตกต่างและความเป็นมนุษย์ของคนกลุ่มน้อยเหล่านั้น ปัญหาชนชาติ ว่าแต่ละชนชาติต่างมีประวัติและพัฒนาการของตนเอง และวิเคราะห์ความเกี่ยวพันของชนชาติต่างๆ ที่ดำเนินมาในประวัติศาสตร์และกลายเป็นสถานภาพในปัจจุบันของแต่ละชนชาติ ในภูมิภาคนี้ ปัญหาชนชั้น ว่าการคลี่คลายของความสัมพันธ์ทางชนชั้นในแต่ละชนชาติเคลื่อนไหวกระทบกันและผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมในแต่ละสังคมอย่างไร และการคลี่คลายนี้ส่งผลไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง และปัญหาความเป็นมนุษย์ ว่าแต่ละชนชาติหรือชนเผ่า แรกเริ่มเดิมทีล้วนประกาศชื่อชนชาติหรือชนเผ่าของตนในความหมายว่า พวกเราเป็น คน ด้วยกันทั้งสิ้น คุณจิตรจึงเสนอให้นักอักษรศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ศึกษาอดีตของสังคมไทยอย่างเคารพในความเป็นมนุษย์ของชนชาติอื่น ชนเผ่าอื่น และเคารพในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทที่เป็นท้องถิ่นอื่นๆ หรืออีก

นัยหนึ่งก็คือ ให้ศึกษาเปรียบเทียบค้นหาความเป็นจริงของสังคมไทยจากแง่มุมที่กว้างขวางกว่าเดิม เปรียบเทียบจากชนเผ่าไทด้วยกันเอง และเปรียบเทียบกับชนชาติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอยู่พร้อมๆ กัน

งานของคุณจิตรสำคัญอย่างไร ดิฉันเห็นว่า ประการแรกคุณจิตรไม่ได้มองพัฒนาการของสังคมไทยภายใต้กรอบของเส้นแบ่งพรมแดน แม้คุณจิตรจะเป็นคนแรกๆ ที่เสนอให้แยกคำว่า ไทย กับ ไท โดยใช้ ไทย ในความหมายของประเทศไทย หรือ สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนไท ใช้กับไทนอกประเทศ⁷⁰ แต่ก็ใช้เพื่อความสะดวกในการเข้าใจภาพในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ได้ติดกับข้อสมมติที่นั้นจนกลายเป็นกำแพงที่ข้ามผ่านไปมาไม่ได้ระหว่างไทย กับ ไท ทั้งนี้เพราะ คุณจิตรเข้าใจดีว่า นิยาม นั้นเป็นเรื่องสมมติ ดังนั้นจึงไม่ได้ติดกับมัน เพียงแต่นำเอาความแตกต่างตามสำเนียงภาษาของคนไทนอกประเทศมาใช้เพื่อช่วยในการสื่อและการเปรียบเทียบระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ระหว่างสังคมไทยในประเทศกับชุมชนไทนอกประเทศ เท่านั้น ตรงกันข้ามคุณจิตรยังลงความเห็นว่าการที่ในชั้นหลังไทย ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีการเติมข.ลงไปหลังคำว่า ไท นั้น มาจากความจำเป็นของปัญญาชนไทยเป็นสำคัญ⁸⁰

ที่ดิฉันเห็นความสำคัญของเรื่องคำ ไทย กับ ไท นี้ เพราะนับตั้งแต่ดิฉันเริ่มศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทนี้ ดิฉันปวดหัวเป็นอันมาก กับการที่บรรดานักวิชาการไทยเรามักขีดเส้นแบ่ง ไทย กับ ไท ไว้ชัดเจน กลายเป็นกรอบที่ประหนึ่งจะกีดกันไม่ให้ศึกษาข้ามไปมา เวลาอ่านงานวิชาการเหล่านี้ ดิฉันคล้ายรู้สึกว่ตนเองกำลังอยู่ในห้องทดลองที่สร้างเงื่อนไขในการทดลองไว้จำเพาะอันหนึ่ง ไม่ได้อยู่ในโลกของความเป็นจริงแต่อย่างใด หลายครั้งที่ดิฉันคิดถึงอาจารย์บรรจบขึ้นมา คิดถึงเมื่อท่านไปชะเง้ออยู่ที่หลักเขตชายแดนเงินหลาววาระ ท่านถามตัวเอง ถามผู้คนที่ออกมาในหนังสืออย่างปวดร้าวหลายคราว่า ทำไมหนอผู้คนที่ชาติพันธุ์เดียวกัน อยู่บนผืนแผ่นดินและลำน้ำเดียวกัน ภาษาและการแต่งกายก็คล้ายคลึงกัน ความเป็นอยู่และการทำมาหากินก็แบบเดียวกัน ธรรมชาติรอบตัวก็เป็นธรรมชาติร่วมกัน แต่...ทำไมหนอจึงต้องถูกเจ้าหลักเขตเสาปูนอันเตี้ยนี้กีดกันพวกเราเอาไว้

"เพราะว่าเราเป็นคนนี้แหละ รัฐจึงครอบเราไว้ได้ เส้นแบ่งพรมแดนจึงมีความหมายใหญ่หลวง ไม่เพียงกีดกันตัวมนุษย์เอง ยังกีดกันความนึกคิดต่างๆ ของมนุษย์เราด้วย"

⁷⁰ จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย , ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ อ่างแก้ว หน้า 4-5 หน้า 9-10

⁸⁰ จิตร ภูมิศักดิ์ เพ็ญอ้าง หน้า 610-611

ดิฉันบอกตนเองแล้วลงสมมติตัวเองเป็นปลา เป็นนก กระทั่งเป็นแก้งเป็นกวาง กระทั่งเป็นหมา สัตว์เหล่านี้มันไม่รับรู้เส้นแบ่งอาณาเขต มันรู้จักแต่ธรรมชาติที่มีมันจะอยู่ได้โดยเหมาะสมหรือไม่ มันจึงว่ายน้ำ บิน หรือเดินข้ามไปมาได้อย่างเสรี มันไม่สนใจเรื่องไทยจะมี ย. หรือไม่มี ย. ด้วยข้อสมมติดังกล่าว ดิฉันจึงเห็นว่า สังคมที่ซับซ้อนเกินไปบางทีก็ทำให้มนุษย์เราฉลาดจนติดกับดักตนเอง เพราะทำให้มนุษย์เรากิดไม่ทะลุ ไปติดกรอบของรัฐ ติดกรอบของอำนาจ และระเบียบทางสังคม จนลืมธรรมชาติ ลืมความเป็นจริง ดิฉันไม่ใช่นักวิชาการ จึงไม่ยอมรับกรอบแบบนั้น และดังนั้น เมื่อดิฉันศึกษาเรื่องชนชาติไท จึงคอยข้ามมายังสังคมประเทศไทยอยู่เสมอ และแน่นอน ดิฉันก็รู้ดีอยู่แล้วว่าในสังคมประเทศไทยเราเต็มไปด้วยชนชาติต่างๆ เพราะแม้ในตัวดิฉันเอง ก็มีสายเลือดของชนชาติต่างๆ ที่ปะปนกันอยู่ไม่น้อยกว่า 4 ชนชาติ

ประการต่อมา ในการศึกษาเรื่องชนชาติไทยของคุณจิตร เป็นการศึกษาจากภายใน คือเริ่มจากการขุดค้นหาอดีตของสังคมประเทศไทยเป็นอันดับแรก แล้วค่อยๆ สืบไปสู่ชุมชนไทยนอกประเทศ แล้วค้นหาความเกี่ยวพันกับชนชาติต่างๆ เป็นลำดับไป คุณจิตรทำงานศึกษาได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งที่ขณะนั้นคุณจิตรติดคุก ส่วนอาจารย์บรรจบซึ่งศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ ท่านเป็นนักนิรุกติศาสตร์เช่นกัน แต่โอกาสที่เปิดกว้างกว่าทำให้สามารถเริ่มการศึกษาเรื่องชนชาติไทยจากชุมชนไทยนอกประเทศ ท่านค้นรจนสามารถเดินทางไปพบปะสัมภาษณ์ตรงในประเทศต่างๆ ได้อย่างมากมายชวนอัศจรรย์ และศึกษาชนชาติไทยด้วยการศึกษาเปรียบเทียบแบบกว้างเพื่อสาวกลับมาหาสังคมประเทศไทยเรา แต่หลังจากศึกษาประวัติของอาจารย์บรรจบแล้ว ดิฉันกลับรู้สึกสงสารท่านมากกว่าคุณจิตร เพราะคุณยังความคิดและจินตนาการของคุณจิตรไม่ได้ ส่วนอาจารย์บรรจบ ขณะที่ท่านค้นรจนไปแสวงหาความรู้ไปหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้ กลับไปติดคุกอีกแบบหนึ่ง เป็นคุกของสังคมใหญ่ คุกของสถานการณ์ใหญ่ ที่กดดันอย่างน่าอึดอัดใจ เป็นคุกที่บีบให้ท่านต้องถอยร่น ทำอะไรก็ทำไม่ได้ ต่อมาพม่าก็ปิดประเทศ อินโดจีนลุกเป็นไฟ เหลือแต่ที่อัสสัมเท่านั้นที่ยังพอไปมาได้ ดิฉันพบว่าหลังจากนั้นท่านก็ค่อยๆ วางมือจากประวัติชนชาติไท ชีวของตนเองประกาศต่อสังคมว่าท่านเป็นเพียงนักทำพจนานุกรมคนหนึ่งเท่านั้น

แต่นั้นเป็นคำประกาศที่ดิฉันไม่เชื่อ ดิฉันเชื่อว่าท่านยิ่งใหญ่กว่านั้น ผู้หญิงคนหนึ่งที่เคยเป็นธรรมาจารย์เรื่องของสังคมส่วนรวม ดังที่อาจารย์กุหลาบเคยเล่าให้ดิฉันฟังว่า สมัยบุกเบิกวิชาด้วยจันทร์เกษม "เหงื่อของบรรพบุรุษมากกว่าของใครๆ เพราะเอาธุระทุกอย่าง ไม่ว่างงานอาคารสถานที่ ทำถนนหนทาง โดยทั้งงานวิชาการบรรพบุรุษก็เป็นคนดูแลจนก้าวหน้า เพราะเป็นฝ่ายวิชาการอยู่" ผู้หญิงคนหนึ่งที่ใช้ใจในความเดือดร้อนของคนอื่น อยู่บ้านท่านไม่เคยนั่งดูตาชั่ง จนเที่ยวไปเป็นธรรมาจารย์เรื่องจับไม้ไผ่ได้ปวยของชาวบ้าน จนถึงยอมเดินหลายไมล์ลากจูงเด็กต่อแผลเหวอะคนหนึ่งไปหาหมอที่โรงพยาบาล ทั้งที่หนทางก็เต็มไปด้วย

ด้วยหลุมโคลน อย่างนี้ก็มี ผู้หญิงคนหนึ่งที่ไม่ปรารถนาต่อภาวะสงคราม และสะเทือนใจมากจนต้องแบกทุกข์แทนผู้หญิงอีกคนที่ชื่อ นางหิน ซึ่งพลัดพรากจากสามียามสงคราม และมาขอให้ท่านช่วยตามหาสามีชาวกรุงเทพฯ ที่พบรักยามสงคราม และพรากจากกันเพราะสงคราม เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 เอาไว้ "ฟังเรื่องโดยตลอดแล้ว ข้าพเจ้าก็อยากจะร้องอะไรร้องออกมาด้วยความประหลาดใจ สงครามรักก็เสร็จสิ้นไปสิบกว่าปีแล้ว แต่ผลของสงครามยังหลงเหลืออยู่อีก... เรื่องของนางหิน หนักอยู่ในใจข้าพเจ้าไม่ผิดกับหินหนักมาถ่วงอยู่ เพราะไม่รู้จะช่วยเหลืออย่างไร"^๑

คุณจิตรเสียชีวิตในปีพ.ศ. 2509 ในสภาพที่หน้าอกร้าว แต่คุณจิตรก็เกิดใหม่อีกครั้งหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เกิดขึ้นในฐานะนักคิดนักเขียนที่ทำงานสำคัญไว้มากมาย เกิดขึ้นในฐานะเป็นตำนานของคนที่อุทิศและเสียสละตนเองให้กับสังคม ดิฉันก็เสียชีวิตคุณจิตรที่อายุสั้นเหมือนที่คนจำนวนมากรู้สึกเสียตาย แต่บางทีดิฉันก็อดคิดไม่ได้ว่า ถ้าหากคุณจิตรยังมีชีวิตอยู่ต่อไปจนได้พบกับอิทธิพลของการปฏิวัติวัฒนธรรมในจีนที่แพร่เข้ามาในขบวนการปฏิวัติไทย จะเกิดอะไรขึ้นกับคุณจิตรที่เป็นตัวของตัวเองมากขนาดนั้น เพราะสังคมไทยและแม้แต่สังคมโลกในยุคสงครามเย็นยุคสมัยที่ครอบงำไปทั้งมนุษยชาติ ก็คือการแยกซ้ายแยกขวา ดิฉันเห็นว่ายุคนั้น เป็นยุคที่สังคมไม่ต้องการอดีตและไม่ต้องการหารากเหง้าของตนเอง ไม่ว่าฝ่ายไหน รัฐบาลหรือคอมมิวนิสต์ พรรคคอมมิวนิสต์ที่คุณจิตรเข้าไปอยู่ด้วย ไม่ได้ให้คุณค่าต่องานที่คุณจิตรทำเอาไว้ ในแถลงการณ์ 30 ปีของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย(พ.ศ. 2515) ซึ่งถือกันว่าเป็นการแสดงความสูกงอมของพรรคคอมมิวนิสต์นั้น แทบจะลอกการวิเคราะห์สังคมออกมาจากสังคมจีนทีเดียว ฝ่ายรัฐบาลก็ไม่สนใจอะไรมากไปกว่าจะคอยถือหางสหรัฐอเมริกา สรุปแล้ว ทั้งรัฐบาลและคอมมิวนิสต์ต่างก็ยอมให้คนไทยมีความสำนึกเป็นไทไม่ได้ เพราะพอเป็นตัวของตัวเอง ก็จะไม่ไปเที่ยวเดินตามกันใคร ไม่ว่าจะเป็นกันเงิน หรือกันอเมริกา สรุปก็คือเมื่อพรมแดนรัฐชาติถูกผนวกด้วยความขัดแย้งทางลัทธิการเมือง ก็เกิดการกักกันการค้นหาดั้งเดิมของสังคมชนชาติไท ของวัฒนธรรมไทยและไท ภาวะอย่างนี้ดำเนินไปยาวนานจนสิ้นยุคสงครามเย็น

แต่ภายในขอบเขตรัฐชาติ ก็มีปัญญาชนหลายคนที่ค้นหาดั้งเดิมของสังคมไทย ดิฉันประทับใจงาน"ฐานันดรไพร่"ของอาจารย์ขจร สุขพานิช ที่เริ่มเสนอมาตั้งแต่พ.ศ. 2502 ดิฉันอ่านงานชิ้นนี้ในเวลาไล่เรี่ยกับที่อ่านโฉมหน้าศักดินาไทย คืออ่านก่อนปีพ.ศ. 2519 งานของอาจารย์ขจร เป็นส่วนเสริมอย่างสำคัญให้ดิฉันมองเห็นอดีตของสังคมไทย คือได้เห็นภาพของกลุ่มคนที่เรียกว่าไพร่และชะตากรรมของคนเหล่านี้ชัดเจน และคนเหล่านี้แหละที่เป็นบรรพบุรุษของเรา ท่านแย้งพวกเจ้านายที่ให้คำอธิบายว่า ไพร่คือทหาร ว่า"คณะกรรมกร

^๑ ดูไปสอคำไทย และ คำติเมืองช้าง อ่างแล้ว

ชำระพยานุกรมรุ่นแรกในพ.ศ. 2475 และซ่อมตั้งเพิ่มเติมจนปฏิบัติกิจกรรมเสร็จในพ.ศ. 2493 แต่ละท่าน ถ้าไม่ใช่เจ้านายก็เป็นข้าราชการด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีท่านใดที่เมื่ออายุครบ 18 เคยถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อไป "รับราชการงานโยธา" สักท่านหนึ่ง เรื่องของไพร่จะเป็นอย่างไร ท่านไม่เคยมีประสบการณ์ด้วยตนเอง"^{๘๒} อย่างไรก็ตามมีบางท่านเห็นว่า "ฐานันดรไพร่" เป็นการด้านบทวิเคราะหของคณาจิตร โดยวิพากษ์คณาจิตรออกไปอยู่นอกเวที^{๘๓}

ในขณะที่งานของคณาจิตรยังเป็นงานหลักกลับ ไม่สามารถปรากฏตีพิมพ์ออกมาได้ ผู้ที่รักษางานไว้ บางทีถึงกับต้องฝังดินเอาไว้ การค้นหาค้นคว้าของสังคมไทยก็ได้ดำเนินไปอย่างเรียบง่าย อาจารย์บรรจบจำกัดตนเองไว้แค่แวดวงภาษาและวัฒนธรรม โดยทยอยทำงานเปรียบเทียบทางภาษาและสังคมวัฒนธรรมไทถิ่นต่างๆ ต่อเนื่องผ่านนิตยสารสตรี

ถึงปีพ.ศ. 2509 อาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้เสนอบทความทางวิชาการที่ท้าทายต่อแวดวงประวัติศาสตร์อย่างยิ่งขึ้นหนึ่ง คือ "กรุงอโยธยาในประวัติศาสตร์ไทย" ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพิเศษ ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย ในเดือนมิถุนายน อาจารย์ศรีศักดิ์ได้เสนอว่าก่อนพระเจ้าอู่ทองจะสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ได้มีกรุงอโยธยามาก่อนแล้วในบริเวณนั้น โดยได้แสดงหลักฐานทางตำนาน พงศาวดาร จารึก และ โบราณคดีประกอบ กลายเป็นข้อถกเถียงหลายปี จวบจนการขุดค้นทางโบราณคดีต่างๆ จนเป็นที่ยอมรับกันว่ามีรัฐไทก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา^{๘๔} นี่เป็นความประจวบเหมาะและเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นความแม่นยำในการศึกษาค้นคว้าของคณาจิตร ขณะเดียวกันก็แสดงว่า ขอแต่เพียงมีผู้รักในความรู้และในความจริง การค้นพบอดีตของสังคมไทยก็เป็นไปได้ อย่างน้อยก็ค่อยๆ คลี่คลายไปที่ละส่วน ทีละเล็กทีละน้อย

อย่างไรก็ตาม พรหมแดนรัฐชาติและลัทธิการเมืองที่ขัดแย้งกันยังคงเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ขวางกั้นการศึกษาค้นคว้านอกเขตแดนไทยอยู่อีกยาวนาน

ส่วนดิฉัน การติดตามอาจารย์บรรจบ พันธุเมธา เข้าไปเยี่ยมเยียนคนไทยในพม่าให้ข้อสรุปอะไรกับดิฉันบ้าง ดิฉันสรุปได้ว่า ข้อแรกชนชาติไทโบราณในพม่า ได้ตั้งรกรากมานานกว่าพันปีแล้วในหลายลุ่มน้ำ คือ สาละวิน อิระวดี และชินตวิน เป็นชนชาติเก่าแก่ชนชาติหนึ่งที่มีระบอบการปกครองเป็นแบบสหพันธรัฐ มีภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง คนไทโบราณใน

^{๘๒} นาย สุวพานิช คำนำ ในฐานันดรไพร่ สำนักพิมพ์บรรณกิจ , 2525

^{๘๓} เคิร์ก เจ. เรย์โนลด์ส ความคิดแนวใหม่ของไทย จิตร ภูมิศักดิ์ และโฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน อ่างแล้ว หน้า ๓๐๐

^{๘๔} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และ สุจิตต์ วงษ์เทศ คำนำใน สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา อ่างแล้ว

บริเวณนี้เป็นบรรพบุรุษของคนไทอาหม และคนเผ่าไทอื่นๆ ในอีสาน

ข้อที่สองคือ ชนชาติไทใหญ่โบราณนี้เดิมเป็นระบอบสหพันธรัฐ ต่อมาสามารถรวมเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่ได้ แต่ต่อมาถูกรัฐที่ใหญ่กว่า(จีนและพม่า)ทำลาย และแบ่งแยกเพื่อปกครอง จึงแตกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย แต่ก็ได้สร้างการปกครองในลักษณะสหพันธรัฐหรือบ้านพี่เมืองน้องขึ้น ในลักษณะเดียวกันกับชนชาติไทที่สิบสองจุไท สิบสองปันนา และล้านนาใช้อำนาจอธิปไตยแบบสหพันธรัฐนี้ อาจเป็นทั้งอุดมการณ์การปกครองดั้งเดิมและเป็นทั้งทางเลือกที่ยึดหยุ่นในการเผชิญกับรัฐมหาอำนาจต่างๆ ที่อยู่รายล้อม

ข้อที่สามคือ สหพันธรัฐไทใหญ่โบราณเหล่านี้ แม้ดำรงอยู่โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และความสามัคคีกันเป็นพื้นฐาน แต่เนื่องจากถูกเป็นรัฐที่ถูกกระทำจากอาณาจักรใหญ่ ต้องถูกเกณฑ์ชายฉกรรจ์ไปรบแทนคนอื่นเสมอ ต้องส่งส่วยตามทรัพยากรที่มีต่อหลายฝ่าย ทำให้แม้กำลังการผลิตจะพอเลี้ยงตัวได้อย่างดี จากฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แต่ก็ส่งผลให้แม้ชาวไทใหญ่จะเป็นนักการค้า แต่ก็สะสมทุนแบบอยุธยาไม่ได้ ภาวะที่ต้องส่งส่วยหลายทางจึงมีผลทำให้การพัฒนาทางสังคมชะงักงัน และจำต้องแสวงหาการคุ้มครองจากประเทศใหญ่ จนตกเป็นเหยื่อของลัทธิล่าอาณานิคมในบั้นปลาย ซึ่งได้ก่อปัญหาที่แก้ไม่ตกขึ้นจนถึงปัจจุบัน คือ การแตกสลายของรัฐไทใหญ่ และการแตกฉานแห่งชนของชาวไทใหญ่

ข้อที่สี่คือ ระบบความคิดความเชื่อดั้งเดิมของคนไทในพม่า เป็นระบบเดียวกันกับคนไทในอื่นๆ คือระบบถือผีแทน ความเชื่อเรื่องขวัญ สิ่งสะท้อนออกผ่านความนึกคิดเช่น ภาษิตและคำพังเพยต่างๆ มีลักษณะใกล้เคียงกันกับรัฐไทอื่นๆ และมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบพุทธกับแบบผี ในระดับชาวบ้าน ความเชื่อแบบพุทธเป็นที่พึ่งสำหรับโลกหน้าคือชีวิตหลังความตาย แต่ความเชื่อแบบผีเป็นที่พึ่งสำหรับปัจจุบัน คือ ความเป็นอยู่ การเดินทาง ฯลฯ ความคิดความเชื่อเหล่านี้เมื่อบวกกับนิสัยอ่อนน้อม มีน้ำใจ ไม่โอ้อวด ชอบอ่อนไหว ปรองดองเปลี่ยนคำสาป ทำให้พวกเขาดำรงอยู่ร่วมกับชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ดี แต่พวักำลังเพื่อต่อสู้กับอำนาจขนาดใหญ่ได้ยาก จึงตกเป็นเครื่องมือของกองกำลังจัดตั้งที่เข้มแข็งกว่าได้ง่าย โดยเฉพาะเมื่อกองกำลังนั้นชวนป้าย"กู้ชาติไทใหญ่"

ดิฉันยังคงติดตามอาจารย์บรรจบต่อไป ในปีพ.ศ. 2508 อาจารย์บรรจบ ยินยอมลาออกจากราชการ เพราะต้องการความเป็นอิสระจากระบบ และเพื่อที่จะมีเวลาทำงานค้นคว้าให้ได้เต็มที่ หลายปีต่อมาท่านจึงรับเป็นอาจารย์พิเศษ ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง(พ.ศ. 2515-2520) แต่ความใฝ่ฝันของท่านที่จะข้ามพรมแดนไปประเทศจีน ไปเยือนคนไทที่นั่นยังคงไม่ดับมอด มันปรากฏเป็นจริงขึ้นในปีพ.ศ. 2526 จึงดิฉันจะได้บอกเล่าในบทต่อไป

คนไทในจีน

ที่จริงเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดแล้ว ผู้คนควรได้รับชีวิตใหม่ที่สดใสเบิกบาน ความเป็นมิตรต่อกัน แต่สงครามเย็นและสงครามเฉพาะเขตที่เกิดขึ้นกับภูมิภาคต่างๆ ทำให้ผู้คนไม่อาจมีสันติสุขได้ โลกที่แยกเป็นสองขั้วและป้อมค่ายทางการเมืองที่ถูกสร้างขึ้นโดยขั้วที่ขัดแย้งทั้งสองนั้นตอกกลีกลงไปทุกหนทุกแห่ง รวมถึงบนแผ่นดินไทย

อาจารย์บรรจบ กับคุณจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นสองภาพซึ่งต่างสะท้อนยุคสมัยที่โลกแบ่งเป็นสองขั้ว ทำให้แต่ละสังคมต้องเลือกขั้วค่ายไม่สามารถแสวงหาความเป็นตัวของตัวเอง ขณะที่อาจารย์บรรจบถูกพรหมแดนรัฐชาติกั้นไว้ ไม่ให้ฝ่าข้ามไปแสวงหาความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไท คุณจิตร ภูมิศักดิ์ก็ถูกกระทำจากสังคม ถูกกักขัง และถูกกีดกันการแสดงทัศนะต่อสังคม สุดท้ายถูกฆ่า จากฝ่ายขวาที่เห็นเขาเป็นฝ่ายตรงข้าม แม้ฝ่ายซ้ายที่เห็นเขาเป็นพวก ในเบื้องลึกก็ยังปฏิเสธการแสวงหาลักษณะตัวตนความเป็นไทยของเขาด้วย ดังที่ดิฉันได้บอกเล่ามาแล้ว

การติดตามอาจารย์บรรจบไปแสวงหาความรู้เรื่องชนชาติไทของดิฉัน มาสะดุดที่หลักเขตแดนกันพรหมแดนพม่ากับจีน ภาวะสะกดนี้ยาวนานถึงยี่สิบกว่าปี อย่าว่าแต่อาจารย์บรรจบเลย แม้ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสซึ่งลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ในจีนระยะหนึ่ง ก็ยังไม่มีโอกาสได้เหยียบดินแดนสิบสองปันนา ดังที่ท่านใฝ่ฝัน ด้วยจีนวิตกว่า จะกลายเป็นสาเหตุให้ข้อกล่าวหาที่อเมริกาต่อจีนเรื่องขบวนการไทยอิสระ กลายเป็นข้อกล่าวหาที่มีมูลขึ้นมา¹

จีนกับไทย มีความผูกพันกันมายาวนาน ในท่ามกลางความสัมพันธ์หลายลักษณะ เช่น ระหว่าง รัฐต่อรัฐ ไทยเป็นประเทศน้อยที่ไป"จิ้มก้อง"ต่อจีนที่เป็นประเทศใหญ่ ระหว่าง เอกชนกับรัฐ ชาวจีนที่มาทำมาหากินในไทย เป็นฝ่าย"จิ้มก้อง"ต่อขุนนางและเจ้านายไทย ทั้งด้วยของมีค่า และด้วยการยกหรือถวายลูกสาวให้ ระหว่างเอกชนกับเอกชน ชาวจีนทั้งสร้างสังคมเฉพาะของตนขึ้นใน สังคมไทย ขณะเดียวกันก็สร้างสังคมที่ผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมกับคนไทยขึ้น ทั้งในเมืองหลวงและในหัวเมืองต่างๆ โดยทั่วไปความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวจีนเป็นความสัมพันธ์ที่ดี แม้จะต่างภาษาถิ่น หากชาวไทยไม่ถือชาวจีนเป็นชาวต่างชาติแต่อย่างใด ดังที่สมัยอยุธยาในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2156) มีกฎหมายห้ามไม่ให้หญิงไทยแต่งงานกับต่างชาติ อันประกอบด้วย ฝรั่งชาติต่างๆ รวมถึงชวา และมลายู แต่อนุญาตให้แต่งงานกับพม่า ลาว มอญ เขมรและจีนได้ นายตรูแปง ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในช่วงก่อนเสียกรุงครั้งที่ 2 เล็กน้อยได้แสดงทัศนะของเขาว่า "ชาว

¹ จากคำบอกเล่าของอาจารย์เจีย (ชรรยง จิระนคร) 2 สิงหาคม 2541